

**Eksplisiittistäminen ruututekstikääntämisessä –
Tarkastelussa kaksi brittiläistä ruokaohjelmaa**

Camilla Kiviaho
Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot
Englannin kääntämisen ja tulkkauksen opintosuunta
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2017

Tampereen yliopisto
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot
Englannin kääntämisen ja tulkkauksen opintosuunta
Viestintätieteiden tiedekunta

KIVIAHO, CAMILLA: Eksplisiittistäminen ruututekstikääntämisessä – Tarkastelussa kaksi brittiläistä ruokaohjelmaa

Pro gradu -tutkielma, 78 sivua, englanninkielinen lyhennelmä 15 sivua
Toukokuu 2017

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen eksplisiittistämistä ruoanlaitto-ohjelmien suomenkielisissä ruututekstikäännöksissä eli sitä, miten ruututekstikäännöksissä voidaan tuoda sanallisesti ilmi alkuperäisessä tekstissä implisiittisenä olevaa tietoa. Tutkimus pohjautuu aiemmin tekemääni kandidaatintutkielmaan (Kiviaho 2013), jossa kehitin oman eksplisiittistämislukittelun yhdistelemällä Elisa Peregon (2003; 2009) sekä Hossein Vahid Dastjerdin ja Reza Rahekhodan (2010) luokitteluja ja omia havaintojani.

Tämän pro gradu -tutkimuksen tavoitteena on selvittää laajempaa aineistoa tarkastelemalla, toimiiko aiemmin laatimaani luokittelu eksplisiittistämisestä ruututekstikäännöksissä sellaisenaan vai ilmeneekö tarvetta muokata luokittelua muuttamalla luokkien välisiä suhteita tai lisäämällä uusia luokkia. Lisäksi tarkoitus on pohtia eksplisiittistämisen vaikutusta semioottiseen koheesioon ja ohjelmista syntyviin vaikutelmiin ja tulkintoihin. Keskeisen viitekehysten tutkimukselle luovat ruututekstikääntämisen teoria ja polysemioottisen tekstin käsite sekä olemassa olevat luokittelut eksplisiittistämisestä ruututekstikäännöksissä. Lähestymistapana on vertaileva, laadullinen tapaustutkimus, jossa huomioidaan kaikista audiovisuaalisen, polysemioottisen tekstin eri kanavista saatava informaatio.

Tutkimuksen aineistona on kaksi brittiläistä ruoanlaitto-ohjelmaa, Nigella Lawsonin luotsaama *Nigella Kitchen* (*Nigellan uudet herkut*) ja Jamie Oliverin tähdittämä *Oliver's Twist* (*Jamie Oliverin helpot herkut*), joissa yhdistyvät eksplisiittistämisen kannalta kiinnostavalla tavalla asian ja viihteen funktiot: toisaalta ruoanlaiton vaiheiden esittäminen ja opastaminen ja toisaalta viihdyttäminen kokkien persoonien kautta.

Analyysi osoitti, että aiempi Kiviahon (2013) luokittelu vaatii hiomista. Luokittelun esittämistapaa muokattiin havainnollisemmaksi, ja malliin lisättiin Jan Nohovecin (2015) kielelliseen eksplisiittistämiseen perustuva tyylillisen eksplisiittistämisen kategoria. Muille varsinaisille lisäyksille ei löytynyt perusteita, mutta kategorioiden välisiä suhteita hiottiin. Hiotussa mallissa on kolme pääkategoriaa: *kanavaperusteinen*, *tyylillinen* ja *kulttuurinen eksplisiittistäminen*. Näistä tyylillisessä eksplisiittistämisessä hahmotetaan kolme alakategoriaa: *tyyliarvo ja aihepiirin sanasto*, *kohdekielen tyyli ja tyylinormit* sekä *idiomit ja kiteytyneet sanonnat*. Kanavaperusteinen eksplisiittistäminen taas sisältää neljä semioottiseen koheesion liittyvää tyyppiä, eli *kuvan ja sanan*, *äänen ja sanan*, *nonverbaalisten viestien ja sanan* sekä *ohjelmakontekstin ja sanan välinen koheesio*, sekä kolme tyyppiä, jotka pyrkivät ruututekstien luettavuuteen, eli *redusoiva eksplisiittistäminen*, *repliikkijaosta juontuva eksplisiittistäminen* ja *kirjoitetun kielen konventioista juontuva eksplisiittistäminen*.

Avainsanat: eksplisiittistäminen, lisäys, täsmennys, av-kääntäminen, ruututekstikääntäminen, polysemioottinen teksti, semioottinen koheesio

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	RUUTUTEKSTIKÄÄNTÄMISEN POLYSEMIA	5
2.1	Audiovisuaalinen materiaali polysemioottisena tekstinä.....	5
2.2	Ruututekstikäntämisen konventiot ja erityishaasteet	6
2.3	Ruututekstit puhutun ja kirjoitetun kielen hybridinä	8
3	EKSPLISIITTISTÄMINEN ILMIONÄ	11
3.1	Eksplisiittistämisen määritelmä	11
3.2	Eksplisiittistäminen tekstin pintatasolla.....	15
3.3	Eksplisiittistäminen ruututekstikäntämisessä.....	17
3.3.1	Eksplisiittistämisen luokitteluja ruututekstikäntämisessä	18
3.3.2	Eksplisiittistämisen tutkimus semioottisen koheesion näkökulmasta	24
3.3.3	Hyvä paha eksplisiittistäminen.....	25
4	AINEISTO, TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄT	28
4.1	Nigellan uudet herkut ja Jamie Oliverin helpot herkut.....	28
4.2	Aineiston rajaus	32
4.3	Tutkimuskysymykset ja -menetelmä	33
5	EKSPLISIITTISTÄMISEN ILMENTYMÄT AINEISTOSSA.....	35
5.1	Hiottu ruututekstikäntämisen eksplisiittistämismalli	35
5.2	Kanavaperusteinen eksplisiittistäminen.....	38
5.2.1	Kuvaperusteinen eksplisiittistäminen.....	39
5.2.2	Ääniperusteinen eksplisiittistäminen.....	44
5.2.3	Nonverbaalisten viestien eksplisiittistäminen	45
5.2.4	Ohjelmakontekstiin perustuva eksplisiittistäminen.....	48
5.2.5	Siirtymä puheesta ruututeksteiksi.....	50
	Kirjoitetun kielen konventiot.....	50
	Repliikkijako	53
	Redusointi	55
5.3	Tyylillinen eksplisiittistäminen.....	57
5.3.1	Tyyliarvo ja aihepiirin sanasto	58
5.3.2	Kohdekielen tyyli ja käännösnormit	59
5.3.3	Sanonnat ja kiteytyneet ilmaukset.....	60

5.4	Kulttuurinen eksplisiittistäminen.....	60
5.5	Esimerkkejä vastakkaisista strategioista.....	62
5.6	Eksplisiittistämisen vaikutuksista aineistossa.....	65
6	PÄÄTELMÄT.....	68
7	TUTKIMUSAINEISTO JA LÄHTEET	74

ENGLISH SUMMARY

1 Johdanto

Kun puhutaan ruututekstikäännöksistä, huomion keskiössä ovat usein tiivistykset ja poistot, sillä rajallisen tilan ja ajan vuoksi av-kääntäjät joutuvat turvautumaan näihin strategioihin erittäin usein. Harvoin puhutaan siitä, että ruututeksteihin lisättäisiin jotain, mitä ei alkuperäisessä puheessa suoraan verbaalisella tasolla sanota. (Ks. myös Perego 2003, 70–71; Tortoriello 2011, 63.) Erilaiset lisäykset ja täsmennykset on joissain tieteellisissä yhteyksissä mainittu ohimennen muiden tekstittämisen käännösstrategioiden joukossa (esim. Gottlieb 1992; Lomheim 1999; Díaz Cintas & Remael 2007; Pedersen 2011), mutta usein vain kulttuurisidonnaisuuksien kääntämisstrategioina, ja nimenomaan lisäyksiin ja täsmennyksiin keskittyviä tutkimuksia on hyvin vähän – etenkin suomeksi ja suomenkielisistä ruututekstikäännöksistä.

Kun tavoitteena on käännöksen toimivuus uudessa viestintäympäristössä, käännöksissä voidaan joskus ilmaista jotakin selkeämmin kuin lähtötekstissä (Vehmas-Lehto 2003, 330, 332). Erilaisiin tarkentaviin muutoksiin liittyvä termistö ei ole käännöstieteessä aivan yksiselitteinen (ks. myös Kuusi 2011, 139). Eri tutkijat tuntuvat käyttävän samasta asiasta eri nimityksiä ja toisaalta samojakin termejä hieman eri merkityksissä. Tässä tutkielmassa tarkastelen kääntäjän tekemiä tarkentavia muutoksia *eksplisiittistämisen* käsitteen avulla.

Eksplisiittistäminen on havaittu käännöksissä niin yleiseksi ilmiöksi, että sitä on ehdotettu jopa yhdeksi kääntämisen universaaleista (Vehmas-Lehto 2003, 330). Siten onkin kummallista, miten vähän huomiota ilmiö on saanut ruututekstikääntämisen tutkimuksessa. Kuten tunnettu eksplisiittistämisen tutkija Kinga Klaudy (2009, 108) toteaa, eksplisiittistämisen ilmiötä olisi kuitenkin erityisen valaisevaa tarkastella juuri ruututekstikääntämisessä ja tulkkauksessa, joissa käytettävissä oleva aika ja tila luovat rajoitteita. Myös muut ruututekstikääntämisen erityispiirteet luovat erityisen kiinnostavan lähtöasetelman eksplisiittistämisen tarkastelulle: Audiovisuaalisessa tekstissä informaatiota ei saada ainoastaan sanallisen puheen kautta, vaan myös kuvasta, taustäänistä ja ääniefekteistä sekä puhujien nonverbaalista viestinnästä (Gottlieb 1998, 245). Lisäksi ruututekstikääntämisessä siirrytään paitsi kielestä toiseen myös puhutusta kielestä kirjoitettuun kieleen (Perego 2009), tai ainakin puhutun ja kirjoitetun kielen hybridiin eli dynaamisiin yksi- tai kaksirivisiin repliikkeihin, jotka ilmestyvät blokkeina ruudun alalaitaan ja katoavat seuraavan tieltä ohjelman tahdissa (Tiittula & Voutilainen 2016, 44–45).

Nämä ruututekstikäntämisen erityispiirteet vaikuttavat vahvasti eksplisiittistämisen ilmenemismuotoihin, ja ruututekstikäännöksissä onkin havaittu eksplisiittistämistyyppejä, jotka ovat ominaisia juuri ruututekstikäntämiselle (Perego 2003, 84–85). Uraauurtavin eksplisiittistämisen tutkija ruututekstikäntämisen alueella on ehdottomasti italialainen Elisa Perego, joka on ensimmäisenä pyrkinyt luomaan alustavan luokittelun eksplisiittistämisen ilmenemismuodoista ruututekstikäännöksissä. Peregon (2003; 2009) hahmottelema ruututekstikäntämisen eksplisiittistämismalli on siten myös tämän tutkimuksen keskiössä.

Tutkimukseni pohjautuu aiemmin tekemääni kandidaatintutkielmaan *Tuo tuonne eli raaste kulhoon – eksplisiittistäminen ruoanlaitto-ohjelman ”Nigellan uudet herkut” ruututekstikäännöksissä* (Kiviaho 2013). Tutkielmassa selvitin, miten eksplisiittistäminen ilmenee suomenkielisissä ruututekstikäännöksissä ja kehittelin Peregon (2003; 2009) mallia edelleen, yhdistäen siihen omia havaintojani sekä iranilaistutkijoiden Hossein Vahid Dastjerdin ja Reza Rahekhodan (2011) luokittelua, joka on eksplisiittistämisen kannalta Peregon mallia suppeampi mutta tarjoaa joitakin hyviä huomioita eksplisiittistämisen luonteesta ruututekstikäännöksissä. Kandidaatintutkielman rajallisen tilan ja ajan vuoksi paljon asioita jäi aiemmassa tutkimuksessani kuitenkin sanomatta ja tarkastelematta lähemmin ja jouduin rajaamaan seikkaperäisemmän analyysin vain pariin eksplisiittistämistyyppiin sekä suhteellisen pieneen aineistoon. Siksi halusin palata aiheeseen tässä pro gradu -tutkielmassa.

Toinen kannustin jatkotutkimukselle on se, että kandidaatintutkielmani valmistumisen jälkeen Peregon (2003) mallia on edelleen kehitellyt unkarilainen Jan Nohovec (2015), mutta hyvin eri tavalla kuin Kiviaho (2013).¹ Nohovec ehdottaa luokitteluun kielellisen eksplisiittistämisen strategian lisäämistä, jollaista Kiviaho ei ole huomionnut, mutta toisaalta jättää ulkopuolelle Peregon kanavaperusteisen eksplisiittistämisen tarkemman jaottelun, jota taas Kiviaho on kehitellyt edelleen. Näin ollen sekä Nohovecin (2015) että Kiviahon (2013) tutkimuksissa on tärkeitä havaintoja, joiden yhdistäminen saattaisi tuottaa entistä kokonaisvaltaisemman mallin eksplisiittistämisen ilmiöstä ruututekstikäntämisessä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, toimiiko Kiviahon (2013) luokittelu laajemmalla aineistolla vai löytyykö perusteita hioa luokittelua muuttamalla luokkien välisiä suhteita tai lisäämällä uusia kategorioita. Tavoitteena on tutkia, löytyykö aineistosta Nohovecin

¹ Kiviahon (2013) kandidaatintutkielma on julkaisematon, joten Nohovecilla (2015) ei ole ollut pääsyä tutkielmaan.

(2015) ehdottamaa kielellistä eksplisiittistämistä tai mahdollisesti täysin uusia eksplisiittistämisen muotoja. Samalla pohdin eksplisiittistämisen vaikutuksia ohjelmien semioottiseen koheesioon ja seurattavuuteen sekä ohjelmista ja puhujista syntyviin vaikutelmiin ja tulkintoihin.

Tutkimuksen aineistona on kaksi brittiläistä ruoanlaitto-ohjelmaa, *Nigellan uudet herkut* (*Nigella Kitchen*) ja *Jamie Oliverin helpot herkut* (*Oliver's Twist*), joista kummastakin tarkastelen kolmea noin 30 minuutin jaksoa. Ohjelmaa *Nigellan uudet herkut* analysoin jo kandidaatintutkielmassani, jolloin havaitsin, että ruoanlaitto-ohjelmat näyttäisivät tarjoavan hedelmällistä tutkimuspohjaa eksplisiittistämisen tutkimukselle. Tähän vaikuttavat esimerkiksi verrattain spontaanilta vaikuttava puhe ja siten lukuisat puhutun kielen piirteet, visuaalisen kuvan merkittävä asema informaatiokanavana sekä se, että ruoanlaitto-ohjelmissa on ainakin jollain tasolla tärkeä ohjeistava ja opastava funktio, joskin ne ovat myös viihdettä. Ruokaohjelmien tutkimuksesta kiinnostavaa tekee myös se, että ruoanlaitto-ohjelmien kääntämisestä löydy tietääkseni juurikaan tutkimusta.

Tutkimusmenetelmänä on laadullinen tapaustutkimus, jossa vertailen toisaalta alkuperäistä englanninkielistä puhetta suomenkielisiin ruututekstikäännöksiin ja toisaalta alkuperäistä lähtökulttuurille suunnattua polysemioottista eli monikanavaista ohjelmakokonaisuutta siihen polysemioottiseen kokonaisuuteen, jossa ovat mukana ruututekstikäännökset.

Aiheen tutkiminen on tärkeää, jotta voidaan saavuttaa parempi ymmärrys toisaalta eksplisiittistämisestä ilmiönä, toisaalta ruututekstikäntämisen mahdollisista strategioista. Kuten Jan Nohovec (2015) toteaa, eksplisiittistäminen ruututekstikäännöksissä vaikuttaa sen verran itsenäiseltä ilmiöltä, että sitä kannattaa myös itsenäisenä ilmiönä tutkia. Tämän tutkimuksen yhtenä tärkeänä tavoitteena onkin kiinnittää huomio ilmiön olemassaoloon ruututekstikäntämisessä ylipäätään sekä herättää keskustelua. Kun kääntäjät ovat tietoisia mahdollisista strategioista, he voivat punnita eksplisiittistämisen tarvetta ja mahdollisuuksia harkiten. Löydöksiä voitaisiin mahdollisesti hyödyntää tässä tarkoituksessa jollain tasolla myös audiovisuaalisen kääntämisen opetuksessa.

Tutkielma jakautuu kuuteen päälukuun. Luvussa 2 tarkastelen audiovisuaalista tekstiä polysemioottisuuden eli monikanavaisuuden näkökulmasta ja pohdin ruututekstikäntämisen erityisluonnetta polysemioottisuuden kannalta. Tällä pohjustan sitä, miten ruututekstikäntämisen erityisluonne ja polysemioottinen lähtöteksti voivat vaikuttaa

eksplisiittistämisen ilmenemismuotoihin ruututestikäänöksissä. Luvussa 3 määrittelen eksplisiittistämisen terminä ja luon lyhyen katsauksen aiempaan tutkimukseen ensin käänöstieteessä laajemmin, keskittyen erityisesti Peregon (2003) luokittelun taustalla oleviin yleisempiin eksplisiittistämisen luokitteluihin: Kinga Klaudyn (2009) kiisteltiin eksplisiittistämisen typologiaan sekä Linn Øveråsin (1998) luokitteluun eksplisiittistämisen ilmenemismuodoista tekstin pintatasolla. Tämän jälkeen esittelen tarkemmin tähänastiset tutkimukset eksplisiittistämisestä ruututestikäänöksissä, keskittyen luokitteluun pyrkiviin tutkimuksiin ja omaan kandidaatin tutkielmaani, jossa aloittamaani tutkimusta tässä pro gradu -tutkielmassa jatkan. Luvun lopuksi pohdin vielä eksplisiittistämisen valo- ja varjopuolia aiheesta käydyssä keskustelun pohjalta.

Neljännessä luvussa esittelen tutkimuksen aineiston ja määrittelen tutkimuskysymykset ja tutkimusmenetelmän. Luvussa 5 käyn läpi tutkimuksen tulokset: ensin esittelen analyysin perusteella luomani hiotun eksplisiittistämismallin, minkä jälkeen pureudun mallin kuhunkin tyyppiin havainnollistavien esimerkkien kautta. Luvun lopuksi pohdin lyhyesti eksplisiittistämisen vaikutuksia ohjelmien seuraamiseen ja semioottiseen koheesioon sekä tulkintoihin ja vaikutelmiin. Luvussa 6 kokoan tulokset vielä yhteen ja pohdin tuloksien merkitystä ylemmällä tasolla. Lisäksi arvoisin tämän tutkimuksen onnistuneisuutta ja pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 Ruututekstikäntämisen polysemia

Audiovisuaalinen kääntäminen eli av-kääntäminen on kääntämistä, jossa käännettävä materiaali sisältää sanallisen viestin lisäksi ääntä ja kuvaa (Oittinen & Tuominen 2008, 11). Av-kääntäminen voi käsittää hyvin monenlaisen audiovisuaalisen materiaalin kääntämistä erilaisin tekniikoin. Käännettävänä materiaalina voi olla esimerkiksi televisio-ohjelma, elokuva, ooppera, tietokonepeli (Oittinen & Tuominen 2008, 11) tai vaikka mobiilisovellus tai verkkosivut. Käännös voidaan toteuttaa ruututeksteinä, dubbauksena, selostuksena tai voice-over-käännöksinä (Díaz Cintas & Anderman 2009, 4).

Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan televisio-ohjelmien kieltenvälisiä ruututekstikäännöksiä. Kieltenvälinen ruututekstikäntäminen on av-kääntämisen muoto, jossa ohjelman alkuperäinen auditiivinen puhe käännetään toiselle kielelle kirjoitettuun eli visuaaliseen muotoon osittain kuvan päälle, tavallisesti ruudun alalaitaan (Gottlieb 1992, 163; Vertanen 2008, 149). Tässä tutkielmassa käytän näistä käännöksistä termiä *ruututekstikäännös* tai lyhemmin *ruututekstit*. Televisio-ohjelmilla taas tarkoitan kaikenlaisia pääasiassa televisiolevitykseen tarkoitettuja ohjelmia (poisluettuna tv-elokuvat ja mainokset), joita tosin joskus voidaan esittää muidenkin viestintäkanavien, kuten internetin tai dvd-tallenteiden, välityksellä (ks. Díaz Cintas & Anderman 2009, 2). Kieltenvälisissä ruututekstikäännöksissä oletuksena on, että vastaanottaja on näkevä ja kuuleva henkilö ja saa informaatiota ruututekstien ohella myös kuvasta ja äänestä (Tiittula & Nuolijärvi 2016, 19).

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen lähemmin audiovisuaalisen materiaalin polysemioottista luonnetta ja määrittelen käsitteen *teksti*. Tämän jälkeen pohdin polysemioottisuudesta juontuvia ruututekstikäntämisen erityispiirteitä ja -haasteita.

2.1 Audiovisuaalinen materiaali polysemioottisena tekstinä

Audiovisuaalisesta materiaalista informaatiota saadaan sekä näkö- että kuuloaistin kautta, ja kummassakin tapauksessa informaatio voi olla joko sanallista tai sanatonta. Henrik Gottlieb (1998, 245) puhuu *polysemioottista teksteistä*, joissa on neljä semioottista kanavaa: (1) verbaalis-auditiivinen kanava, (2) nonverbaalis-auditiivinen kanava, (3) verbaalis-visuaalinen kanava ja (4) nonverbaalis-visuaalinen kanava. Taulukko 1 summaa kustakin kanavasta saatavan informaation.

Taulukko 1. Gottliebin (1998, 245) mukaiset polysemioottisen tekstin semioottiset kanavat

Auditiivinen	Verbaalis-auditiivinen	Puhe, taustääänet, laulujen sanat
	Nonverbaalis-auditiivinen	Musiikki, luonnolliset äänet, ääniefektit
Visuaalinen	Verbaalis-visuaalinen	Kuvan päälle lisätyt kirjoitukset, kuvassa näkyvät kirjoitetut viestit
	Nonverbaalis-visuaalinen	Kuvan kokoonpano ja eteneminen

Verbaalis-auditiivinen kanava sisältää siis sanallisen äänimateriaalin, kuten aineistossani kokin selostuksen ruoanvalmistuksen vaiheista. Nonverbaalis-auditiivinen kanava puolestaan käsittää muun kuin sanallisen äänimateriaalin, eli taustamusiikin sekä erilaiset luonnolliset taustääänet, kuten keittiökoneiden hurinan ja pannujen tirinän. Verbaalis-visuaaliseen kanavaan puolestaan kuuluu sanallinen kuva-aines, kuten purkkien kyljissä näkyvät etikettitekstit. Nonverbaalis-visuaalinen kanava kattaa taas sanattoman kuva-aineksen, esimerkiksi ruoanlaitto-ohjelmissa kuvauksiin käytetyn keittiön välineineen ja ruoka-aineineen sekä kokin toiminnan, ilmeet ja eleet.

Kaikki nämä kanavat muodostavat keskenään erottamattoman kokonaisuuden, jossa merkitys on kaikista kanavista saatavan informaation summa. Jos jokin kanava jää pois, seuraaminen todennäköisesti vaikeutuu tai tulkinta saattaa muuttua oleellisesti. Siksi tässä tutkielmassa käsite **teksti** kattaa laajasti koko polysemioottisen kokonaisuuden kaikkine kanavineen. Teksti ei siis sisällä vain sanallista kirjoitusta vaan myös puhetta, kuvaa ja ääntä.

Av-kääntäjillä ei aina ole työssään käytettävissä kuvamateriaalia. Jos alkuperäinen polysemioottinen lähtöteksti on saatavilla vain osittain, toimivan käännöksen tuottaminen vaikeutuu huomattavasti. Tämän tutkimuksen aineiston kääntäjillä on kuitenkin mitä todennäköisimmin ollut käytössään myös kuvamateriaali, sillä aineistossa on käännösratkaisuja, joita olisi tuskin voinut tuottaa ilman kuvaa.

2.2 Ruututekstikäntämisen konventiot ja erityishaasteet

Ruututekstikäntämisessä alkuperäiseen polysemioottiseen tekstiin lisätään verbaalis-visuaalista informaatiota, kun alkuperäisen ääniraidan puhe käännetään kirjoitettuun muotoon ruututeksteiksi (Gottlieb 1998, 245). Toisin kuin esimerkiksi dubbauksessa, alkuperäinen ääniraita säilyy: mitään ei poisteta, vaan informaatiota vain lisätään (Gottlieb 1994, 105;

Tortoriello 2011, 61), joskin osa kuvasta peittyy hieman ruututekstien alle. Se, että alkuperäinen audiovisuaalinen kokonaisuus on koko ajan muuttumattomana läsnä, voi sekä helpottaa että hankaloittaa kääntäjän työtä (Tortoriello 2011, 61).

Ensinnäkin ohjelman käytettävissä oleva tila ja aika aiheuttavat rajoitteita. Kääntäjän on sovitettava käännös ohjelman kuvatilaa, etenemisrytmiin ja leikkauksiin sekä huomioitava katsojien lukunopeus (Georgakopoulou 2009, 21–23). Suomen tekstityskonventioiden mukaan ruudulla voi näkyä kerrallaan tavallisesti kaksi riviä ruututekstiä, joista yhdelle riville mahtuu keskimäärin 33–34 merkkiä televisiokanavasta riippuen. Tätä ruudulla kerrallaan näkyvää ruututekstisegmenttiä kutsutaan *repliikiksi*. Repliikin tulee näkyä ruudulla riittävän kauan, jotta vastaanottaja ehtii lukemaan sen, mutta toisaalta se ei saisi jäädä roikkumaan ruudulle liian pitkäksiään aikaa. Täyden kaksirivisen repliikin tulisi näkyä ruudulla 4–5 sekuntia ja yksirivisen 2–3 sekuntia. Ruututekstien tulisi seurata mahdollisimman tarkkaan puheen rytmiä, ja repliikkien pituuden tulisi olla tasapainossa sanotun kanssa: täyspitkä kaksirivinen repliikki olisi ristiriidassa lyhyen tokaisun kanssa, samoin hidas ja painokas puhe lyhyen yksirivisen repliikin kanssa. (Vertanen 2008, 151–152.) Tällaisen ristiriidan kohdatessaan vastaanottaja saattaa hämmentyä ja alkaa epäillä käännöksen luotettavuutta, ja myös ohjelman tunnelma ja rytmi saattavat muuttua.

Ruututekstikääntämisessä pelkästään sanallisen dialogin kääntäminen ei riitä, vaan kääntäjän on huomioitava koko polysemioottinen tekstikokonaisuus eli kaikki semioottiset kanavat ja niistä saatava informaatio (Perego 2003, 65; Tortoriello 2011, 61). Ruututekstien tulee toimia yhdessä kuvan kanssa ja olla linjassa puhutun viestin kanssa, jotta kaikki kanavat muodostaisivat yhdessä toimivan kokonaisuuden (Gottlieb 1994, 105–106, 111–112). Ongelmia ruututekstikääntäjälle voi aiheuttaa se, että ohjelman kuvan ja äänen yksityiskohtia ei voida poistaa, vaan ne ovat osa kohdekulttuurin vastaanottajan havaitsemaa kokonaisuutta, jolloin käännösratkaisun tulisi olla linjassa muiden kanavien kanssa (ks. myös Tortoriello 2011, 61–62). Esimerkiksi eleet ja muut nonverbaaliset viestit voivat olla joskus hyvinkin kulttuurisidonnaisia (Tortoriello 2011, 62; Tuominen 2012, 27), ja kuvassa voi näkyä vaikka vastaanottavalle kulttuurille vieraita esineitä ja asioita, mikä voi hämmentää vastaanottajaa.

Toisaalta kuvan ja äänen läsnäolo saattaa tarjota kääntäjälle myös apua. Alkuperäinen ääniraita ja kuva täydentävät tekstitystä, jolloin kaikkea ei edes tarvitse kirjoittaa repliikkeihin, koska katsojan voi olettaa saavan tietoa myös muista kanavista (Gottlieb 1992, 165–166, Gottlieb 1994, 112; Gottlieb 1998, 247; Tortoriello 2011, 61). Polysemioottisuudesta on myös se etu,

että av-kääntäjä voi saada kuvasta ja äänestä arvokkaita vihjeitä siitä, miten jokin monimerkityksinen lausahdus tulisi tulkita (Gottlieb 1992, 165–166). Kääntäjä esimerkiksi näkee puhujan ilmeet ja eleet ja kuulee tämän äänensävyt, jolloin on helpompi päätellä, millä tavalla puhuja sanansa tarkoittaa.

2.3 Ruututekstit puhutun ja kirjoitetun kielen hybridinä

Kuten edellä on todettu, ruututekstikääntämisessä ääniraidan verbaalista viestiä ei käännetä vain kielestä toiseen vaan myös semioottisesta kanavasta toiseen, eli puhutusta kirjoitettuun kieleen. Gottlieb (1998, 245) kutsuu tätä *diasemioottiseksi kääntämiseksi* (*diasemiotic translation*) ja Elisa Perego (2003, 65) *diameesiseksi siirtymäksi* (*diamesic shift*). Ruututekstikääntämiseen vaikuttavat siis myös puhutun ja kirjoitetun kielen erot (Perego 2009, 63–64), joskaan ruututekstit eivät ole kaikkein prototyyppisimpiä kirjoitettuja tekstejä vaan Tiittulan ja Voutilaisen (2016, 44–45) sanoin eräänlainen puheen ja kirjoituksen hybridi.

Prototyyppisestä kirjoituksesta poiketen ruututekstit ovat dynaamisia: kuten edelläkin on mainittu, ruututekstit ilmestyvät luettavaksi repliikki kerrallaan ohjelman tahdissa (Tiittula & Voutilainen 2016, 45). Esimerkiksi romaaniin verrattuna silmällä ei näin ollen ole samoissa määrin mahdollisuutta liikkua lauseissa edestakaisin tai hahmottaa laajempia kokonaisuuksia kerralla (Tiittula & Voutilainen 2016, 31–35, 44; Georgakopoulou 2009, 23). Tämä on huomioitava kääntämisessä. Kunkin repliikin tulisi olla itsessään ymmärrettävä, looginen kokonaisuus, mieluiten kokonainen lause tai virke. Jos virke pitää jakaa useampaan repliikkiin, tulisi jako tehdä helposti ymmärrettävinä ajatuskokonaisuuksina. (Vertanen 2008, 153.) Yleisten ohjeiden mukaan repliikkijaossa ja rivijaossa ei saisi katkaista loogisesti ja kieliopillisesti yhteen kuuluvia sanoja. Kaikkien yksittäisten repliikkien tulisi muodostaa myös yhdessä loogisesti etenevä kokonaisuus, koska takaisinpäin ei voi palata. (Ivarsson 1992, 96.) Tavoitteena on, että katsoja voi antaa ohjelman viedä mennessään ja unohtaa lukevansa ruututekstejä (Vertanen 2008, 151). Kuten Ivarsson (1992, 96–97) huomauttaa, television katsojan tarkkaavaisuus ehkä aina ole täysipainoisesti katsottavassa ohjelmassa, vaan ympäristö voi varastaa osan huomiosta; siksi katsojille tulisi tarjota mahdollisimman hyvät mahdollisuudet päästä takaisin kärryille.

Puhutun kielen erityispiirteiden runsaus riippuu osin siitä, kuinka paljon puhetta on valmisteltu. Puhe voi pohjautua ennalta suunniteltuun, mahdollisesti kirjoitettuun tekstiin joko osittain tai kokonaan, jolloin se muistuttaa enemmän kirjoitettua tekstiä, kun taas spontaanissa puheessa

puheelle ominaisia piirteitä on runsaammin (Tiittula & Voutilainen 2016, 34). Myös televisio-ohjelmissa puheen valmistelun aste vaihtelee. Esimerkiksi uutistenlukija lukee uutiset suoraan käsikirjoituksesta, ja draamasarjan näyttelijät tulkitsevat käsikirjoittajan kirjoittamia vuorosanoja, jolloin puhe on melkoisen siistittyä. Ruoanlaitto-ohjelmissa, kuten tämän tutkimuksen aineistossa, puhetta on todennäköisesti valmisteltu jossain määrin, mutta puheessa on silti melko runsaasti luonnollisen puheen piirteitä (ks. luku 4.1).

Luonnolliseen puheeseen kuuluvat erilaiset kognitiivisesta suunnittelu- ja tuottamisprosessista kielivät piirteet, kuten täytesanat (*öhh, tota*), takeltelu (*ta-tarkoitus*), toisto sekä korjaukset (*eiku*) ja epäröinti, kuten tauot ja uudet aloitukset. Toisin kuin kirjoituksessa, puhuja ei voi editoida puheen tuottamisprosessin ilmentymiä pois, vaan ne ovat vastaanottajan havaittavissa. Vaikka tällaisilla puheen piirteillä voi joskus olla myös vuorovaikutuksellinen merkitys, kirjoitettuna ne vaikuttavat helposti tahattoman kohosteisilta, koska emme ole tottuneet näkemään niitä kirjoituksessa. (Tiittula & Voutilainen 2016, 34–35, 40, 50.) Ruututeksteissä ne vievät usein liikaa lukuaikaa (Vertanen 2008, 153). Toisaalta kielen ei tulisi olla liian kirjoitetun kielen omaistakaan, sillä tarkoitus on luoda puheen illuusio (Vertanen 2008, 153; Tuominen 2012, 28).

Kirjoitukseen verrattuna puheelle ominaista on myös runsas pronominiin käyttö (Hakulinen 2003) sekä viittausten deiktisyys eli se, että ilmaisuilla viitataan juuri puhumistilanteen aikaan, paikkaan ja henkilöihin (esim. *tuo, nyt, sinne*) (Tiittula & Voutilainen 2016, 34–35, 40, 50). Viittausten ymmärtämiseen vaaditaan usein esimerkiksi visuaalista informaatiota (Tortoriello 2011, 126). Ruututekstikäännettyssä ohjelmassa puhetilanteen konteksti visuaalisine ja auditiivisine vihjeineen on kyllä läsnä, mutta samoin kuin prototyypisessä kirjoitetun viestin kirjoittamis- ja vastaanottotilanteessa (ks. Tiittula & Voutilainen 2016, 35–36, 42–43, 56), viestintätilanteesta puuttuu välitön, samanaikainen ja samassa tilassa tapahtuva vuorovaikutus. Tällöin vastaanottajalla ei ole mahdollisuutta kysyä tarkentavia kysymyksiä eikä puhuja näe tai kuule vastaanottajan reaktioita. On mahdollista, että pronomini- ja viittaus ei olekaan niin selkeä vastaanottajalle kuin puhuja saattaisi olettaa (ks. Kiviaho 2013). Kuvausryhmä voi toimia eräänlaisena testiyleisönä, mutta aina kaikkea ei ehkä huomata ja aika- ja resurssipula saattavat rajoittaa uudelleenottojen mahdollisuutta.

Puheessa sanojen leksikaalisten merkitysten sekä kielen syntaksin ja fonologian kanssa merkityksiin vaikuttavat myös puheen intonaatio, rytmi, tempo, äänen kuuluvuus ja tauot, joita yhdessä kutsutaan puheen *prosodiaksi* (Wennerstrom 2001, 4). Merkityksiin vaikuttavat myös

sellaiset sävelkorkeuden, äänenvoimakkuuden, tempon ja äänenlaadun vaihtelut, joiden taustalla ovat pragmaattiset, emotionaaliset tai tyyllilliset syyt (Wennerstrom 2001, 60) ja joilla voidaan viestiä esimerkiksi asenteita, sosiaalista statusta (Crystal 2008, 349) tai tunnetiloja (Tiittula 1992, 44). Tällaisia *paralingvistisiä piirteitä* voivat olla esimerkiksi lepertely, kuiskaaminen (Wennerstrom 2001, 60) tai naurava ääni (Crystal 2008, 349). Jotkut tutkijat laskevat paralingvistisiin piirteisiin myös puhujan *kinesiikan* (Crystal 2008, 349) eli eleet, ilmeet ja katseen sekä vartalon asennon ja liikkeet (Tiittula 1992, 44). Lisäksi merkityksiä kantaa *proksemiikka* eli puhujan tilankäyttö ja puhe-etäisyys (Tiittula 1992, 44).

Paralingvististen piirteiden ja prosodian erottaminen toisistaan on välillä hyvin vaikeaa eikä niitä aina tarkastella erikseen (Tiittula 1992, 43–44). Aiemmassa tutkimuksessani (Kiviaho 2013) seurasin eksplisiittistämisen keskeisen tutkijan Elisa Peregon (2009, 60) esimerkkiä ja käytin termiä *parakieli* yläkäsitteenä, johon katsoin kuuluvaksi niin kinesiikan ja proksemiikan kuin prosodiankin. Yleensä yläkäsitteenä näytetään kuitenkin pitävän parakielen sijasta prosodiaa (ks. esim. Crystal 2008; Tiittula 1992; Tiittula & Voutilainen 2006). Siksi käytän tässä tutkimuksessa termejä hieman eri tavalla kuin aiemmassa tutkimuksessani. Tässä tutkimuksessa käytän kokoavana terminä käsitettä *nonverbaalinen viestintä*, jonka katson sisältävän a) prosodian, joka käsittää myös paralingvistiset piirteet b) kinesiikan ja c) proksemiikan. Katson prosodian kuuluvan nonverbaalis-auditiiviseen kanavaan, kinesiikan ja proksemiikan taas nonverbaalis-visuaaliseen kanavaan.

Siirryttäessä puhutusta kielestä kirjoitettuun osa viestinnän nonverbaaleista piirteistä katoaa (Tiittula & Voutilainen 2016, 55; Perego 2003, 65). Ruututekstikäännytyissä ohjelmissa nämä piirteet ovat yhä nähtävillä ja kuultavilla, mutta eivät ole yhtä ilmeisiä; siten nonverbaalisia piirteitä voi olla tarpeen kompensoida sanallisesti (Tuominen 2012, 27). Nonverbaalissa viestinnässä saattaa olla kulttuurisia eroja (Tortoriello 2011, 62; Tuominen 2012, 27), ja vaikkei olisikaan, esimerkiksi painotusten paikkoja suhteessa ruututekstikäännökseen saattaa olla vaikea hahmottaa, jos käänös ei anna hahmotukseen minkäänlaisia vihjeitä. Ruututekstikäntäjien on siis aina huomioitava työssään audiovisuaalisen lähtötekstin polysemioottinen luonne ja harkittava kaikkia käänösratkaisujaan koko polysemioottisen kokonaisuuden valossa (Perego 2009, 58).

3 Eksplisiittistäminen ilmiönä

Eksplisiittistäminen eli *eksplikointi* (*explicitation*) on ilmiö, joka on havaittu niin yleiseksi käännösten piirteeksi, että sitä on ehdotettu jopa yhdeksi kääntämisen universaaleista (Vehmas-Lehto 2003, 330) eli kaikille käännöksille ominaiseksi, kieliparista, kääntäjästä, ajasta ja tekstityypistä riippumattomaksi piirteeksi (Chesterman 2004, 3). Se onkin kiinnostanut hyvin monia tutkijoita ja kirvoittanut laajaa keskustelua, mutta audiovisuaalisen kääntämisen alueella se on jäänyt hyvin vähälle huomiolle. Italialainen Elisa Perego (2003; 2009) on ensimmäisenä luonut ruututekstikääntämisen alustavan eksplisiittistämislukittelun, jota ovat sittemmin kehittäneet eteenpäin Kiviaho (2013) ja Nohovec (2015).

Tässä luvussa tarkastelen eksplisiittistämisen teoriaa käännöstieteessä pohjustaakseni aineiston analyysia. Luvussa 3.1. luon lyhyen katsauksen eksplisiittistämisen määrittelyyn käännöstieteessä ja esittelen Kinga Klaudyn (2009) tunnetun joskin kiistellyn eksplisiittistämismallin, jota Perego (2003; 2009) on kehittänyt eteenpäin ruututekstikääntämisen osalta. Luvussa 3.2 tarkastelen eksplisiittistämisen mahdollisia ilmenemismuotoja tekstin pintatasolla Linn Øveråsin eksplisiittistämisaottelun pohjalta. Luvussa 3.3. esittelen eksplisiittistämisen tutkimusta av-kääntämisen alueella siinä määrin, kuin sitä tietojeni mukaan on tutkittu ja pohdin lopuksi eksplisiittistämisen mahdollisia hyötyjä ja haittoja aiheesta käydyssä keskustelun valossa.

3.1 Eksplisiittistämisen määritelmä

Eksplisiittistämisen käsitteen esittelivät käännöstieteessä ensimmäisinä Jean-Paul Vinay ja Jean Darbelnet vuonna 1958 (Klaudy 2009, 104). Heidän määritelmänsä mukaan eksplisiittistäminen on ”tyylillinen käännöstekniikka, jossa kohdekielellä esitetään eksplisiittisesti jotakin, joka on lähtökielellä jätetty implisiittiseksi, sillä se käy ilmi kontekstista tai tilanteesta” (Vinay & Darbelnet 1995, 342 [oma suomennos]). Eksplisiittistämisen vastakohtaksi nimetään *implisiittistäminen* (*implicitation*), jonka Vinay ja Darbelnet (1995, 342) määrittivät ”tyylilliseksi käännöstekniikaksi, jossa kohdekielellä esitetään lähtötekstissä eksplisiittisenä oleva tieto implisiittisesti, luottaen siihen, että konteksti tai tilanne välittää merkityksen”.

Kuten harvoin mikään käsite, eksplisiittistämisenkään käsite käännöstieteessä ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen, ja eri tutkijoiden välillä on eroja siinä, miten laajasti eksplisiittistäminen

ymmärretään. Viktor Becherin (2011, 17–18) mukaan Vinayn ja Darbelnetin (1995) määritelmä on käännöstieteessä laajalti hyväksytty mutta puutteellinen siten, että eri tutkijat ovat päätyneet tutkimaan eksplisiittistämisen käsitteen alla hyvin eri asioita. Määritelmässä ei ole sen tarkemmin määritelty esimerkiksi, mitä tarkoittaa eksplisiittisyys tai implisiittisyys tai mitä voidaan eksplisiittistää. Becher itse pyrkii tarjoamaan täsmällisemmän määritelmän:

Implisiittisyys on sellaisen informaation sanomatta jättämistä, jonka vastaanottaja saattaa kyetä pääättelemään. – –.

Implisiittistämisestä on kyse silloin, kun jokin kohdeteksti on vähemmän eksplisiittinen (implisiittisempi) kuin sitä vastaava lähtöteksti. – –.

Eksplisiittisyys on sellaisen informaation sanallistamista, jonka vastaanottaja saattaisi kyetä pääättelemään, vaikka se jätettäisiin sanomatta.

Eksplisiittistämisestä on kyse silloin, kun jokin kohdeteksti on eksplisiittisempi kuin sitä vastaava lähtöteksti. (Becher 2011, 17–19 [oma käännös].)

Becherin määrittelyssä tärkeää on se, että modaaliverbi *saattaa* viittaa siihen, että pelkkä teoreettinen mahdollisuus päättelyn onnistumiseen riittää, vaikkei vastaanottaja onnistuisikaan päättelyssä. Lisäksi Becher jättää sanan *informatio* tarkoituksella hieman laveaksi, sillä sanallistettu informatio voi olla periaatteessa mikä tahansa lingvistisen viestin aspekti ja olla niin syntaktista, semanttista, pragmaattista kuin fonologistakin. (Becher 2011, 17–19). Tässä tutkimuksessa katson, että informatio voi ilmetä mistä tahansa polysemioottisen tekstin kanavista tai vastaanottajan kulttuurisista taustatiedoista.

Eksplisiittistämisen tyyppejä on pyritty jaottelemaan sen perusteella, mistä eksplisiittistäminen johtuu. Tunnetuin jaottelu lienee Kinga Klaudyn (2009, 104–108) typologia, jossa Klaudy hahmottaa neljä eksplisiittistämiskategoriaa. Nämä ovat pakollinen, valinnainen, pragmaattinen ja kääntämisen luonteeseen kuuluva eksplisiittistäminen:

- 1) *Pakollinen eksplisiittistäminen (obligatory explicitation)* tarkoittaa kielten syntaktisen ja semanttisen rakenteen eroista johtuvia pakollisia täsmennyksiä. Muutokset ovat välttämättömiä, jotta käännös olisi kohdekielen kieliopillisten normien mukainen. (Klaudy 2009, 106; ks. myös Vehmas-Lehto 2003, 331–332.) Esimerkiksi kun englannin ilmaisu *my uncle* käännetään suomeksi, on täsmennettävä, onko kyseessä puhujan äidin veli eli eno vai isän veli eli setä.
- 2) *Valinnainen eksplisiittistäminen (optional explicitation)* puolestaan johtuu kielten tyylillisistä eroista ja konventioista; ilman muutoksia käännös olisi kyllä kieliopillisesti virheetön, mutta kömpelö ja luonnoton. (Klaudy 2009, 106; ks. myös Vehmas-Lehto 2003, 331–332.) Esimerkkinä Klaudy (2009, 106) mainitsee muun muassa koheesion

vahvistamisen. Käännettäessä vaikkapa journalistista tekstiä venäjältä suomeen käännökseen voi olla tarpeen lisätä koheesiokeinoja, sillä suomalaiset lukijat odottavat tältä tekstityypiltä yleensä eksplisiittisempää koheesiota kuin venäläiset lukijat (Vehmas-Lehto 1989, 177–185).

- 3) *Pragmaattinen eksplisiittistäminen (pragmatic explicitation)* puolestaan johtuu kulttuurierojen selittämisen tarpeesta (Klaudy 2009, 106). Se on siis tarpeen silloin, kun kohdekulttuurin lukijalta puuttuu oleellista, tekstin tulkintaan ja ymmärtämiseen tarvittavaa kielenulkoista taustatietoa, jota lähdekulttuurin lukijalla voidaan olettaa olevan (Vehmas-Lehto 2003, 330–333). Esimerkiksi jonkin maantieteellisen erisnimen yhteyteen voidaan lisätä yleisnimi selventämään, onko kyse vaikka joen tai kaupungin nimestä, jos epäillään, ettei erisnimi ole kohdekulttuurille tuttu (Klaudy 2009, 106). Suomalaisille tuskin on tarvetta selventää esimerkiksi sitä, että Lontoo on kaupunki, kun taas kaupungin nimi Colchester ei ehkä avaudu ilman selitystä.
- 4) *Kääntämisen luonteeseen kuuluva eksplisiittistäminen (translation-inherent explicitation)* tarkoittaa eksplisiittistämistä, joka ei aiheudu kielijärjestelmien kieliopillisista tai tyylillisistä eroista vaan käännösprosessista itsestään (Klaudy 2009, 107; Séguinot 1988, 108), eli siitä, että kääntämisessä lähdekielinen teksti on muotoiltava toisella kielellä (Klaudy 2009, 107). Tämän luokka yhdistetään usein Shoshana Blum-Kulkan (2000, 300–302) vuonna 1986 esittämään kuuluisaan eksplisiittistämishypoteesiin (*Explicitation Hypothesis*), jonka mukaan käännösten koheesio on lähtötekstiä eksplisiittisempää riippumatta lähtö- ja kohdekielten kielellistä ja tekstuaalisista eroavaisuuksista. Eksplisiittistämistä on näin ehdotettu yhdeksi käännösuniversaaliksi (Chesterman 2004, 8; Kuusi 2011, 14).

Klaudyn jaottelu ei kuitenkaan ole sellaisenaan kiistaton. Luokkia on kritisoitu päällekkäisyydestä (esim. Vehmas-Lehto 2003; Englund Dimitrova 2005, 38; Kuusi 2011, 137–138), ja neljännen luokan olemassaolo on kyseenalaistettu (esim. Vehmas-Lehto 2003; Becher 2011). Eksplisiittistämishypoteesia ovat testanneet monet tutkijat, ja käännöstieteestä löytyy niin hypoteesia puolustavia (esim. Øverås, 1998; Séguinot 1988) kuin sitä voimakkaasti kritisoiviakin tutkijoita (esim. Becher 2011). Käännösuniversaalien olemassaoloa ei käännöstieteessä ole ylipäätään vielä täysin hyväksytty (Kuusi 2011, 132).

Becher (2011, 217) kritisoi neljättä kategoriaa muun muassa siitä, että se on ikään kuin roskakoppa tapauksille, jotka eivät sovi kolmeen ensimmäiseen luokkaan: hänestä siirtymien

laittaminen ”kääntämisen luonteen” ja ”kognitiivisen prosessin” piikkiin on laiska ratkaisu selittää eksplisiittistämistä, joka ei selity kielijärjestelmien eroilla tai kulttuurisilla seikoilla. Myös Anthony Pym (2015, 39) huomauttaa, että eksplisiittistämisen ilmentymät selitetään usein universaaliudella vaivautumatta miettimään vaihtoehtoisia syitä. Becherin (2011, 83, 216–217) mukaan vertailemalla käännöstä ja lähtötekstiä ja analysoimalla tekstin pintatason siirtymiä riittävän seikkaperäisesti laadullisesti voidaan miltei kaikille muutoksille löytää jokin muu pätevä syy kuin käännösprosessi sinänsä ja selvittää, milloin ja miksi kääntäjät eksplisiittistävät. Tuoreemmissa tutkimuksissa onkin alettu etsiä eksplisiittistämislle tarkempia selityksiä (Suojaan, Koskinen & Tuominen 2012, 40).

Tarkempia syitä etsii oikeastaan myös Elisa Perego (2003) urauurtavassa tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee eksplisiittistämisen ilmenemismuotoja ruututekstikäännöksissä, kehittäen samalla Klaudyn mallia eteenpäin ruututekstikäännösten osalta (Perego 2003, 68, 73). Peregon malli on myös tämän tutkimuksen keskiössä, ja esittelen sen tarkemmin luvussa 3.3.1. Tässä vaiheessa totean vain, että Perego hahmottaa pakollisen ja pragmaattisen eksplisiittistämisen omina kategorioinaan, mutta rajaa pakollisen eksplisiittistämisen tarkastelun ulkopuolelle. Kääntämisen luonteesta johtuvaa ja valinnaista eksplisiittistämistä hän ei puolestaan pidä omina kategorioinaan, vaan ehdottaa tilalle täysin uusia kategorioita pragmaattisen eksplisiittistämisen rinnalle, mainiten erikseen, jos jossain tapauksessa tyyllillisillä valinnoilla on ollut keskeinen vaikutus eksplisiittistämiseen. Tässä tutkimuksessa omaksun Peregon (2003; 2009) ajattelumallin. Peregon (2003) tapaan jätän pakollisen eksplisiittistämisen tarkastelun ulkopuolelle, koska pakollisten muutosten tarkastelu ei tämän tutkimuksen kannalta ole relevanttia. Katson eksplisiittistämistä tapahtuneen siis vain, jos kääntäjällä olisi ollut mahdollisuus valita myös jokin toinen kielipöydästä oikea, vähemmän täsmällinen käännösratkaisu, joka on lähempänä lähtötekstin muotoilua.

Tässä ymmärrän eksplisiittistämisen strategiaksi (ks. myös esim. Vehmas-Lehto 2003; Nohovec 2015). Omaksun Andrew Chestermanin (1997) määritelmän, jonka mukaan käännösstrategia on ongelmälähtöistä tekstuaalista toimintaa, jolla kääntäjä tavoittelee mahdollisimman optimaalista käännöstä. Strategia voidaan havaita tekstuaalisella tasolla vertaamalla käännöstä lähtötekstiin. Strategiat voivat olla joko globaaleja tai paikallisia: globaalit strategiat koskevat isojen linjojen päätöksiä, paikalliset puolestaan yksittäisiä ongelmakohtia tekstissä. (Chesterman 1997, 87–92.) Tässä tutkielmassa katson eksplisiittistämisen ilmentymiä paikallisstrategioiksi.

Strategiat ovat potentiaalisesti tietoista, mutta voi olla myös osittain tiedostamattomia. (Chesterman 1997, 87–92.) On esimerkiksi mahdollista, että eksplisiittistäminen on aluksi tiedostettua mutta automatisoituu ajan myötä, kun kääntäjä rutinoituu työskentelytavoissaan (Englund Dimitrova 2005, 239). Katson kuitenkin Päivi Kuusen (2011, 136) tapaan, että eksplisiittistamisessä on aina kyse kääntäjän aktiivisesta toiminnasta, oli ratkaisu sitten tiedostettu tai tiedostamaton. Näin ollen käytän myös termiä *eksplisiittistäminen* enkä *eksplisiittistytminen*, sillä jälkimmäinen antaa kuvan, että eksplisiittistäviä siirtymiä tapahtuisi jollain lailla itsestään, kääntäjästä irrallaan.

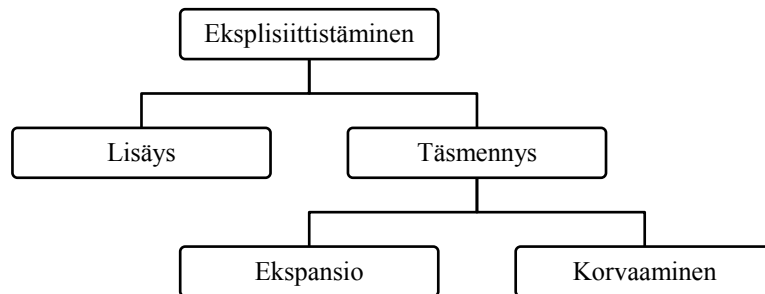
3.2 Eksplisiittistäminen tekstin pintatasolla

Tutkijoiden keskuudessa on eriäviä mielipiteitä siitä, millaisia muutoksia eksplisiittistämisen piiriin lasketaan. Käännöstieteessä ei ole täyttä yksimielisyyttä siitä, onko eksplisiittistäminen esimerkiksi lisäysten yläkäsite vai vain yksi lisäysten muoto, vai onko kyse peräti samasta asiasta (Vehmas-Lehto 2003, 331; Perego 2003, 68–69). Laajasti katsottuna eksplisiittistämisenä voidaan pitää hyvin monenlaisia muutoksia, jotka tekevät käännöksestä lähtötekstiä johdonmukaisemman, koherentimman ja yksiselitteisemmän; kääntäjä voi paitsi vahvistaa tekstin koheesiota myös lisätä käännökseen informaatiota ja selityksiä sekä selkeyttää epäselviä, monitulkintaisia kohtia (Kuusi 2011, 138–139).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen eksplisiittistämistä laajana yläkäsitteenä erilaisille tarkennuksille ja lisäyksille silloin, kun tarkennetun tai lisätyn asian voidaan katsoa olleen lähtötekstissä jollain tasolla implisiittisenä. Omaksun Linn Øveråsin (1998) luokittelun, johon myös Elisa Perego (2003; 2009) on lisännyt uuden tyyppin, sillä havaitsin luokittelun melko toimivaksi kandidaatintutkielmassani (ks. Kiviaho 2013). Øverås jaottelee eksplisiittistämisen lisäyksiin (*addition*) ja täsmennyksiin (*specification*), joista täsmennykset hän jakaa edelleen kahteen tyyppiin: ekspansioon eli laajentamiseen (*expansion*) ja korvaamiseen (*substitution*) (ks. kuva 1).²

² Samoja termejä on käytetty käännöstieteessä hieman eri merkityksissä. Esimerkiksi ekspansio voidaan ymmärtää lisäyksen synonyymiksi (ks. esim. Vahid Dastjerdi & Rahekhoda 2010 sekä luku 3.3.1 tässä tutkimuksessa). Tässä tutkielmassa käytän kuitenkin Øveråsin (1998) määritelmiä.

Lisäyksellä Øverås tarkoittaa eksplisiittistämistä, jossa käännökseen lisätään uusia, lähtötekstistä kokonaan puuttuvia lauseenjäseniä. Täsmennyksessä muutokset taas tapahtuvat jonkin olemassa olevan lauseenjäsenen sisällä.

Kuva 1. Linn Øveråsin (1998) luokittelu eksplisiittistämismuodoista tekstin pintatasolla

Täsmentävästä ekspansiosta on kyse silloin, kun lähtötekstissä olevia lauseenjäseniä täsmennetään lisäämällä uusia määrittäviä sanoja. Tämä voi ilmetä esimerkiksi substantiivilausekkeen laajentamisena appositiorakenteeksi (esim. *Sauli Niinistö, Suomen presidentti*), etumääritteen lisäämisenä (esim. *todella kuuma*) tai substantiivien täydentämisenä esimerkiksi demonstratiivi- tai omistuspronomineilla tai adjektiiveilla (*tämä äidin punainen laukku*). (Øverås 1998.) Tässä tutkielmassa lasken ekspansioksi myös sanan laajentamisen yhdyssanaksi, kun perusosalle lisätään määrite tai toisinpäin (esim. *talo* → *rivitalo*) sekä lyhenteiden kirjoittamisen auki (esim. *EU* → *Euroopan Unioni*).

Korvaamisesta taas on kyse, kun jokin lähtötekstin yksikkö korvataan kokonaan eksplisiittisemmällä, täsmällisemmällä vastineella. Hyvä esimerkki on pronominin leksikalisointi. (Øverås 1998.) Esimerkiksi pronomini *se* voidaan korvata substantiivilla *koira*. Tässä tutkielmassa en kuitenkaan katso eksplisiittistäväksi korvaamiseksi tapauksia, joissa jokin täsmällinen sana korvataan yleistajuisemmalla. Näin ollen esimerkiksi erisnimen *Heathrow* korvaaminen sanalla *lentokenttä* ei nähdäkseni ole eksplisiittistämistä, sillä tällöin se voisi viitata vaikka Lontoon toiseen lentokenttään, Gatwickiin, ja on siten vähemmän eksplisiittinen. Sen sijaan erisnimen täydentäminen substantiivimääritteellä *Heathrow'n lentokenttä* on eksplisiittistämistä: se on täsmentävä ekspansio.

Elisa Perego (2009, 59) puolestaan käyttää termiä täsmentäminen (*specification*) vain sanatasolla tapahtuvasta korvaamisesta ja puhuu uudelleenmuotoilusta (*reformulation*) tarkoittaessaan kokonaisten lauseiden tai lauseen osien, kuten lausekkeiden, korvaamista informatiivisemmilla. Ruututekstikäntämisessä uudelleenmuotoilu on oletettavasti hyvin yleistä, sillä puhe pitää kiteyttää kaksiriviseksi repliikeiksi, ja siten omaksun

uudelleenmuotoilun käsitteen lisäysten ja täsmennysten rinnalle myös tässä tutkimuksessa. Alkuperäisen puheen ja ruututekstikäännöksen vertaaminen toisiinsa ei kuitenkaan aina ole yksinkertaista. Tässä tutkielmassa jätän tarkastelun ulkopuolelle sellaiset uudelleenmuotoilut, joissa käännös ilmaisee asian niin eri tavalla kuin alkuperäinen puhe, että on miltei mahdotonta tai muutoin epämielekästä määritellä, onko käännös puhuttua lähtötekstiä eksplisiittisempi (esim. *Happy days, mate!* vs. *Ja homma on pulkassa*). Otan uudelleenmuotoilut huomioon siis vain silloin, jos eksplisiittistäminen on niissä ilmeistä.

Eksplisiittistämisen voidaan siis katsoa sisältävän sekä aineksen lisäämistä että kielellisten keinojen korvaamista toisilla (Vehmas-Lehto 2003, 331). Joskus korvaava ilmaisu voi olla lähtökielistä ilmaisua lähemmin vastaavaa käännöstä pidempi, mutta joskus se voi olla jopa lyhempi. Eksplisiittistäminen ei näin ollen aina merkitse tekstin pituuden tai sanamäärän kasvua suhteessa käännökseen, jossa eksplisiittistäminen olisi jätetty tekemättä, ja toisaalta myöskään toista käännösvaihtoehtoa pidempi käännösratkaisu ei aina merkitse eksplisiittistämistä, sillä pidempi ilmaus ei välttämättä ole yhtään lyhyttä eksplisiittisempi (Kuusi 2011, 139). Eksplisiittistämisen todentamiseksi ei siis riitä vain tekstin pituuden vertailu vaan tarvitaan tarkempaa analyysia merkitysten tasolla.

3.3 Eksplisiittistäminen ruututekstikäntämisessä

Ruututekstikäntämisen aika- ja tilarajoitusten takia tutkimusten huomio kiinnittyy hyvin usein tiivistyksiin ja poistoihin (Perego 2003, 70–71; Tortoriello 2011, 63). Erilaiset lisäykset ja täsmennykset on kyllä monesti mainittu muiden av-kääntämisen käännösstrategioiden joukossa (esim. ks. Gottlieb 1992; Pedersen 2011; Díaz Cintas & Remael 2007; Lomheim 1999) mutta varsin ohimennen, ja vain harvat tutkimukset keskittyvät nimenomaan lisäysten ja täsmennysten tarkasteluun. Nämä harvalukuiset tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että eksplisiittistämistä todella ilmenee myös ruututekstikäännöksissä. Lisäksi tutkimuksista on käynyt ilmi, että audiovisuaalisen lähtötekstin erityisluonteen vuoksi eksplisiittistämisen ilmenemismuodot ruututeksteissä eroavat jokseenkin eksplisiittistämisen ilmenemismuodoista muissa kääntämisen muodoista. Tämän vuoksi eksplisiittistämistä on kiinnostavaa ja tärkeä tutkia myös ruututekstikäntämisen osalta (ks. myös Klaudy 2009, 108).

Eksplisiittistäminen ruututekstikäännöksissä näyttää kiinnostaneen etenkin italian- ja persiankielisiä tutkijoita. Ilmiötä ovat pyrkineet luokittelemaan tietojeni mukaan italialainen

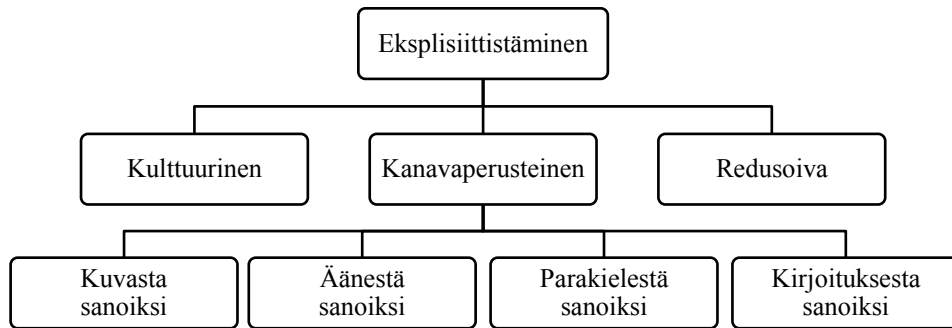
Elisa Perego (2003 ja 2009), iranilaiset Hossein Vahid Dastjerdi ja Reza Rahekhoda (2010)³ sekä tšekkiläinen Jan Nohovec (2015). Lisäksi ilmiötä ovat tutkineet italialainen Adriana Tortoriello (2011) ja iranilaiset Marzieh Bagheri, Azadeh Nemati ja Jamal Abdolrahimzade (2014), jotka eivät ehdota mitään luokittelua vaan tarkastelevat eksplisiittistämistä muista näkökulmista. Tortoriello keskittyy eksplisiittistämiseen semioottisen koheesion kannalta, mikä tarjoaa myös tälle tutkimukselle hedelmällistä tarkastelupohjaa. Bagheri ym. (2010) puolestaan vertailevat Klaudyn (2008) mukaisten eksplisiittistämistyyppien esiintymistiheyttä ruututekstikäännöksissä ja dubbauksessa kvantitatiivisesti. Koska he eivät kuitenkaan sen tarkemmin määrittele, mitä tarkoittavat Klaudyn neljännellä kategorialla ja koska esimerkkien ymmärtäminen vaatisi persian kielen taitoa, en tarkastele tutkimusta sen lähemmin tässä.

Pro gradua edeltävässä kandidaatin tutkielmassani (Kiviaho 2013) loin eksplisiittistämisen jaottelun yhdistellen ja mukaillen Elisa Peregon (2003; 2009) sekä Vahid Dastjerdin ja Rahekhodan (2010) jaotteluja ja omia havaintojani. Seuraavassa esittelen lyhyesti näiden tutkijoiden tutkimukset ja kandidaatintutkimuksessa luomani jaottelun sekä lopuksi Jan Nohovecin (2015) pro gradu -tutkimuksen, joka on ilmestynyt kandidaatintutkielmani jälkeen.

3.3.1 Eksplisiittistämisen luokitteluja ruututekstikäntämisessä

Ruututekstien eksplisiittistämisen tutkijoista urauurtavin lienee italialainen Elisa Perego, joka on ensimmäisenä luonut alustavan luokittelun ruututekstikäännöksissä esiintyvistä eksplisiittistämistyypeistä. Vuonna 2003 julkaistussa tutkimusartikkelissaan ”Evidence of Explicitation in Subtitling: Towards a Categorisation” Perego vertaa kahden unkarilaisen elokuvan unkarinkielistä dialogia italiankielisiin ruututekstikäännöksiin. Klaudyn (2009) jaottelun pohjalta Perego pyrkii selvittämään, milloin ja miksi eksplisiittistämistä esiintyy, ja päättyy kolmeen kategoriaan: kulttuuriseen eli Klaudyn pragmaattiseen (*cultural*), kanavaperusteiseen (*channel-based, intersemiotic*) ja redusoivaan (*reduction-based*) eksplisiittistämiseen. Näistä kanavaperusteisen hän jaottelee myöhemmässä tutkimuksessaan (Perego 2009) vielä neljään alakategoriaan: parakielestä sanoiksi, kuvasta sanoiksi, äänestä sanoiksi ja diameesinen siirtymä eli puheesta kirjoitukseksi. (Ks. kuva 2).

³ Tutkimuskirjallisuutta tutkiessa löysin myös Hossein Heidari Tabrizin ym. (2015) tutkimuksen aiheesta, mutta jätän sen tässä huomioitta, koska se vaikuttaa plagiaatilta Vahid Dastjerdin ja Rahekhodan (2011) aiemmin julkaistusta tutkimuksesta: siinä on tutkittu tismalleen samoja elokuvia ja luotu niiden pohjalta tismalleen samanlainen luokittelu, viittaamatta kuitenkaan Vahid Dastjerdiin ja Rahekhodaan.

Kuva 2. Peregon (2003; 2009) malli eksplisiittistämisestä ruututekstikäännöksissä

Kulttuurinen eksplisiittistäminen on omaksuttu suoraan Klaudyn pragmaattisesta eksplisiittistämisestä, jonka syynä ovat erot lähtö- ja kohdekulttuurin vastaanottajien taustatiedoissa. Erilaiset selittävät ja tarkentavat muutokset onkin huomioitu av-kääntämisen tutkimuksessa usein juuri kulttuurisidonnaisten viittausten käännösstrategiana (ks. esim. Gottlieb 1992; Díaz Cintas & Remael 2007; Pedersen 2011), ja av-kääntämisen tutkimuksessa on ylipäättään keskitytty usein kulttuurisidonnaisuuksien kääntämiseen, jolloin av-kääntämisen erityispiirteet jäävät vähemmälle huomiolle (Oittinen ja Tuominen 2008, 11), ellei kulttuurikohtaisuus liity vahvasti kuvaan, ääniin tai puhujan nonverbaaliseen viestintään. Peregon kaksi muuta kategoriaa puolestaan ovat kokonaan uusia selityksiä sille, milloin ja miksi eksplisiittistämistä ruututekstikäännöksissä esiintyy, ja ne liittyvät lähemmin ruututekstikääntämisen erityisluonteeseen.

Kanavaperusteisessa eksplisiittistamisessä Perego hahmottaa neljänlaisia siirtymiä sen perusteella, mistä semioottista kanavasta eksplisiittistetty tieto on peräisin. Kimmokkeena eksplisiittistämislle voi toimia ensinnäkin nonverbaalis-visuaalinen kanava eli *kuva*. Esimerkiksi puhujan käyttämä pronomini- ja viittaus *three of these* saattaa selittyä ainoastaan jostain kuvasta näkyvästä, jolloin kääntäjä voi tuoda kuvassa näkyvän informaation sanallisesti esiin, esimerkiksi: *three of these pills*. (Perego 2009, 65–66.) Kääntäjä voi tuoda sanallisesti esiin myös jotain, mikä ilmenee nonverbaalis-auditivisen kanavan *äänistä*, kuten taustaaäänistä, musiikista tai ääniefekteistä. Esimerkiksi elokuvassa putoilevien pommien ääneen viittaava kysymys *Did you hear that?* voidaan eksplisiittistää *Can you hear the bangs?*, jolloin käy vahvemmin ilmi, mitä kohtauksessa tapahtuu. (Perego 2009, 66–68.)

Eksplisiittistäminen voi juontua myös puhujan *parakielestä*, joka Peregon (2009, 60) mukaan voi siis pitää sisällään niin visuaalista kuin auditivistakin nonverbaalista informaatiota, eli puhujan äänen prosodian ja intonaation sekä ruumiillisen kinesiiikan ja tilankäytön. Tässä

tutkielmassa käytän näistä termiä nonverbaalinen viestintä (ks. luku 2.3). Nämä ovat hyvin olennaisia viestinnän elementtejä, muodostaen merkityksen yhdessä sanojen kanssa. Esimerkiksi jos elokuvassa henkilö A tarjoutuu käymään jossain, mutta henkilö B vastaa erityisen painokkaasti *I'll go*, tätä painokkuutta voidaan vahvistaa sanallisesti lisäämällä painottava pronomini: *I'll go myself*. (Perego 2009, 60–63.)

Eri kanavien läsnäolon lisäksi ruututekstikäntämisessä siirrytään verbaalis-auditiiivisesta kanavasta verbaalis-visuaaliseen eli puheesta kirjoitukseen. Tämä *diameesinen siirtymä* voi jo itsessään aiheuttaa tarpeen eksplisiittistämiseksi. Puhe ja kirjoitettu kieli eroavat toisistaan monessa suhteessa: Puheeseen verrattuna kirjoitettu kieli on yleensä jäsenneltyä, ytimekästä, suunniteltua ja loogisesti etenevää, toistoa on vähemmän ja informaatiotiheys on korkeampi. Kirjoituksen piirteisiin kuuluvat myös vahva koheesio ja koherenssi, vähäisempi määrä epämääräisiä pronominiäityksia tai muita sananvalintoja sekä elliptisiä ilmauksia. Esimerkiksi lyhyt vastaus *Later* kysymykseen *Coming down?* voidaan ruututeksteissä täydentää muotoon *I'll come later*. Myös suora käännös olisi ymmärrettävä, mutta eksplisiittistetty kokonainen lause on kirjoitetulle kielelle ominaisempi ja vaivattomampi ymmärtää. (Perego 2009, 63–65.) Kolmas pääkategoria eli *redusoiva eksplisiittistaminen* juontuu puolestaan ruututekstikäntämisestä tiivistämisen tarpeesta. Joskus lyhyt, tiivis käännösratkaisu voi itse asiassa olla pidempää eksplisiittisempi (Perego 2003, 75, 82–83). Esimerkiksi *viulu* on lyhempi sana kuin *jousisoitin*, mutta merkitykseltään eksplisiittisempi.

Hossein Vahid Dastjerdi ja Reza Rahekhoda (2010) puolestaan tarkastelevat tarkentavia muutoksia persiankielisissä ruututekstikäntäyksissä. He mainitsevat myös Peregon (2003) tutkimuksen ohimennen, mutta eivät keskity eksplisiittistämiseen sinänsä vaan tutkivat *ekspansiota* eli laajennuksia, jonka he määrittelevät Øveråsin (1998) ekspansio-käsitteestä poiketen yksinkertaisesti lisäyksiksi eli käännösstrategiaksi, joka tekee käännöksestä lähdetekstiä pidemmän. He näkevät eksplisiittistämisen laajennusten alakäsitteenä. Tutkimuksensa perusteella he nimesivät kuusi ruututeksteissä esiintyvää laajennustyyppiä, joista kolme liittyy eksplisiittistämiseen. Nämä ovat:

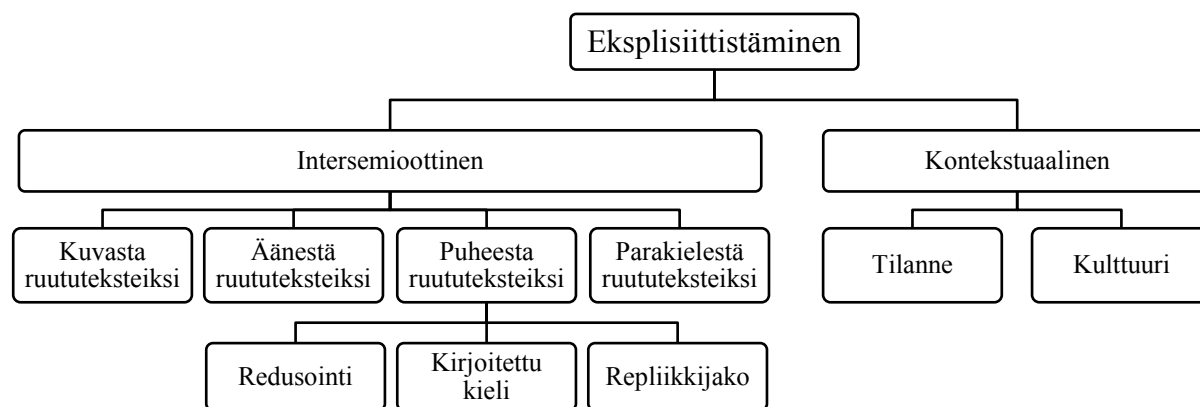
- 1) kontekstuaalisen informaation eksplisiittistämisestä johtuvat laajennukset
- 2) visuaalisen informaation eksplisiittistämisestä johtuvat laajennukset
- 3) kontekstuaalisen informaation eksplisiittistämistä johtuvat laajennukset.

(Vahid Dastjerdi & Rahekhoda 2010, 15.)

Luokittelussa on löydettävissä joitakin yhtäläisyyksiä Peregon (2003) luokittelun kanssa. *Visuaalisen informaation eksplisiittistäminen* liittyy selvästi Peregon havaitsemaan intersemioottiseen, kuvaan perustuvaan eksplisiittistämiseen, kun kuvan kautta saatava tieto ilmaistaan sanallisesti ruututeksteissä. *Kontekstuaalisen informaation eksplisiittistäminen* puolestaan viittaa siihen, että käännöksessä sanallistetaan jokin tieto, joka on pääteltävissä ilmaisun välittömästä kielellisestä ympäristöstä. Esimerkiksi elliptinen lause voidaan täydentää kokonaiseksi edellä sanotun perusteella. Tämän voidaan katsoa liittyvän ainakin osittain Peregon (2009) puhutun ja kirjoitetun kielen eroihin. *Kontekstuaalisen informaation eksplisiittistäminen* liittyy taas laajemmin elokuvan kontekstista eli kielenulkoisesta sosiaalisesta, tilallisesta ja ajallisesta ympäristöstä saatavaan tietoon. (Vahid Dastjerdi & Rahekhoda 2010, 18–20.) Esimerkiksi tv-sarjan aiemmassa jaksossa on saattanut tapahtua jotakin, johon myöhemmissä jaksoissa viitataan vain epäsuorasti, jolloin kääntäjä saattaa sanallistaa asian käännöksessä (Vahid Dastjerdi & Rahekhoda 2010, 20).

Myös uudelleenmuotoilut on huomioitu luokittelussa, joskin Vahid Dastjerdi ja Rahekhoda (2010, 15) näkevät nämä omana erillisenä kategorianaan eivätkä esimerkiksi visuaalisen eksplisiittistämisen yhtenä ilmenemismuotona. Lisäksi mahdollisina laajennuksiin johtuvina syinä he mainitsevat kääntäjän mieltymykset ja käännösvirheet.

Kandidaatintutkielmassani Kiviaho (2013) loin Peregon (2003; 2009) ja Vahid Dastjerdin ja Rahekhodan (2010) sekä Øveråsin (1998) mallien pohjalta oman jaottelun (ks. kuva 3).

Kuva 3. Eksplisiittistämislukittelu Kiviahon (2013) mukaan

Jaoin eksplisiittistämisen kahteen isoon kategoriaan: intersemioottiseen eli kanavaperusteiseen eksplisiittistämiseen ja kontekstuaaliseen eksplisiittistämiseen. Kontekstuaalisen eksplisiittistämisen kategoriaan sijoitin Peregon (2003) kulttuurisen sekä Vahid Dastjerdin ja

Rahekhodan (2010) luokitteluun pohjautuvan kontekstuaalisen eksplisiittistämisen. Niissä eksplisiittistaminen ei johdu niinkään informaatiokanavan vaihdosta eikä eksplisiittistetty tieto tule välittömästi mistään polysemioottisen lähtötekstin kanavista, vaan laajemmasta ympäröivästä tilanteesta ja vastaanottajan yleisistä taustatiedoista. (Kiviaho 2013.)

Peregon tapaan jaoin (Kiviaho 2013) intersemioottisen eksplisiittistämisen neljään alakategoriaan, joista kolme ovat samoja kuin Peregolla: kuvasta sanoiksi, äänestä sanoiksi ja parakielestä sanoiksi⁴. Neljättä kategoriaa eli puheesta kirjoitukseksi sen sijaan muokkasin lisäämällä yläkategoriaksi eksplisiittistämisen, joka aiheutuu siirtymästä puheesta ruututeksteiksi. Tämä laajempi kategoria sisältää siis Peregon (2009) puhutun ja kirjoitetun kielen eroista johtuvan eksplisiittistämisen, mutta lisäksi siihen kuuluu kaksi muuta eksplisiittistämistyyppiä. Toinen on omiin havaintoihini pohjautuva kategoria: repliikkijaosta johtuva eksplisiittistaminen. Ennemmin kuin pelkkiin puhutun ja kirjoitetun kielen eroihin, tämä tyyppi liittyy siihen, että ruudulla voi näkyä kerrallaan vain pieni pala kirjoitettua tekstiä, jolloin koheesion säilymiseksi voi joskus olla tarpeen eksplisiittistää asioita. Kategoriaan puheesta ruututeksteiksi sijoitin myös Peregon (2003) rajallisesta tilasta aiheutuvan redusoivan eksplisiittistämisen, jota Perego pitää omana, irrallisena kategorianaan intersemioottisen ja kulttuurisen eksplisiittistämisen rinnalla. Myös redusoiva eksplisiittistaminen johtuu kuitenkin perimmiltään kanavan vaihdosta, sillä tiivistämistarve syntyy, kun puhe siirretään kirjoitetuiksi ruututeksteiksi. (Kiviaho 2013.)

Kandidaatintutkielmassani (Kiviaho 2013) tarkastelin rajallisen tilan vuoksi tarkemmin vain kahta alakategoriaa, puheesta ruututeksteiksi ja kuvasta ruututeksteiksi, joten paljon mielenkiintoista jäi tutkimatta. Lisäksi sittemmin alalle on ilmestynyt tietojeni mukaan yksi uusi yritys luokitella eksplisiittistämistä av-kääntämisessä: tšekkiläisen Jan Nohovecin (2015) pro gradu -tutkielma *Explicitation in Subtitling: A Study of 30 Movies*. Vaikka kyseessä on pro gradu -tasoinen tutkielma, se ansaitsee tässä maininnan, koska Nohovec tuo esille tärkeitä havaintoja eikä muita yrityksiä hioa Peregon mallia tietääkseni ole. Lisäksi Nohovecin tutkimus on pro gradu -tasoiseksi varsin laaja: hän tarkastelee 30 englanninkielisen elokuvan tšekinkielisiä ruututekstikäännöksiä tavoitteenaan testata, päteekö Peregon malli laajemmalla

⁴ Huom. Tässä tutkimuksessa ymmärrän termin *parakieli* eri tavalla kuin aiemmassa tutkimuksessani (Kiviaho 2013). Ks. tarkemmin luku 2.3 tässä tutkimuksessa.

korpuksella, ja lisäksi vertailee eri kategorioiden yleisyyttä kvantitatiivisesti ja tarkastelee sitä, miten kääntäjän henkilökohtainen tyyli heijastuu eksplisiittistämiseen.

Nohovec (2015) ehdottaa Peregon mallin muokkaamista muutamalla eri tavalla. Ensinnäkin Nohovec (2015, 90–91) toteaa, että redusoivassa eksplisiittistämisessä ei itse asiassa pitäisi puhua lisäyksistä kuten Perego (2003), vaan redusoinnin yhteydessä tulisi puhua vain täsmennyksistä ja uudelleenmuotoiluista. Olen samaa mieltä Nohovecin kanssa siitä, että lisäämällä on oikeastaan mahdoton tiivistää ja samalla eksplisiittistää. Kolmanneksi Nohovec (2015, 83–87, 109–114, 136) ehdottaa kulttuurisen, kanavaperusteisen ja redusoivan eksplisiittistämisen rinnalle uutta tyyppiä: *kieleen perustuvaa eksplisiittistämistä (language-based explicitation)*, joka sisältää seuraavat neljä alatyyppeä:

- Tyyppi a – Tyyliarvoa korottava tai normalisoiva eksplisiittistäminen
 - Esim. tyylin korotus: *very green* → *rich green*
 - Esim. normaalistaminen: *She was Dolores on the dotted line.* → *She signed as Dolores.*
- Tyyppi b – Kohdekielen tyyliseikoista ja käännösnormeista johtuva eksplisiittistäminen
 - Esim.: *Suddenly, there were footsteps.* → *Suddenly, we heard footsteps.*
- Tyyppi c – Koherenssia tai koheesiota tavoitteleva eksplisiittistäminen
 - Esim.: *Big Dave did it, though* → *Big Dave paid up* (kun kohtausta vaihtuu mutta hahmot jatkavat puhetta samasta aiheesta)
- Tyyppi d – Idiomi tai kiteytynyt ilmaisu on kohdekielessä eksplisiittisempi
 - Esim.: *That changes everything* → luonteva kiteytynyt ilmaisu tšekiksi *od základů*, ‘from the grounds’.

Nohovec (2015) jättää hyvin paljon tyyppien nimien ja esimerkkien varaan eikä tätä tarkemmin määrittele, mitä kullakin tyypillä tarkalleen ottaen tarkoittaa. Yllä mainitut kielellisen eksplisiittistämisen esimerkit voitaisiin luokitella toisinkin: esimerkiksi koheesion tarpeen voisi katsoa juontuvan myös ohjelmakokonaisuudesta, ja esimerkkinä oleva normaalistaminen saattaa juontua pääasiassa myös tiivistämisestä. Perego (2003, 85) ja Kiviahon (2013, 11) tapaan myös Nohovec (2015, 117–126) huomauttaakin, että eksplisiittistämisen tyypit esiintyvät varsin harvoin puhtaina ja niissä on usein piirteitä useammasta tyypistä – monesti

kahdesta tai joskus harvemmin jopa kolmesta. Tämä pätee myös kieleen perustuvan eksplisiittistämisen alatyyppeihin (Nohovec 2015, 124–125).

Peregon kategorioista Nohovecin mukaan etenkin kanavaperusteinen eksplisiittistäminen on vaikeasti määriteltävissä, ja puhtaasti siihen kuuluvia tapauksia löytyy hyvin harvoin (Nohovec 2015, 57, 65, 83, 88–89, 95). Nohovec lukee kanavaperusteiseksi joitakin tapauksia (ks. Nohovec 2015, 88–89, 101–105), jotka kandidaatintutkielmassani olisin sijoittanut kontekstuaalisen eksplisiittistämisen tilanne-kategorian alle, sillä niissä eksplisiittistetty tieto ei usein ole suoraan saatavilla juuri sillä hetkellä näkyvästä tai kuultavasta aineksesta eli välittömästä visuaalisesta tai auditiivisesta kontekstista vaan ennemminkin ohjelman laajemmasta kontekstista, aiemmista ja myöhemmistä tapahtumista. Nohovecin ajattelussa on perää, sillä nämäkin juontuvat tavallaan muista kanavista, eli siinä mielessä ne voidaan nähdä myös kanavaperusteisiksi. Näiden huomioiden valossa onkin kiinnostava tutkia, miten Nohovecin (2015) luokat istuvat aiemmin luomaani jaotteluun.

3.3.2 Eksplisiittistämisen tutkimus semioottisen koheesion näkökulmasta

Eksplisiittistämisen luokitteluun pyrkivien tutkimusten lisäksi tämän tutkielman kannalta kiinnostavia ajatuksia tarjoaa myös italialainen Adriana Tortoriello. Tutkimuksessaan *Semiotic Cohesion in Subtitling: The Case of Explicitation* (2011) Tortoriello lähestyy eksplisiittistämistä audiovisuaalisen tekstin semioottisen koheesion näkökulmasta. *Semioottinen koheesio* (*semiotic cohesion*) tarkoittaa Tortoriellon mukaan sitä, että audiovisuaalisessa tekstissä koheesio ei muodostu vain semanttisella tai leksikaalis-kieliopillisella tasolla vaan semioottisella tasolla, eri kanavien välisestä yhteispelistä (mts. 62–63). Kanavat voivat tukea toisiaan eri tavoin: verbaalinen viesti voi täsmentää visuaalista informaatiota (*ankkurointi*) tai ilmaista saman asian kuin visuaalinen (*redundanssi*), tai visuaalinen viesti voi toimia yksin (Marleau⁵ 1982, 274, Tortoriellon 2011, 62–63 mukaan).

Kääntäjän tehtävänä on yrittää saavuttaa ja säilyttää koheesio ja koherenssi kaikkien viestien välillä (Tortoriello 2011, 62–63). Tortoriellon (2011) mukaan silloin, jos audiovisuaalisessa tekstissä eri kanavien välillä on ankkurointia tai redundanssia, tämä pitäisi säilyttää myös käännöksessä, kun taas silloin, jos visuaalinen kanava toimii yksin, kääntäjän tulisi varoa eksplisiittistämistä semioottisen tautologian vuoksi. Tutkimuksessaan Tortoriello havaitsi, ettei

⁵ Marleau, Lucien 1982. Les sous-titres... un mal nécessaire. *Meta* 27:3. 271–285.

ruututekstikäännöksissä näytä löytyvän yhteneviä käänносstrategioita semioottisen koheesion säilyttämiseksi. Hänen aineistossaan on sekä tapauksia, jossa Tortoriellon mielestä semioottinen koheesio on säilytetty onnistuneesti että sellaisia, joissa joko liika tiivistäminen rikkoo alkuperäisen semioottisen koheesion tai vastaavasti liika eksplisiittistäminen aiheuttaa turhaa toistoa ja hämmennystä. (Tortoriello 2011, 73–74.) Esimerkiksi aineiston italialaiselokuvan käännöksestä on yhdessä kohdassa pudotettu puhujan käden liikkeettä vahvistava ilmaisu *e questo e quello*, ’sitä sun tätä’, jolloin semioottinen koheesio heikkenee, ja afrikkalaiselokuvassa *Moolaadé* puolestaan pelkkä olankohautus ja hymähdys on ilmaistu sanallisesti tekstityksissä, mikä Tortoriellon mukaan taas johtaa semioottiseen tautologiaan (Tortoriello 2011).

3.3.3 Hyvä paha eksplisiittistäminen

Paitsi eksplisiittistämisen universaaliudesta, käännotieteessä on käyty keskustelua siitä, onko eksplisiittistäminen hyödyllinen vai haitallinen käänносstrategia (ks. myös Vehmas-Lehto 2003). Eksplisiittistäminen on nähty toisaalta kokemattomien, toisaalta kokeneiden kääntäjien käänनोंn piirteenä (Englund Dimitrova 2005, 44, 236). Eksplisiittistäminen voidaan nähdä toisaalta riskienhallintana, jolla varmistetaan tekstin oikea tulkinta ja vältetään väärinymmärrykset (ks. esim. Pym 2005; Becher 2011, 62–63), mutta toisaalta eksplisiittistäminen voi joidenkin tutkijoiden mukaan muuttaa tekstin tyyliä ja tulkintaa ja kaventaa monimerkityksisyyttä (Vehmas-Lehto 2003). Jo Vinay ja Darbelnet (1995, 342) huomauttavat, että liiallisessa eksplisiittistämisessä piilee ylikääntämisen vaara. Kuten Riitta Oittinen (2008, 62) toteaa, kääntäjä on aina itsekin vastaanottaja, joka välittää oman tulkintansa käännökseen. Kun kääntäjä saa vihjeitä myös kuvasta ja äänistä, ylitulkinnan riski on suuri. Kääntäjän tulisi varoa täyttämästä lähtötekstin aukkoja liiaksi, sillä joskus voi olla tärkeä antaa vastaanottajan tehdä päätelmät itse. (Oittinen 2008, 62.) Monitulkintaisuuden väheneminen ja muut eksplisiittistämisen seuraukset voidaan kuitenkin nähdä niin hyvänä kuin huononakin asiana tekstilajista riippuen (Kuusi 2011, 328). Kuten Gottlieb (1994, 103, 111) toteaa, jotkin ohjelmatyypit saattavat edellyttää hyvin tarkkoja, informatiivisia tekstityksiä, kun taas toisissa tyyli on tärkeintä.

Vahid Dastjerdi ja Rahekhoda (2010, 16–18, 19–20, 25) toteavat tutkimuksessaan eksplisiittistämisen olevan turhaa ruututeksteissä silloin, kun lyhempi, ekvivalentti käänнос olisi mahdollinen. He korostavat muiden kanavien asemaa informaation lähteenä ja kritisoivat kuvasta ja kielellisestä kotekstista saatavan informaation sanallistamista, koska katsovat, että

kohdekulttuurin katsoja saa kuvasta ja kontekstista saman informaation kuin lähtökulttuurinkin edustaja. Vain kontekstuaalisen tiedon eksplisiittistäminen on heistä perusteltua, koska kontekstuaalinen tieto ei ole suoraan saatavilla välittömästi kontekstista tai kuvasta. On totta, että tutkimukset näyttäisivät viittaavan siihen, että ruututekstitettyjen ohjelmien vastaanottaminen on varsin tehokasta ja vastaanottaja pystyy huomioimaan niin ruututekstit kuin kuvankin (ks. esim. d'Ydewalle, Van Rensbergen & Pollet 1987; Perego, Del Missier, Porta & Mosconi 2010; Lång 2016). Näin ollen voisi ajatella, että muut kanavat täydentävät epämääräisiäkin ruututekstejä riittävästi. Vahid Dastjerdin ja Rahekhodan (2010) väite tuntuu kuitenkin turhan yleistävältä eikä ota huomioon erilaisia tilanteita. Myös Perego ym. (2010) toteavat, että vastaanoton tehokkuus vaatii lisätutkimuksia. Tutkittavaa riittäisi heidän mukaansa esimerkiksi siinä, miten prosessointiin vaikuttaa juonen monimutkaisuus, kuvan ja sanan välinen redundanssi tai se, onko informaation pääpaino kuvassa vai dialogissa. Vaikeuksia vastaanotossa saattaa ilmetä esimerkiksi, jos ohjelman informaatio on erityisen mutkikasta ja kanavien välillä on vähemmän redundanssia. (Perego ym. 2010, 265–266.).

Ruututekstit peittävät aina osan kuvasta, ja joskus alle saattaa jäädä jotain tärkeääkin kokonaan tai osittain. Joskus repliikki voidaan sijoittaa ruudun ylälaitaan, mutta aina tämä ei ole mahdollista ja joskus tärkeää informaatiota saattaa olla samanaikaisesti niin ruudun ala- kuin ylälaidassakin. Lisäksi esimerkiksi asia, johon viitataan pronominilla, saattaa näkyä kuvassa hyvin epäselvästi tai vain nopeasti niin, että ruututekstejä lukeva katsoja ei ehdikään tunnistamaan sitä kuvasta (Kiviaho 2013, 17). Eksplisiittiset tekstitykset voivat taata sen, että myös hitaimmat lukijat pysyvät kärryllä, vaikka eivät ehtisikään katsomaan kuvaa (Perego 2009, 66). Kuten aiemmin mainittiin, av-kääntämiseen kuuluu myös olennaisena osana siirtyminen puhutusta kirjoitettuun muotoon. Tällöin monet puheen nonverbaaliset piirteet katoavat (Perego 2003, 65) tai eivät ole enää yhtä selkeitä (Tuominen 2012, 27). Eksplisiittistämällä voidaan osin korvata tätä menetystä (Perego 2003, 84). Myöskään kontekstista saatavan tieto ei ehkä aina ole niin saatavilla, kuin Vahid Dastjerdi ja Rahekhoda (2010) näyttävät oletavan: Kun käännös on jaettava repliikeiksi, ruudulla näkyy kerrallaan vain pieni pala kirjoitusta. Näin ollen voi olla tarpeellista toistaa jotakin jo aiemmassa repliikissä sanottua tai lisätä koheesiokeinoja, jotta voidaan varmistaa yksittäisten repliikkien ymmärrettävyys itsenäisinä ja suhteessa kokonaisuuteen. (Kiviaho 2013, 21.)

Eksplisiittistämällä kääntäjä voi tuoda esille ääneen lausumattomia mutta tärkeitä tietoja ja huomioida sanattoman viestin (Perego 2009, 58–59) sekä vahvistaa semioottista koheesiota

(Tortoriello 2011). Näin eksplisiittistäminen saattaa helpottaa polysemioottisen kokonaisuuden vastaanottoa ja edesauttaa miellyttävää vastaanottokokemusta (Perego 2009, 69). On hyvä muistaa, että lyhyempi teksti ei aina suinkaan ole helppolukuisempi (Tortoriello 2011, 63). Tutkimuksissa on havaittu, että eksplisiittistäminen parantaa luettavuutta (Kuusi 2011, 145), mikä on erityisen tärkeää ruututeksteille. Vaikka eksplisiittistämisen vaikutuksesta polysemioottisen kokonaisuuden prosessointiin kaivattaisiin tutkimusta, voisi olettaa, että eksplisiittisyys voi auttaa katsojaa lukemaan nopeastikin vaihtuvatkin repliikit paremmin, jolloin myös muiden kanavien prosessoinnille voi jäädä enemmän aikaa. Vaikeasti tulkittavat repliikit taas vievät todennäköisesti enemmän lukuaikaa, jolloin on myös seuraava repliikki voi pahimmassa tapauksessa mennä ohi. Myös Jorge Díaz Cintas ja Aline Remael (2007, 203) toteavat, ettei av-kääntäjä aina voi valita kaikkein lyhintä mahdollista vaihtoehtoa, vaan joskus selkeys on tärkeämpää.

Vaikka kääntäjä joutuu jatkuvasti painiskelemaan tilan puutteen ja aikarajoitusten kanssa, ei käännöksen lyhyys ole itsetarkoitus. Tärkeintä on kokonaisuuden toimivuus. Kääntäjän olisi hyvä olla tietoinen eri vaihtoehtoista ja tekemistään ratkaisuksista. Kun kääntäjä on tietoinen eksplisiittistämisen tekstin tulkinnalle aiheuttamista seurauksista, tahattomat näkökulman muutokset voidaan välttää (Kuusi 2011, 318, 326).

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimukseni aineiston ja pohdin sen ominaispiirteitä myös eksplisiittistämisen mahdollisten seurausten valossa.

4 Aineisto, tutkimuskysymykset ja menetelmät

Tässä osiossa esittelen ensin tutkimusaineistoni ohjelmat *Nigellan uudet herkut* ja *Jamie Oliverin helpot herkut* ja nostan esiin ohjelmien erityispiirteitä eksplisiittistämisen kannalta. Tämän jälkeen tarkennan aineiston rajauksen, esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmän ja määrittelen tutkimuskysymykset.

4.1 *Nigellan uudet herkut* ja *Jamie Oliverin helpot herkut*

Tutkimukseni aineistona on kaksi kansainvälisesti tunnettua brittiläistä ruoanlaitto-ohjelmaa ja niiden suomenkieliset ruututekstikäännökset. Toinen on keittiöjumalattareksikin kutsutun Nigella Lawsonin luotsaama *Nigella Kitchen*⁶⁶, jota on Suomessa esitetty nimellä *Nigellan uudet herkut*, ja toinen huippukokki Jamie Oliverin tähdittämä *Oliver's Twist*, tunnettu Suomen televisiossa nimellä *Jamie Oliverin helpot herkut*. Näistä *Nigellan uudet herkut* -ohjelmaa tarkastelin jo kandidaatintutkielmassani (Kiviaho 2013).

Lawsonin ja Oliverin ohjelmien valinnalle on useita syitä. Ne aiemmat varsin harvalukuiset tutkimukset, jotka ovat tarkastelleet eksplisiittistämistä ruututeksteissä, keskittyvät elokuvaan, eikä muunlaisia aineistoja ole vielä tarkasteltu. Television ruokaohjelmien runsaudesta huolimatta ruoanlaitto-ohjelmien ruututekstikäänntämisestä ei ylipäättään näytä löytyvän tutkimusta. Aiemmassa tutkimuksessani (Kiviaho 2013) havaitsin, että ruoanlaitto-ohjelmissa on joitakin mielenkiintoisia piirteitä, jotka tarjoavat hedelmällistä pohjaa eksplisiittistämisen tutkimiselle. Näitä ovat elokuvaan ja näyteltyihin televisiosarjoihin verrattuna melko luonnollinen puhe, visuaalisen kuvan tärkeä asema viestintäkanavana sekä se, että ruoanlaitto-ohjelmissa opastetaan ja ohjeistetaan, joskin myös viihdyttämisen funktio on vahvasti läsnä.

Isabelle de Solierin (2005, 466) mukaan akateemisessa tutkimuksessa on eriäviä näkemyksiä siitä, onko 2000-luvun ruoanlaitto-ohjelmien yhä tarkoitus opettaa katsojiaan laittamaan ruokaa vai ovatko ne puhdasta viihdettä. Hänestä ruoanlaitto-ohjelmia voisi pitää eräänlaisia asiaohjelmien ja viihdeohjelmien hybrideinä (de Solier 2005, 466). Suomessa ruoanlaitto-ohjelmat luokitellaan yleensä lifestyle-ohjelmiin eli erilaisiin elämäntapaan, harrastamiseen, kotiin ja vapaa-aikaan liittyviin ohjelmiin, joille on usein ominaista ”näin teet” -henkinen katsojaa opastava ote (Juntunen & Lagus 2015, 96, 105). Ruoanlaitto-ohjelmien genreä tutkinut

⁶⁶ Ohjelman englanninkielinen nimi on *Nigella Kitchen* ilman genetiivimuotoa.

Niki Strange (1998) puolestaan näkee ruokaohjelmat erilaisista aineksista koostuvina kokonaisuuksina: niissä voidaan keskittyä ruoanlaiton opastamiseen, kokin persoonaan, ruokamatkailuun ja paikallisiin raaka-aineisiin tai ruoan alkuperään. Ruokaohjelmassa voi olla piirteitä useammasta tyypistä (Strange 1998, 302). Sekä Lawsonilla että Oliverilla on useita hieman erityyppisiä ruoka-aiheisia ohjelmaformaatteja, mutta valitsin juuri *Jamie Oliverin helpot herkut* ja *Nigellan uudet herkut*, koska niissä keskitytään verrattain paljon nimenomaan ruoan valmistukseen, joskin samalla myös tv-kokkien persoonallisuuteen. Lisäksi aineisto oli hyvin saatavilla, koska ohjelmia näytettiin juuri aineiston keräämisen aikoina Suomen televisiossa.

Kummassakin tarkasteltavassa ohjelmaformaattissa Lawson ja Oliver kokkaavat ruokaa ystävilleen ja tutuilleen, ja jokaiseen jaksoon liittyy jokin tarina tai teema. Esimerkiksi Lawsonin ”Keittiöturisti”-jaksossa matkaillaan eri maiden ruokien kautta kotoa poistumatta, ja jaksossa ”Soppatykki Jamie” Oliver maistattaa uusia keittoreseptejään kokkiopiskelijoillaan. Kummassakin ohjelmassa jaksot rakentuvat pääpiirteittäin samantapaisesti: kokit käyvät ensin ruokakaupassa tai muualla hankkimassa raaka-aineita, valmistavat niistä sitten kotonaan erilaisia ruokia selostaen katsojille valmistuksen vaiheita ja lopuksi tarjoavat tuotoksiaan ystävilleen ja tuttavilleen. Joitakin pieniä poikkeuksia on: esimerkiksi ”Soppatykki Jamie”-jaksossa oppilaat seuraavat ohjelman lopussa hetken ruoanlaittoa, ja joissain jaksoissa kokit poikkeavat asioilla kesken ohjelman. Kaikissa tarkasteltavissa jaksoissa kokit ovat kuitenkin suurimman osan ajasta yksin keittiöissään⁷, selostaen ruoanlaittoa. Näin ollen ruoanlaiton opastus on melko keskeisessä osassa. Tätä huomiota vahvistaa se, että Lawson ja Oliver kertovat katsojille usein myös vinkkejä, miten nämä voivat muunnella vaiheita kotona, ja rohkaisevat ihmisiä kokkaamaan. Toisin kuin joissain eksoottisissa ruokamatkailuohjelmissa, katsojalla on lisäksi periaatteessa edellytykset kokeilla reseptejä kotonaan, sillä ainekset ja välineet eivät ole kovin vaikeasti saatavia.

Kuten Lawsonin ja Oliverin puhetyylejä tutkinut Delia Chiaro (2013, 84, 101) toteaa, Lawsonin ja Oliverin ohjelmia katsotaan kuitenkin todennäköisesti paitsi ruoanlaittovinkkien myös kokkien persooniensa vuoksi – jopa siinä määrin, että persoonat voivat joillekin olla ruokaa tärkeämpiä. Myös Oliveria tutkinut Elisabetta Adami (2014, 103) toteaa samaa Oliverin

⁷ Joissain *Jamie Oliverin helpot herkut* -ohjelman jaksoissa vieraat ovat mukana ruoanlaitossa koko jakson ajan, mutta tällaisia jaksoja ei osunut otantaan.

ohjelmista. Tämä ei ole ihme ottaen huomioon, millaisia kansainvälisesti tunnettuja ruokamaailman mediapersoonia näistä tv-kokeista on kasvanut. Heidän nimensä lienevät tuttuja myös suurimmalle osalle suomalaisista.

Jamie Oliver (s. 1975 Essex, Iso-Britannia) on yksi maailman tunnetuimmista ammattikokeista (Jamie Oliver Bio). Hän aloitti tv-uransa jo nuorena vuonna 1999 (Chiaro 2013, 87), ja sittemmin hänen ympärilleen on kehittynyt laaja-alaista yritystoimintaa. The Jamie Oliver Group -konsernin alla Jamie Oliver -brändillä on lukuisia ruokakirjoja, Jamie Oliver -aikakauslehti, ruokaan ja juomaan keskittyviä YouTube-kanavia, monipuolinen kotisivusto ja reseptejä tarjoava matkapuhelinsovellus, laaja valikoima keittiötuotteita sekä kansainvälisesti toimivia ravintolaketjuja ja opetusravintoloita. Konserni tekee myös hyväntekeväisyystyötä. Oliverin kansainvälisyydestä kertoo hyvin se, että hänellä on 35 kansainvälisesti esitettyä ruokaohjelmaformaattia ja hänen ruokakirjojaan on käännetty 36 kielelle ja myyty maailmalla yli 37 miljoonaa kappaletta. (The Jamie Oliver Group 2016.)

Siinä missä Oliver on ruoanlaiton ammattilainen, Nigella Lawson (s. 1960, Lontoo, Iso-Britannia) puolestaan on itseoppinut kotikokki (Chiaro 2013, 88; Day 2013). Hän aloitti uransa toimittajana ja ruokakirjoittajana ja ehti kirjoittaa monta menestyksestä ruokakirjaa ennen ensiesiintymistään televisiossa vuonna 1999 (Chiaro 2013, 88). Hänen ruokakirjojaan on myyty maailmanlaajuisesti 6 miljoonaa kappaletta (Nigella Lawson Bio) ja hänellä on useita Suomessakin tunnettuja ruokaohjelmia. Oliverin tapaan Lawsonilla on oma monipuolinen kotisivusto Nigella.com, jolla on muun muassa reseptejä, videoita, vinkkejä ja kysymyspalsta sekä aktiivinen läsnäolo sosiaalisessa mediassa, oma *Living Kitchen* -keittiötarvikesarja sekä älypuhelimille tarkoitettu reseptisovellus *Nigella: The Quick Collection*.

Lawson ja Oliver ovat persoonallisia hahmoja. Oliver pyrkii vetoamaan katsojiin rakentamalla kuvaa rennosta ja nuoresta tavallisesta työväenluokan miehestä, jolla on intohimoinen suhde ruokaan ja joka ei turhia hienostele. Oliverin tunnuspiirteisiin kuuluvatkin rento pukeutuminen, Itä-Lontoon Cockney-slangia jäljittelevä puhetapa sekä energiaa ja intoa pursuava olemus. Oliver säntäilee usein vauhdikkaasti keittiössä elehtien runsaasti, välillä hieman sähläten. (Adami 2014, 100–102.) Lawson puolestaan pukeutuu tyylikkäästi ja puhuu ja liikkuu paljon rauhallisemmin kuin Oliver. Hänen puheestaan välittyy yläluokkaisuus: hän ääntää korostetun rauhallisesti ja selkeästi brittienglannin yleiskielen (*Received Pronunciation* eli RP) mukaisesti. Myös Lawson elehtii melko paljon, mutta vähemmän kuin Oliver. Hänen äänensä on syvä ja pehmeä, ja hänen ohjelmistaan huokuu kodikas ja rauhallinen tunnelma (Chiaro 2013, 84–85,

93–94, 101–102.) Lawsonin ohjelmat korostavat nautintoa, ja tv-kokki tunnetaankin Suomea myöden muodokkaana, aistillisena ja lämminhenkisenä keittiöjumalattarena, joka kokkaa rennolla otteella sormiaan nuoleskellen kerman käyttöä kainostelematta (Salovaara 2015). Chiaro (2013 88, 94, 99) kuvailee Lawsonin tapaa selostaa reseptinsä sensuelliksi ja flirttailevaksi.

Kummankaan ohjelman lopputeksteissä ei mainita käsikirjoittajaa, mutta kuten Chiaro (2013, 96) toteaa, Lawson ja Oliver ovat muiden tv-kokkien tapaan luultavasti valmistelleet sanomisiaan jonkin verran etukäteen. Tästä huolimatta kummankin puheessa on paljon piirteitä, jotka saavat puheen tuntumaan hyvin spontaanilta – todennäköisesti ainakin osittain tarkoituksellisesti. Esimerkiksi Oliver viljelee runsaasti luonnolliseen keskusteluun kuuluvia täytesanoja ja diskurssipartikkeleita, kuten *yeah, right, like, you know* ja *the thing is*, ja kummankin selostuksessa on havaittavissa puhutulle kielelle ominaista epämääräisyyttä. (Chiaro 2013, 96–98, 201.) Etenkin Oliverin puheessa on myös melko paljon epäröintiä, virheitä ja turhaa toistoa, kuten: *Right and... what I'm thinking I was thinking the other day... where's my... oh there it is* (OLIVER 1). Lawsonin puhe on huomattavasti siistitympää ja täytesanoja on vähemmän (Chiaro 2013, 97), mutta myös hänen puheessaan on esimerkiksi vaillinaisia lauseita, epämääräisiä pronomini viittauksia ja joskus myös epäloogisuuksia.

Kummallekin persoonalle on ominaista myös reseptien kielelle ominaisten termien ja ohjeiden välttely (Chiaro 2013, 98, 201). Chiaro antaa hyvän esimerkin siitä, kuinka Oliver ohjeistaa, miten munat ja sokeri tulisi vaahdottaa. Sen sijaan että Oliver puhuisi ammattitermein vaahdottamisesta ('creaming'), hän neuvoo: *Sort of stab it and get it so it's sort of mixed* (= ”Tavallaan töki sitä ja pistä se silleen että se on niinku sekasin” [oma käännös]) (Chiaro 2013, 98). Myös Lawson antaa usein epämääräisiä ohjeita ja on usein jopa hyvin runollinen (Chiaro 2013, 95–96, 117). Tätä ilmentää esimerkiksi seuraava lause, jossa hän kertoo aikovansa päällystää lihamurekkeen pekonilla: *And now, this baby just needs swaddling* (= ”Ja nyt tämä pienokainen pitää vain kapaloita” [oma käännös]) (NIGELLA 1). Chiaron (2013, 100–101) mukaan Lawson ja Oliver vetoavat yleisöön etenkin juuri persoonallisen esiintymisensä ja puhetapansa kautta. Ammattislangin ja turhantarkkojen ohjeiden välttämällä kokit kenties pyrkivätkin tekemään itsestään helpommin samaistuttavia ja esittämään ruoanlaiton hauskana puuhana. Luonnollisella ja epämuodollisella puheella saadaan aikaan illuusio spontaaniudesta ja luodaan vastaanottajille tunne välittömästä kanssakäymisestä (Chiaro 2013, 87).

Eksplisiittistämisen kannalta kiinnostavaa on myös ohjelmien kuvaustapa. Etenkin Lawsonin ohjelmassa kokki vie suuren osan kameran huomiosta, eikä kamera näytä aina keskittyvän ruoan valmistuksen selkeään esittämiseen vaan ennemmin tunnelman luomiseen. Ruokaa kuvataan usein korostetun läheltä, pyrkimyksenä luultavasti tuoda esiin ruokien värejä ja muotoja ja herauttaa vesi katsojan kielelle. Samalla tuodaan esiin kokin tunteita (Chiaro 2013, 87). Myös Oliverin ohjelmassa on paljon lähiottoja niin Oliverista kuin ruoistakin, ja ohjelma on kuvattu vapaalla kädellä: kuva heiluu hieman, liikkuen usein samalla vauhdikkaasti Oliverin kasvoista ruokaan ja takaisin. Myös leikkauksia on melko paljon. Tunnelman korostamisen lisäksi taustalla voi olla se, että elokuvaan verrattuna tv-ohjelmat tuotetaan usein pienemmällä budjetilla ja tiukemmalla aikataululla, jolloin kaikkea ei ehkä aina hiota loppuun asti. Esimerkiksi Oliver kuvaa useita tunteja päivässä kovalla tahdilla (Kinder 2013). Toisaalta ruokaohjelmissakin voidaan kuvata useitakin uusintaottoja, mitä varten on varattu ylimääräisiä raaka-aineita (Kinder 2013).

Kaikki nämä Lawsonin ja Oliverin ohjelmien piirteet asettavat kääntäjän mielenkiintoisten haasteiden ja valintojen eteen: toisaalta on varmistettava ruututekstien luettavuus ja ohjelman seurattavuus, toisaalta voi olla tärkeä ilmentää puhujien persoonaa ja luoda tuttavallisen, välittömän kanssakäymisen tunnelmaa. Siten on mielenkiintoista tarkastella, millaisissa tilanteissa ja miten kääntäjä on käyttänyt eksplisiittistämisen strategiaa.

4.2 Aineiston rajaus

Oliver's Twist -ohjelmaa on esitetty Isossa-Britanniassa vuodesta 2002 alkaen (IMBd Oliver), ja jaksoja on tähän mennessä julkaistu yhteensä 52 (ks. *Oliver's Twist Episodes*). *Nigella Kitchen* -sarja puolestaan näytettiin Britannian televisioissa ensi kerran vuonna 2010 (IMBd Lawson), ja sitä on kuvattu kaikkiaan yksi tuotantokausi, jossa on 13 jaksoa. Otan tarkasteluun kummastakin ohjelmaformaattista kolme noin 30 minuutin kestoista jaksoa eli yhteensä noin 180 ohjelmaminuuttia. Koska tutkimuksen tavoitteena on tarkka laadullinen analyysi enkä saanut käsiini ohjelmien transkriptioita, tätä suurempi aineisto olisi ollut turhan työläs ja epätarkoituksenomainen.

Tarkastelemani *Nigellan uudet herkut* -jaksot ovat samat kuin aiemmassa tutkimuksessani (Kiviaho 2013), mutta analysoin ne tässä tutkimuksessa kokonaan uudelleen. Jaksot näytettiin Nelosella syksyllä 2012, ja ne on kääntänyt Maija Leino käännöstoimistosta Broadcast Text International. Aineiston *Jamie Oliverin helpot herkut* -jaksot puolestaan esitettiin syksyllä 2016

MTV3-kanavalla, ja ne on suomentanut Kimmo Kröger Stellar Text Oy:stä. Oliverin jaksot valitsin täysin sattumanvaraisesti enkä katsonut niitä ennen tutkimusta. Kääntäjillä on mitä suurimmalla todennäköisyydellä ollut käytössään myös ohjelmien kuvamateriaali, sillä joitain käännösratkaisuja olisi ollut mahdoton tehdä ilman kuvaa, kuten analyysissä nähdään.

4.3 Tutkimuskysymykset ja -menetelmä

Tutkielmani pohjautuu aiemmin tekemääni kandidaatin tutkielmaan *Tuo tuonne eli raaste kulhoon – eksplisiittistäminen ruoanlaitto-ohjelman ”Nigellan uudet herkut” ruututekstikäännöksissä* (Kiviaho 2013). Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on jatkaa eksplisiittistämisen ilmiön tarkastelua laajentamalla aineistolla ja saavuttaa parempi ymmärrys ja toimivampi jaottelu eksplisiittistämisen ilmenemismuodoista ruoanlaitto-ohjelmien ruututekstikäännöksissä.

Aihetta on tärkeä tutkia, sillä vaikka eksplisiittistämistä audiovisuaalisessa kääntämisessä on tutkittu aiemminkin, tutkimus on silti melkoisen vähäistä enkä ole onnistunut löytämään yhtäkään sellaista julkaisua, jossa aineistona olisivat suomenkieliset ruututekstikäännökset. Tärkeänä kimmokkeena tutkimukselleni oli myös se, että kandidaatin tutkielmassani (Kiviaho 2013) tilarajoitteet pakottivat rajaamaan lähemmän tarkastelun vain pariin eksplisiittistämistyyppiin, sekä se, että aiemman tutkimukseni jälkeen Elisa Peregon (2003; 2009) luokittelua on sittemmin hionut eri tavalla Jan Nohovec (2015).

Varsinaiset tutkimuskysymykseni ovat:

- Tukeeko laajemman aineiston tarkastelu aiemmin laatimaani (Kiviaho 2013) eksplisiittistämisen luokittelua ruututekstikääntämisessä vai ilmeneekö tarvetta muokata luokittelua?
 - Ilmeneekö tarvetta muuttaa luokittelun rakennetta tai luokkien välisiä suhteita?
 - Löytyykö perusteita lisätä luokitteluun Jan Nohovecin (2015) kielellinen eksplisiittistäminen joko sellaisenaan tai muokattuna?
 - Löytyykö joitain täysin uusia eksplisiittistämisen tyyppiejä?

Näiden varsinaisten tutkimuskysymysten ohella tarkoituksena on samalla pohtia, miten eksplisiittistäminen vaikuttaa ohjelmien seuraamiseen ja semioottiseen koheesioon sekä puhujista ja ohjelmista syntyviin vaikutelmiin ja tulkintoihin.

Sovellan tässä pro gradu -tutkielmassa pääosin samaa metodologia kuin kandidaatintutkielmassani (Kiviaho 2013). Kyseessä on laadullinen, vertaileva tapaustutkimus, jossa vertaan toisaalta aineiston alkuperäistä englanninkielistä puhetta kirjoitettuun suomenkieliseen ruututekstikäännökseen ja toisaalta koko alkuperäistä polysemioottista tekstiä ruututekstikäännettyyn tekstikokonaisuuteen. En pyri keräämään kvantitatiivista, määrällistä tietoa, joskin voin mainita, jos joku eksplisiittistämistyyppi on aineistossani huomattavan yleinen tai harvinainen. Tavoitteena on siis tutkia, milloin ja miksi kääntäjät eksplisiittistävät, enemmän kuin selvittää, kuinka usein he eksplisiittistävät (ks. myös Becher 2011, 78).

Koska alkuperäisen puheen käsikirjoitusta ei tähän tutkimukseen ollut saatavilla, aloitin aineiston tutkimisen katsomalla kaikki valitsemani jaksot ja kirjoittamalla Excel-taulukon sekä repliikit että alkuperäisen puheen kuuloni perusteella. Koska analysoin esimerkkejä kontekstissaan, en kirjoittanut ylös tarkkaa transkriptiota, vaan selitän huomionarvoiset yksityiskohdat auki seikkaperäisesti analyysiluvussa. Kirjoittaessani ylös repliikkejä ja puhetta merkitsin samalla ylös kohdat, joissa verbaalisella pintatasolla on tapahtunut määritelmäni mukaisia eksplisiittistäviä siirtymiä. Tämän jälkeen katsoin merkitsemäni kohdat uudelleen polysemioottisen kontekstinsa kanssa lähempää analyysia varten. Tarkastelussa kiinnitin erityistä huomiota kuvaan, ääneen, kontekstiin ja kielelliseen kontekstiin: Mitä kuvassa tapahtuu? Millaisia ovat puhujan äänensävy, ilmeet ja eleet? Mitä edellisissä ja seuraavissa repliikeissä lukee, mitä on sanottu aiemmin ja mitä tullaan sanomaan myöhemmin? Miten sanottu on jäsennelty virkkeiksi ja miten nämä virkkeet on jaettu repliikeiksi? Näiden seikkojen valossa pohdin, mistä eksplisiittistävät siirtymät kulloinkin voisivat johtua eli millaista strategiaa ne saattavat ilmentää. Lisäksi pohdin vaikutuksia tilanteen, ohjelmien ja puhujien persoonien tulkintaan.

Analyysin perusteella luokittelin löydökset käyttäen pohjana aiempia luokitteluja (Perego 2003; 2009; Kiviaho 2013; Nohovec 2015), pohtien luokittelujen mielekkyyttä ja pysyen avoimena myös uudennlaisille eksplisiittistämistypeille. Kuten Perego (2003, 75, 85) huomauttaa, eksplisiittistämiseen voivat vaikuttaa monet syyt samanaikaisesti, ja monien yksittäisten tapausten voisi usein katsoa sopivan moniin eri luokkiin. Peregon tapaan luokittelen kunkin tapauksen sen mukaan, minkä katsoin olevan eksplisiittistämisen ensisijainen syy. Seuraavassa luvussa esitän analyysin tulokset valaisevien esimerkkien valossa.

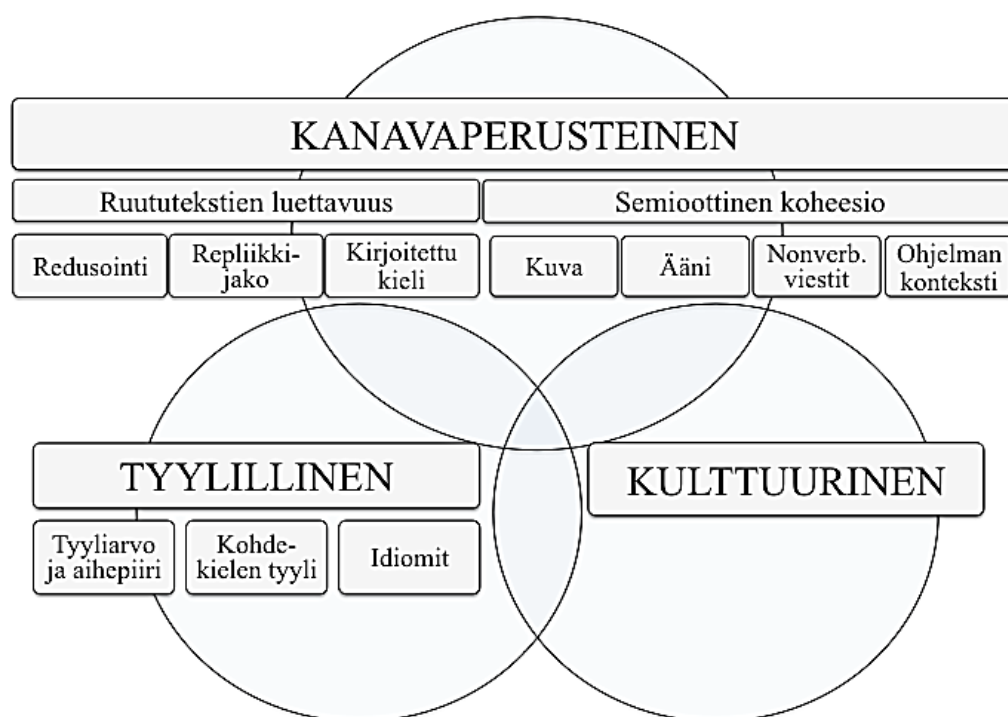
5 Eksplisiittistämisen ilmentymät aineistossa

Aineiston analyysi jakautuu karkeasti ottaen kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa eli alaluvussa 5.1 kerron havainnoista yleisellä tasolla ja esittelen havaintojeni pohjalta hiomani ruututekstikäntämisen eksplisiittistämismallin. Toisessa osassa eli alaluvuissa 5.2–5.4 pureudun mallin kuhunkin eksplisiittistämistyyppiin tarkemmin havainnollistavien esimerkkien kautta. Lopuksi esittelen vastakkaisia esimerkkejä ja pohdin eksplisiittistämisen vaikutusta tarkasteltavien ohjelmien ja puhujien tulkintaan ja vaikutelmiin.

5.1 Hiottu ruututekstikäntämisen eksplisiittistämismalli

Aineiston analyysi osoitti, että eksplisiittistämistä ilmeni sekä ohjelman *Nigellan uudet herkut* että ohjelman *Jamie Oliverin helpot herkut* kaikissa tarkasteltavissa jaksoissa kääntäjästä, ohjelmasta ja jaksosta riippumatta. Eksplisiittistämisen ilmentymien lähemmässä tarkastelussa löytyi perusteita muuttaa ja täydentää Kiviahon (2013) luokittelua eksplisiittistämisestä ruututekstikäännöksissä.

Analyysitulosten perusteella hahmottelin eksplisiittistämismallin, joka on esitetty kuvassa 4.

Kuva 4. Analyysin perusteella hiottu ruututekstikäntämisen eksplisiittistämismalli

Mallin eksplisiittistämistyyppit, jotka tässä tutkimuksessa määrittelen siis strategioiksi (ks. luku 3.1), perustuvat Peregon (2003; 2009) mukaisesti siihen, millaisissa tilanteissa ja miksi eksplisiittistäminen kulloinkin ilmenee. Kuvan osittain päällekkäiset ympyrät kuvastavat sitä, että eksplisiittistämisen strategiat voivat esiintyä enemmän tai vähemmän puhtaina ja itsenäisiä, ja joskus eri strategiat vaikuttavat samanaikaisesti. Yksittäisten eksplisiittistämistapausten yksiselitteinen luokittelu minkään yhden strategian alle on vaikeaa, ja tulkinta saattaa vaihdella tutkijasta toiseen. Myöskään yhden päätyypin alatyyppejä ei tule ymmärtää toistensa poissulkevin, vaan esimerkiksi kirjoitettu kieli ja kuva voivat vaikuttaa samanaikaisesti.

Aiemmassa tutkimuksessani (Kiviaho 2013) hahmotin kaksi eksplisiittistämisen päätyyppiä: intersemioottisen eli kanavaperusteisen eksplisiittistämisen ja kontekstuaalisen eksplisiittistämisen. Analyysin pohjalta hiotussa mallissa näiden rinnalle nousi kolmas päätyyppi, jota nimitän tyyllilliseksi eksplisiittistämiseksi. Se pohjautuu Nohovecin (2015) ehdottamaan kielelliseen eksplisiittistämistä strategiaan, mutta olen hieman muokannut sitä. Siinä missä Nohovec hahmottaa kielellisessä eksplisiittistämisessä neljä alatyyppeä, tässä hiotussa mallissa tyyllillisen eksplisiittistämisen alla on vain kolme alatyyppeä. Syynä tähän on se, että koheesiota ja koherenssia vahvistava eksplisiittistäminen sopii mallissani usein selkeämmin kanavaperusteisen eksplisiittistämisen piiriin – tilanteesta riippuen joko kirjoitetun kielen konventioista tai semioottisen koheesion tavoittelusta juontuvaan eksplisiittistämiseen. Nohovecin mallissa kanavaperusteista eksplisiittistämistä ei ole analysoitu näin pitkälle, eikä hän huomioi Peregon (2009) intersemioottiseen eksplisiittistämiseen keskittyvää tutkimusta.

Kun koheesion ja koherenssin alatyypit siirtyi muualle malliin, havaitsin, että osuvampi nimitys jäljelle jääville kolmelle alatyypille olisi ennemminkin *tyyllillinen* kuin kielellinen eksplisiittistäminen, sillä kaikki liittyvät vahvasti tyyllillisiin valintoihin: tyyllillistä eksplisiittistämistä edustavat kaikki sellaiset sanojen tyyliarvon muutokset (tyyliarvon kohottaminen tai normaalistaminen), kohdekielen tyyllillisten konventioiden ja normien noudattaminen sekä kiteytyneet sanonnat ja idiomit, jotka samalla tekevät tekstistä eksplisiittisemmän. Tutkimuksessa havaittiin myös eksplisiittistämistä, johon liittyy vahvasti aihepiiriin eli ruokaan ja ruoanlaittoon kuuluvan sanaston suosiminen. Usein tällaiset tapaukset samalla vaikuttivat sanojen tyyliarvoon, minkä vuoksi niputin ne mallissa yhteen alatyyppiin: sanojen tyyliarvo ja aihepiirin sanasto.

Analyysin perusteella hioin myös Kiviahon (2013) kanavaperusteisen eli intersemioottisen ja kontekstuaalisen eksplisiittistämisen keskinäistä suhdetta. Kiviahon luokittelussa

kontekstuaalinen eksplisiittistäminen sisälsi kaksi alakategoriaa: kulttuurisesta kontekstista juontuvat ja tilannekontekstista juontuvat eksplisiittistämistyyppit. Uudessa hiotussa mallissa tilannekontekstiin liittyvä eksplisiittistäminen sisällytettiin ajatuksellisesti kanavaperusteisen eksplisiittistämisen alatyyppeihin, sillä se kumpuaa viime kädessä ohjelmakokonaisuuden kanavista. Näin ollen kulttuurinen eksplisiittistäminen on esitetty omana itsenäisenä kategorianaan.

Kanavaperusteisen eksplisiittistämisen tarkempi jaottelu säilyi tämän tutkimuksen perusteella pääpiirteissään samana kuin Kiviahon (2013) luokittelussa, mutta siihen lisättiin siis ohjelman kontekstista juontuva eksplisiittistäminen. Muut muutokset liittyvät lähinnä siihen, millä tavalla kanavaperusteisen eksplisiittistämisen alatyypit mallissa esitetään ja nimetään. Muutosten jälkeen kanavaperusteisessa eksplisiittistämisessä on hahmotettavissa kaksi päästrategiaa: Toinen on semioottisen koheesion tavoittelu sanan ja eri kanavista saatavan informaation välillä, johon pyrkiessään kääntäjä voi sanallistaa (1) kuvan, (2) äänen ja (3) nonverbaalisen viestin välittämää informaatiota ja (4) vahvistaa ohjelmakokonaisuuden juonellista koheesiota. Toinen kanavaperusteinen strategia liittyy siirtymään puheesta ruututeksteiksi ja tavoittelee pääasiassa ruututekstien luettavuutta. Tähän pyrkiessään kääntäjä usein (1) noudattaa kirjoitetun kielen konventioita, (2) huolehtii repliikkien välisestä eksplisiittisestä koheesiosta ja joskus (3) hyödyntää eksplisiittistämistä tiivistääkseen asian rajalliseen tilaan.

Repliikkien pintatasolla eksplisiittistämistyyppit voivat ilmetä joko lisäyksinä, täsmennyksinä (ekspansiona tai korvauksena) tai uudelleenmuotoiluina, kuten Peregon (2009), Kiviahon (2013) ja Nohovecin (2015) tutkimuksissakin. Uutena ilmenemismuotona näiden rinnalle lisättiin typografiset keinot, joilla voidaan eksplisiittistää nonverbaaleja viestejä.

Kuten myös Perego (2003, 85) ja Kiviaho (2013) ovat aiemmin havainneet, yhdessä repliikissä tai peräkkäisissä repliikeissä voi usein olla useita erityyppisiä eksplisiittistäviä siirtymiä. Lisäksi kuten aiemmassa tutkimuksessani havaitsin (Kiviaho 2013), eksplisiittistäminen esiintyy usein yhdessä poistojen ja tiivistysten kanssa. Tiivistäminen voi joko eksplisiittistää viestiä suoraan tai tehdä tilaa eksplisiittistämiselle.

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen tarkemmin esimerkkejä mallin kustakin eksplisiittistämisstrategiasta. Rajallisen tilan vuoksi kaikkia löytöjä ei tässä voida esittää, vaan olen valinnut esimerkeiksi erityisen havainnollistavia ja eri näkökulmia valottavia tapauksia. Pyrin antamaan kaikista strategioista yhden esimerkin kustakin ilmenemismuodosta, eli yhden

lisäyksen, yhden täsmennyksen (ekspansio tai korvaus) ja yhden uudelleenmuotoilun mikäli mahdollista, ja nonverbaalisen viestinnän eksplisiittistämisen osalta myös tälle tyypille erityisestä eksplisiittistämismuodosta, typografiasta. Pyrin tarjoamaan esimerkkejä mahdollisimman tasaisesti sekä Lawsonin että Oliverin ohjelmista. Esimerkin luonne on ollut esimerkkien valinnassa kuitenkin ohjelmaa tärkeämpi kriteeri. Viimeiseen alalukuun olen koonnut joitakin esimerkkejä, jotka osoittavat, ettei eksplisiittistäminen ole kuitenkaan aina johdonmukaista ja myös vastakkaista ilmiötä eli implisiittistämistä esiintyy.

Selkeyden vuoksi esitän esimerkit taulukkomuodossa, jonka rakenne on kuvattu taulukossa 2. Vasemman laidan sarakkeessa on kerrottu ohjelma ja jakso lyhennetyllä koodilla: OLIVER viittaa ohjelmaan *Jamie Oliverin helpot herkut* ja LAWSON ohjelmaan *Nigellan uudet herkut*. Numero 1, 2 tai 3 lyhenteen perässä puolestaan kertoo, mistä jaksosta on kyse; tarkemmat tiedot löytyvät lähdeluettelosta. Mikäli esimerkin havainnollistamiseksi on tarvetta esittää useampi kuin yksi repliikki, esitän kukin repliikin omalla taulukkorivillään. Kaksirivisten repliikkien sisäinen rivijako puolestaan ilmenee rivinvaihdosta. Esimerkeissä lihavoin tarkastelun alla olevat eksplisiittistämisen ilmentymät. Selkeyden vuoksi käytän kaikissa taulukoissa juoksevaa numerointia läpi koko tutkielman.

Taulukko 2. Esimerkkitaulukoiden selite

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
OLIVER 1	[Repliikin I aikana kuuluva englanninkielinen puhe]	[Repliikki I yläriivi, repliikki I alariivi]
	[Repliikin II aikana kuuluva englanninkielinen puhe]	[Repliikki II yläriivi, repliikki II alariivi]

Mahdollisissa tekstinsisäisissä viittauksissa puolestaan merkitsen rivin vaihtumisen repliikin sisällä yhdellä kauttaviivalla (/) ja repliikin vaihtumisen kahdella kauttaviivalla (//).

5.2 Kanavaperusteinen eksplisiittistäminen

Audiovisuaalisessa kääntämisessä lähtötekstinä ei ole ainoastaan verbaalinen puhe, vaan koko polysemioottinen tekstikokonaisuus, jossa informaatiota saadaan useista kanavista. Ruututekstikäntämisessä on huomioitava nämä kaikki semioottiset kanavat samalla, kun siirrytään paitsi kielestä toiseen myös verbaalis-auditiiivisesta kanavasta verbaalis-visuaaliseen kanavaan eli puhutusta kielestä kirjoitettuun kieleen ruututeksteiksi (Perego 2009, 58–59).

Puheen tulkintaan voivat siis vaikuttaa verbaalisen sisällön lisäksi kuva (nonverbaalis- tai verbaalis-visuaalinen kanava), erilaiset taustäännet ja ääniefektit (nonverbaalis-auditiivinen kanava) tai ihmisten nonverbaalinen viestintä (nonverbaalis-visuaalinen ja -auditiivinen kanava). Kääntäjä voi nähdä tarpeelliseksi tuoda sanallisesti esille joitakin nonverbaalisen viestinnän välittämiä tietoja tai kuvassa näkyvää tai taustäänistä kuultavaa, vahvistaen semioottista koheesiota ja varmistaen siten, että vastaanottaja kiinnittää huomionsa oleellisiin asioihin. Ruututekstien luettavuutta taas on pyritty parantamaan ensinnäkin tiivistämällä asia repliikkeihin sopivaksi ja noudattamalla kirjoitetun kielen konventioita sekä toiseksi varmistamalla repliikkien välinen sidosteisuus. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen lähemmin kutakin kanavaperusteisen eksplisiittistämisen alatyyppejä yksitellen.

5.2.1 Kuvaperusteinen eksplisiittistäminen

Audiovisuaalisessa lähtötekstissä kuva tukee ja täydentää puhetta tai voi joskus jopa olla ainoa kanava välittää joitakin tietoja (ks. myös Tortoriello 2011). Tämä visuaalinen informaatio vaikuttaa osaltaan lähtötekstin puheen ja kokonaismerkitysten tulkintaan ja voi siten heijastua myös kääntäjän ratkaisuihin ja sananvalintoihin (Perego 2003, 81–82). Kääntäjä voi nähdä tärkeäksi korostaa ruututekstikäännöksissä jotakin kuvassa näkyvää informaatiota (Perego 2009, 65).

Ruoanlaitto-ohjelmissa kuvassa on usein tärkeää tietoa, jota kääntäjä voi katsoa tarpeelliseksi painottaa ja tuoda esiin. Vaikka tutkimuksissa tekstitettyjen polysemioottisten tekstien vastaanotto on havaittu melko tehokkaaksi siten, että ruututekstien lukemisesta huolimatta vastaanottajat yleensä ehtivät tarkastella myös kuvaa, ei tutkimuksissa ole tarkasteltu sitä, miten esimerkiksi ohjelman tai elokuvan tyyli, informaation monimutkaisuus tai kuvaustyyli saattavat muuttaa tilannetta tai miten ruututekstien mahdollinen eksplisiittisyys tai implisiittisyys voi tukea tai häiritä muiden kanavien seuraamista (ks. luku 2.4). Eksplisiittistämällä voidaan vahvistaa kokonaisuuden semioottista koheesiota ja siten pyrkiä varmistamaan, ettei ruututekstejä lukevalta vastaanottajalta jää huomaamatta mitään tärkeää kuvassa (ks. myös Perego 2009, 65, 69).

Esimerkissä (1) on vahvistettu semioottista koheesiota sanallistamalla ruututekstikäännöksissä se, mitä kuvassa näyttää tapahtuvan. Tilanteessa Oliver sanoo aikovansa repiä paistamansa kanan lihan haarukalla. Kuvassa Oliver ei ole kanan kimpussa haarukka valmiina vaan selvästi vasta etsii haarukkaa. Virkkeen alussa (*And then with a fork* = ”Ja sitten haarukalla” [oma

käännös]) kuvataan chili-korianterikekoa, ja sanan *fork* 'haarukka' jälkeen kuva siirtyy vauhdikkaasti liikkuvaan Oliveriin, joka kääntyy selin kameraan rynnistää takaseinustalla olevan laatikoston luo. Vasta virkkeen loppupuolella, sanan *wonderful* 'ihana' kohdalla Oliver löytää haarukan ja kävelee takaisin ruoanlaittopaikalle kanan luo. Käännöksessä on tuotu sanallisesti, eksplisiittisesti ilmi kuvassa näkyvä etsiminen: *Etsin jostakin haarukan*. Näin sana ja kuva tukevat vahvemmin toisiaan ja ehkäistään se, että vastaanottaja jäisi hämillään ihmettelemään, mitä Oliver oikein touhuraa. Toisaalta käännöksessä se, että repiminen tapahtuu juuri haarukalla, jää hieman alkuperäistä puhetta implisiittisemmäksi rinnastuskonjunktion *ja* varaan (vrt. *jolla revin kanan tai ja revin sillä kanan*). Tämä esimerkki myös osoittaa, että kääntäjällä on ollut mitä todennäköisimmin käytössään myös kuvamateriaali.

(1) Kuvaperusteinen eksplisiittistäminen, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 2	And then with a fork I'm just gonna ri... literally tear that wonderful chicken meat	Etsin jostakin haarukan ja revin kanan kappaleiksi.

Ruoanlaitto-ohjelmassa on oleellista, että vastaanottaja pysyy kärryllä siinä, mitä eri ainesosille tehdään. Esimerkissä (2) Lawson tekee nopean avokadosalsan, johon tulee yhtenä ainesosana korianteria. Sanallinen toteamus *Coriander* 'Korianteria' ei juuri kerro, missä muodossa ja millä tavalla korianteri ruokaan tulee – kuva kertoo loput. Repliikin aikana kuvataan lähikuvassa korianteria, jota Lawson leikkaa saksilla, mutta itse salsaa ei näy. Heti repliikin jälkeen Lawson laskee kolauksesta päätellen sakset pöydälle ja nostaa salsan näkyviin sanoen, että se on valmis. Korianteri on tosiaan salsan pinnalla, eikä Lawson sekoita sitä salsaan. Kääntäjä on päättänyt tuoda kuvan välittämän tiedon myös sanallisesti: korianteri on ensinnäkin *tuoretta*, ei kuivattua, ja sitä laitetaan salsan *pinnalle*, ei joukkoon. Tässä tapauksessa eksplisiittistäminen toisaalta aiheuttaa pienen epätasapainon semioottisessa koheesiossa, jos sitä tarkastellaan auditiivisen kanavan välittämän informaation kannalta: Englannin *Coriander* on hyvin lyhyt tokaisu, jonka Lawson sanoo varsin nopeasti. Tähän verrattuna suomenkielinen ruututekstikäännös vaikuttaa melkoisen pitkältä.

(2) Kuvaperusteinen eksplisiittistäminen, täsmennys (ekspansio) + lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 3	Coriander.	Tuoretta korianteria pinnalle.

Esimerkissä (2) paikkaa ilmaiseva adverbi *pinnalle* on uusi lauseenjäsen ja siten lisäys, kuten edellä Oliverin ohjelman esimerkissä. *Korianteri*-sanaa määrittävä adjektiivi *tuore* on puolestaan esimerkki kuvaperusteisesta täsmentävästä ekspansiosta.

Kuvaperusteisessa eksplisiittistamisessa lisäyksiä ja täsmentäviä ekspansioita yleisempää on täsmennysten toinen mahdollinen ilmenemismuoto eli korvaaminen: lauseenjäsen voidaan korvata eksplisiittisemmällä. Esimerkiksi pronomineja voidaan korvata substantiiveilla, jotta varmistetaan pronomini viittausten oikea tulkinta (ks. Perego 2009, 66; Kiviaho 2013). Myös esimerkiksi verbejä ja substantiiveja voidaan korvata eksplisiittisemmällä verbeillä ja substantiiveilla.

Aineistossa sekä Oliverin että Lawsonin puhe sisältää paljon pronomini viittauksia, ja ne on ruututekstikäännöksissä usein korvattu substantiiveilla. Useissa tapauksissa valittu substantiivi kumpuaa kuvasta, kuten esimerkissä (3). Esimerkin tilanteessa Lawson laittaa pilkkomansa sipulit öljyiselle pannulle. Ilmaisuihin *In these go* (= ”Nämä sinne/sekaan” [oma suomennos]) jättää paljon kuvan ja tilannekontekstin varaan: mitä laitetaan ja minne? Vastaus löytyy kuvasta: pronomini *these* ’nämä’ viittaa sipuleihin ja paikkaa ilmaiseva prepositio *in* pannuun. Vaikka vastaanottaja saattaa saada informaation myös kuvasta, sanallinen ilmaisu vahvistaa jälleen semioottista koheesiota ja todennäköisesti nopeuttaa repliikin prosessointia. Verbitön lause luo samalla kuitenkin illuusiota puhutusta kielestä, jolloin eksplisiittistaminen tuntuu polysemioottisessa kontekstissaan luontevalta.

(3) Kuvaperusteinen eksplisiittistaminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 3	In these go.	Sipulit pannuun.

Seuraava esimerkki (4) on Oliverin ohjelmasta ja havainnollistaa verbin täsmentämistä sanan ja kuvan ristiriidan korjaamiseksi. Tilanteessa Oliver on valmistamassa sunnuntaipaistin lisukkeeksi yrtein maustettuja uunikasviksia. Hän on jo laittanut perunat ja palsternakat kiehumään, ja kattilat porisevat tasaisesti keittiössä. Repliikin alussa Oliver nappaa käteensä nipun rosmariinia ja sanoo laittavansa sen kiehuvaan veteen: *I'm just gonna put these into some boiling water*. Verbi *put* ’laittaa’ voisi antaa vaikutelman, että Oliver pudottaa rosmariinin veteen ja jättää sen kiehumään perunoiden sekaan, mutta itse asiassa hän vain kastaakin yrtin

nopeasti keitinvedessä ja ravistelee sitten kevyesti kuivaksi. Tarkoitus on näin tuoda yrtin maut esille. Kääntäjä on korvannut verbin *put* 'laittaa' eksplisiittisemmällä verbillä *dipata*, joka tuo ilmi, että yrtti vain kastetaan veteen. Käännös on samalla sopivan puhekielinen ja värikäs Oliverin suuhun ja voi kompensoida puhekielisyyden menetyksiä muissa kohdissa.

(4) Kuvaperusteinen eksplisiittistäminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	And I'm just gonna put these into some boiling water	Dippaan tämän kiehuvaan veteen.

Hieman esimerkin (4) tilanteen jälkeen seuraa sen sijaan tilanne, jossa kuvasta saatavan informaation eksplisiittistäminen ruututeksteissa on mahdollisesti hieman muuttanut alkuperäisen ohjelmakokonaisuuden antamaa vaikutelmaa Oliverista epätarkoituksenmukaisesti. Tämä tapaus on esitetty esimerkissä (5). Esimerkin tilanteessa rosmariinin mainitsemisesta on kulunut jo hetki, ja Oliver on puhellut yleisellä tasolla siitä, miten ruoanlaitossa pienet vinkit (kuten rosmariinin dippaaminen veteen ja muut vastaavat) voivat nostaa ruoat aivan uudelle tasolle. Samalla hän on puuhastellut yrttejä eteenpäin sen kummemmin tekemisiään selostamatta. Esimerkin 9 repliikin kohdassa Oliver palaa selostamaan itse ruoanlaiton vaiheita: *So I've got the rosemary in there* (= ”Eliikkäs rosmariini on nyt tuolla/tuossa” [oma käännös]). Paikkaa ilmaiseva adverbi *there* on hieman epämääräinen, ja sen tulkinta jää ainoastaan kuvan varaan. Kuvassa näkyy maljamainen kivisen näköinen hienonnusastia, jonka kääntäjä on tunnistanut mortteliksi ja sanallistanut tiedon käännöksessä.

(5) Kanavaperusteinen eksplisiittistäminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	So I've got the rosemary in there , I've got some garlic it's the whole claw I'm not peeling it	Panin mortteliin sen rosmariinin ja valkosipulin kuorineen.

Vaikka ruututekstikäännös vahvistaa kuvan ja sanan semioottista koheesiota ja selkeyttää tilannetta, on Oliver ehkä tässä kohtaa jättänyt tarkoituksella mainitsematta keittiövälineen nimen. Morttelista ei nimittäin ole puhuttu sanallakaan aiemmin, ja myöhemmin ohjelmassa käy ilmi, että Oliver ei itse asiassa ole ihan varma astian englanninkielisestä nimityksestä – tai

ainakin näyttelee, ettei olisi varma. Myöhemmin ohjelmassa hän nimittäin käyttää morttelia toistamiseen ja sanoo: *Get everything out of the pestle... or is it a mortar, one of the two* (= ”Ota kaikki pois survimesta... vai mortteliko se on, jompikumpi” [oma käännös]). Keittiövälineen virallinen englanninkielinen nimitys on *pestle and mortar*, jossa *mortar* viittaa kulho-osaan ja *pestle* survinosaan. Tämä myöhempi kohta on käännetty käyttäen suomen kielen synonyymeja *mortteli* ja *huhmar* seuraavasti: *Tyhjennetään kaikki morttelista. Vai huhmarko tämä nyt on?* (OLIVER 2). Tällöin Oliverin pohdinnoista katoaa huvittavuus: *mortteli* ja *huhmar* ovat vaihtoehtoisia nimityksiä samalle asialle, kun taas mortteli (*mortar*) ja survin (*pestle*) eivät ole sama asia vaan saman keittiövälineen eri osia.

Myös uudelleenmuotoilulla voidaan vahvistaa kuvan ja sanan semioottista koheesiota ja oikaista ristiriitoja. Esimerkissä (6) Lawson tekee skonsseja ja on juuri saanut sekoitettua taikinan valmiiksi kulhossa ja ripotellut pöydälle jauhoja. Seuraava vaihe on laittaa taikina pöydälle ja leikata siitä muotilla sopivia paloja. Lawsonin ohje *Tip this out or just empty this out* (= ”Kumotaan tämä täältä tai tyhjennetään tämä” [oma käännös]) kuulostaa siltä, kuin Lawson kääntäisi kulhon ylösalaisin tai kallistaisi kulhoa niin, että taikina tippuu pöydälle. Puhe tuntuu kuitenkin olevan hieman ristiriidassa kuvan kanssa: kulho on visusti pöydän pinnalla, ja Lawson nostaa taikinan sieltä pois ja pöydälle käsin. Käännös *Nostetaan taikina pöydälle* vahvistaa siis semioottista koheesiota, kuvan ja sanan yhteispeliä.

(6) Kanavaperusteinen eksplisiittistäminen, uudelleenmuotoilu

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 2	Tip this out or just empty it out	Nostetaan taikina pöydälle.

Kuvan perusteella kääntäjä voi tuottaa uudelleenmuotoillun käännöksen myös selkeyttääkseen hyvin epämääräistä puhetta. Tästä yhtenä osoituksena on esimerkki (7). Oliver on pilkkonut myskikurpitsaa pellille ja maustaa paloja paprikamausteella. Oliverin sanallinen selostus on varsin epämääräinen eikä kerro paljoa lisäämisen tavasta: ”Otetaan tätä vähän ja vähän niin kuin // laitetaan sitä kurpitsan päälle tällä tavalla” [oma käännös]. Kuva sen sijaan kertoo, että Oliver annostelee maustetta lusikan avulla: hän ottaa lusikan kukkuralleen paprikajauhetta, vie lusikan kurpitsoiden ylle ja naputtelee lusikan vartta varovasti sormellaan siten, että jauhetta varisee tasaiseksi kerrokseksi joka paikkaan. Käännöksessä on vahvistettu kuvan viestiä sanallisesti. Uudelleenmuotoilu tuo ilmi lisäämisen välineen ja lisäämistavan (*Ripotellaan*

varovasti lusikasta) ja verbin *put* 'laittaa' korvaaminen verbillä *kuorruttaa* taas tuo ilmi, että maustetta laitetaan tasainen ja runsaahko kerros. Näin myös varmistetaan, että vastaanottaja varmasti ehtii tajuta, millä tavalla Oliver neuvoa maustetta lisäämään. Samalla käännökseen ovat todennäköisesti vaikuttaneet myös tyylilliset seikat ja aihepiirin sanasto: sanat *ripotella* ja *kuorruttaa* kuulostavat paremmilta ja idiomaattisemmilta ruoanlaiton kontekstissa kuin melko värittömät verbit *ottaa* ja *laittaa*.

(7) Kuvaperusteinen eksplisiittistäminen, uudelleenmuotoilu + korvaus

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	Just get a little of this and just sort of...	Ripotellaan varovasti lusikasta...
	...put it on your squash like that, I know that that is gonna taste absolutely fantastic	Kuorrutetaan kurpitsat tällä, niin makuelämys on taattu.

5.2.2 Ääniperusteinen eksplisiittistäminen

Äänestä saatavan informaation eksplisiittistämisestä on kyse silloin, kun ruututeksteissä ilmaistaan jotakin, mikä alkuperäisohjelmassa välittyy nonverbaalis-auditiiivisen kanavan eli ohjelman taustäänien, ääniefektien tai musiikin kautta. Ääniperusteinen eksplisiittistäminen on tämän tutkimuksen aineistossa hyvin harvinainen kummassakin ohjelmaformaattissa: koko aineistoissa sitä esiintyi vain yhdessä repliikissä. Tämä löydös kuitenkin osoittaa hyvin, miten kääntäjä voi eksplisiittistää nonverbaalista ääntä. Tapaus on esitetty esimerkissä (8).

Tilanteessa (8) Lawson on juuri laittanut kuumalle pannulle öljyä ja kevätsipulia, jotka alkavat miltei saman tien tiristä kovaäänisesti. Ääneen viitaten Lawson toteaa: *Already a reassuring sound* (= ”Rauhoittava ääni jo nyt” [oma käännös]). Käännöksessä on tuotu ilmi, millainen ääni on kyseessä korvaamalla sana *ääni* sanalla *tirinä*. Tällöin se, mihin ääneen Lawson viittaa, ei jää kellekään epäselväksi, ja huomio ohjautuu äänen laadussa nimenomaan ritisevään, tirskuvaan ulottuvuuteen. Näin vahvistetaan jälleen semioottista koheesiota eri kanavien välillä. Toisaalta voidaan ajatella, että vastaanottajalla ei enää ole tilaisuutta itse oivaltaa ja makustella, minkälainen ääni on kyseessä. Kuten Oittinen (2008, 62) on todennut, tekstin aukkoja ei tulisi täyttää liikaa kuvista ja äänistä saatavilla vihjeillä, vaan katsojan tulisi saada tehdä tulkintoja myös itse.

(8) Ääneen perustuva eksplisiittistäminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
LAWSON 3	Hmm. Already a reassuring sound .	Pannulta kuuluu ihana tirinä .

Esimerkki (8) on samalla myös oiva osoitus siitä, miten saman repliikin sisällä voi esiintyä useampia eri eksplisiittistämistyypppejä. Käänös on muotoiltu kirjoitetulle kielelle ominaisesti kokonaiseksi täydelliseksi lauseeksi lisäämällä auditiivista aistimista kuvaava verbi *kuulua*. Lisäksi käännöksessä kerrotaan äänen lähde, joka voidaan päätellä kuvan perusteella: repliikin aikana kuvataan puolilähikuvassa Lawsonia, mutta juuri ennen tätä on kuvattu paistinpannua: *tirinä* kuuluu todennäköisesti *pannulta*. Eksplisiittistäminen varmistaa, ettei kuvakulman muutos haittaa seuraamista.

Se, että nonverbaaliseen ääneen perustuvaa eksplisiittistämistä ei aineistosta löydy enempää, saattaa selittyä yksinkertaisesti sillä, ettei juuri tässä aineistossa ole kohtia, joissa ääniperusteinen eksplisiittistäminen olisi tarpeen. Vaikutusta saattaa olla myös ohjelmagenrellä: ruoanlaitto-ohjelmissa taustäänillä saattaa olla yllättävän pieni rooli.

5.2.3 Nonverbaalisten viestien eksplisiittistäminen

Aineistossa on havaittavissa myös joitakin eksplisiittistämistapauksia, jotka pyrkivät vahvistamaan nonverbaalisen viestinnän ja ruututekstien välistä suhdetta. Kuten luvussa 2.3 määriteltiin, nonverbaalinen viestintä käsittää puheen prosodian sekä kehon eleet, ilmeet, kinesiikan ja proksemiikan. Nonverbaalisen viestinnän eksplisiittistäminen voi kummuta siis joko visuaalisesta kanavasta, auditiivisesta kanavasta tai, kuten useimmiten on, niiden yhdistelmästä. Nonverbaaliset viestit voivat vaikuttaa juuri tietyn sanan valitsemiseen eri vaihtoehtoista, tai kääntäjä voi päättää nimenomaan tuoda ilmi jonkin nonverbaalisen viestinnän välittämän aspektin (Perego 2009, 60).

Esimerkin (9) repliikissä on eksplisiittistetty Oliverin ilmeen, eleiden ja äänen kantama viesti. Tilanteessa Oliver muistelee, kuinka hän nuorena poikana tarjosi eräälle ystävälleen lohivoileipää sitruunamehulla höystettynä. Ystävä oli tottunut syömään hyvin mitäänsanomatonta ruokaa, joten lohisitruunaleipä oli hänelle aivan uusi makuelämys. Oliver ei kuvaile ystävänsä reaktiota makuelämykseen sanoin vaan imitoi sen kameralle nonverbaalisesti: hän ottaa kasvoilleen haltioituneen, ällistyneen ilmeen ja huutaa innostuneesti

whoaaah. Kääntäjä olisi periaatteessa voinut jättää viestin pelkän nonverbaalisen viestin varaan ja kääntää esimerkiksi ”hänen ilmeensä näytti tältä”, mutta on päättänyt kuvailla ilmettä sanallisesti: *Hänen naamansa **kirkastui***. On mahdollista, että sananvalinta *kirkastua* ei kuitenkaan täysin riitä kuvaamaan Oliverin imitoimaa reaktiota, mutta antaa jonkinlaisen käsityksen ilmeestä, jos katsoja ei ehdi rekisteröidä ilmettä kuvasta.

Koska huuto ja ilmeet ovat nonverbaalisia, katson esimerkin verbaalisella tasolla lisäykseksi enkä täsmennykseksi.

(9) Nonverbaalisen viestin eksplisiittistäminen, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 3	Right, and then he ate it and it was like his face went WHOAAAH	Sitten hän söi sen. Hänen naamansa kirkastui .

Esimerkin (10) käännösratkaisuun on puolestaan vaikuttanut puheen prosodia. Esimerkin tilanteessa Oliver ottaa pihdeillä kiinni sitruunalla täytetystä kanapaistista ja nostaa kanan varovasti ylös. Oliverin kasvoja ei kuvata, mutta hän päästää selvästi ihastelevan *ah*-äännähdyksen ja kertoo intoa ja tyytyväisyyttä huokuvalla äänellä, että sitruunan voi aivan haistaa. Äänenpainoista ja -sävyä käy siis ilmi, että tuoksu on todella hyvä. Kääntäjä on tuonut asian ilmi käännöksessä uudelleenmuotoilun kautta: *Upea sitruunan tuoksu...* Sanat *upea* ja *tuoksu* viittaavat kumpikin positiiviseen aistimukseen. Kolme pistettä lopussa korostavat huumauttavan tuoksun vaikutusta Oliveriin, joka jää selostuksen lomassa hetkeksi keskittymään hajuun.

(10) Nonverbaalisen viestin eksplisiittistäminen, uudelleenmuotoilu

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	Ah the lemon you can smell the lemon	Upea sitruunan tuoksu...

Hyvin samantapainen esimerkki löytyy myös Lawsonin ohjelmasta. Esimerkissä (11) Lawson kaataa tekemäänsä pestokastiketta pastan sekaan. Kameraa kuvaa lähikuvassa pastaa, jonka päälle vyöryy pestoa. Lawsonia ei näy kuvassa ollenkaan, mutta hän huudahtaa tyytyväisyyttä ja ihailua huokuvalla äänensävyllä *Iiin with this, look at the colour!* (= ”Tämä sekaan, katsokaa tätä väriä!” [oma käännös]). Äänensävyä korostaa *in*-preposition venyttäminen ja puheen painotus. Nonverbaalinen viestintä kertoo hyvin selvästi, että peston väri on Lawsonin mielestä

kaunis. Tämä on tuotu ilmi ruututekstikäännöksessä: *ihanan väristä*. Samalla on kuitenkin myös poistettu ilmaisu *Iiin with this* 'tämä sekaan' ja vastaanottajia puhutteleva käskymuoto *look* 'katsokaa'.

(11) Nonverbaalisen viestin eksplisiittistäminen, täsmennys (ekspansio)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	Iiin with this, look at the colour!	Ihanan väristä.

Nonverbaalisten viestien eksplisiittistäminen on ruututekstikääntämisessä siten erityinen eksplisiittistämisen muoto, että se voi ilmetä myös typografisina keinoina. Havainto ei sinänsä ole uusi, sillä jo Tortoriello (2011) antaa tutkimuksessaan esimerkin siitä, miten kursiivilla voidaan korostaa puhujan painottamia sanoja. Ruututekstikääntämisen eksplisiittistämislukitteluisia typografiaa ei kuitenkaan ole ennen huomioitu.

Esimerkissä (12) nonverbaalinen viestintä on saattanut vaikuttaa siihen, että kääntäjä on päättänyt jakaa kieliopillisesti koherentin virkkeen kahdeksi lauseeksi. Virke *And yet more is provided by butter milk* on sinänsä täysin looginen ja toimisi myös suoraan suomennettuna yhtenä lauseena: ”Ja vielä lisää (makua) saadaan kirnupiimästä” [oma käännös]. Nonverbaalinen viestintä kuitenkin antaa perusteen jakaa virke kahdeksi erilliseksi lauseeksi. Lawson valmistaa esimerkissä sinihomejuustokastiketta, johon hän lisää monia erilaisia aineksia tuomaan makua. Viimeisenä hän lisää kirnupiimää. Lawson aloittaa lauseensa naurua pidättelevällä, huudahtavalla äänellä *And yet more* (= ”ja vielä lisää” [oma käännös]) ja pitää sitten merkittävän, noin 1,5 sekunnin tauon, hymyillen veikeästi kameralle – ikään kuin viestien, ettei lista vielä tähän loppunut, ja pitäen katsojia pienessä jännityksessä ennen seuraavan ainesosan paljastamista. Lauseen jatko *is provided by butter milk* sanotaan hieman yllättäen paljon neutraalimmalla ja toteavammalla äänensävyllä, niin että se äänen prosodiaa kuunnellessa kuulostaa aivan kuin erilliseltä lauseelta. Kääntäjä on jakanut virkkeen tauon kohdalta kahtia, mikä tuntuu luontevalta semioottisen koheesion kannalta.

(12) Nonverbaalisen viestin eksplisiittistäminen, typografia

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
LAWSON 1	More tang comes courtesy of some cider vinegar.	Lisää makua saadaan siideriviinietikasta.
	And yet more (tauko 1,5 s) is provided by buttermilk.	Vielä lisää makua . Sitä saadaan kurnupiimästä.

Samaan repliikkiin on lisäksi täydennetty elliptinen muoto *and yet more* lisäämällä tieto siitä, mitä tulee lisää: *makua*. Tällainen elliptisten muotojen täyttäminen on ominaista kirjoitetulle kielelle (Perego 2009, 64), jota käsitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

5.2.4 Ohjelmakontekstiin perustuva eksplisiittistäminen

Ruututekstikäänöksessä voidaan ohjelman koheesion vahvistamiseksi tuoda ilmi myös jotakin ohjelmassa aiemmin tai myöhemmin tapahtuvaa, jota ei juuri puheen lausumisen hetkellä suoraan ilmaista minkään kanavan kautta. Näin voidaan varmistaa, että katsoja pysyy paremmin kärryillä tapahtumien kulusta.

Esimerkissä (13) ohjelman rauhallinen välinäytöskohta ja tauko selostuksessa sekä juuri taukoa edeltävä ja sitä seuraava implisiittisyys ovat todennäköisesti olleet eksplisiittistämisen taustalla. Tilanteessa Lawson viimeistelee venetsialaista porkkanakakkua.

(13) Ohjelmakonteksti, uudelleenmuotoilu + täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
NIGELLA 2	And finally, before this goes into the oven, and it needs about 30, 40 minutes at a 180	Tämä laitetaan 30–40 minuutiksi 180-asteiseen uuniin.
	a scattering of roasted pine nuts	Ripotellaan pinnalle paahdettuja pinjansiemeniä.
	I love these on sweet food as much as on savoury	Minusta nämä sopivat yhtä hyvin suolaiseen ja makeaan.
	They always make things feel so glamorous, but not in a showy way	Nämä tuovat mihin tahansa ripauksen luksusta.
	And here it is, we're done!	Sitten vain uuniin.
	RAUHALLINEN VÄLINÄYTÖS ILMAN PUHETTA (n. 30 s)	
	I like to serve with it something	Tarjoilen kakun kanssa jotain –
	that really refers to the American cream cheese icing idea	joka muistuttaa amerikkalaisen kakun kuorrutusta.

Ennen tarjoilua porkkanakakun on käytävä vielä uunissa, mutta tämä tieto tulee puheessa lähinnä kiilalauseen kaltaisena sivuhuomautuksena ja jo aikaisemmin kuin on aika laittaa kakku uuniin. Tarkasti suomennettuna kahden ensimmäisen repliikin aikainen puhe kuuluisi seuraavasti: ”Ja lopuksi, ennen kuin tämä menee uuniin – ja sen pitää olla noin 30–40 minuuttia 180 asteessa – ripaus paahdettuja pinjansiemeniä” [oma suomennos]. Puhe siirtyy uunista pinjansiemeniin, joista Lawson höpöttää vielä kahden seuraavan repliikin ajan samalla, kun kuvataan lähikuvassa, miten hän ripottelee pinjansiemeniä kakkuvuokaan.

Kun ripottelu on valmis, kuva siirtyy lähikuvaan Lawsonin kasvoista: Lawson hymyilee tyytyväisenä ja huudahtaa, että valmista on: *And here we are, we're done!* Samalla taustamusiikki pyörähtää soimaan, ja kuva siirtyy takaisin lähikuvaan kakkuvuoasta, jonka Lawson nostaa ilmaan ja pois kuvasta. Leikkaus vaihtuu hyvin korostetun läheltä otettuun kuvaan uunin sisuksista, jonne Lawsonin kädet työntävät kakun. Musiikki jatkaa soimistaan, ja kamera siirtyy kuvaamaan ensin Lawsonin talon etusivua ja sitten Lawsonia istumassa kannettavan tietokoneensa ääressä, hymystä päätellen ilmeisesti viettämässä rentoa aikaa. Sitten kuva palaa sumuiseen kuvaan uunista: Lawson ottaa kakun ulos ja laskee sen pöydälle. Siirrytään lähikuvaan Lawsonin kädestä, kun hän avaa jonkin purkin kantta. Leikkaus vaihtuu jälleen, tällä kertaa Lawsonin kasvoihin, kun tämä kertoo: *I like to serve with it something that really refers to the American cream cheese icing idea* (= Tykkään tarjoilla sen kanssa jotakin, mikä oikeastaan viittaa amerikkalaiseen tuorejuustokorutukseen [oma käännös]).

Välinäytös tunnelmallisine kuvaottoineen ja taustamusiikkeineen ikään kuin katkaisee toiminnan. Kun Lawson sanoo kakun olevan valmis ja musiikki alkaa soida, joidenkin televisionkatsojien huomio saattaa herpaantua. Jos kuvaa jää seuraamaan, huomataan, että fiiliskuva kantaa tunnelmallisesta kuvaustavastaan huolimatta kuitenkin myös oleellista informaatiota: kakku laitetaan uuniin ja otetaan sieltä pois. Ruututekstikäännöksissä muistutetaan tässä viimeisessä taukoa edeltävässä repliikissä, ettei kakku vielä ole aivan valmis vaan se pitää muistaa vielä laittaa uuniin: *Sitten vain uuniin*. Samalla käännös tuo kuitenkin *vain*-sanalla ilmi sen, että suurin työ on takana ja itse ainesten kokoamisen vaihe on jo valmis.

Välinäytöksen jälkeen Lawson puolestaan jatkaa puhettaan yllättäen aivan kuin puheessa ei mitään taukoa olisi koskaan ollutkaan, viitaten kakkuun pronomiinilla *it* 'se'. Ruututekstikäääntäjä on varmistanut, ettei viittauksen kohde jää kellekään epäselväksi

korvaamalla pronominin substantiivilla 'kakku'. Näin katsoja pysyy taatusti kärryllä tapahtumista, vaikka huomio herpaantuisikin, ja kokonaisuus on luonteva ja toimiva.

Esimerkki (14) osoittaa, miten ruututeksteissä voidaan eksplisiittistaa myös viittaus johonkin huomattavan paljon aiemmin sanottuun tai tapahtuneeseen. Oliver viimeistelee kokkioppilaidensa kanssa thaityylistä kanakeittoa ja lisää siihen oliiviöljyä todeten, että ”ne käyttäisivät varmaan seesamiöljyä” [oma käännös]. Pronomini *they* 'he, ne' on varsin epämääräinen, mutta koko pitkää keskustelua tarkkaan seuranneena voidaan päätellä, että Oliver viittaa thaimaalaisiin eli siihen, mitä keittoon reseptin alkuperämaassa laitettaisiin. Merkittävää kohdassa on se, ettei Oliver ole pitkään aikaan viitannut Thaimaahan tai thaimaalaisiin, jolloin pronominin viittaus saattaa mennä helposti vastaanottajalta ohi. Ruututekstikäännöksessä on varmistettu ymmärrettävyys muuttamalla verbi passiiviin ja lisäämällä paikkaa ilmaiseva sana *Thaimaassa*.

(14) Ohjelmakonteksti, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 2	They'd use sesame oil I guess but we've got olive oil	Thaimaassa käytetään seesamiöljyä, tämä on oliiviöljyä.

5.2.5 Siirtymä puheesta ruututeksteiksi

Kuten edellä on mainittu, ruututekstikäntämisen erikoisluonteeseen kuuluu aina olennaisena osana kanavanvaihto verbaalis-auditiivisesta kanavasta verbaalis-visuaaliseen eli siirtyminen puhutusta kirjoitettuun muotoon ruudulle aseteltaviksi ruututekstikäännöksiksi. Ruututekstit noudattavat melko pitkälti kirjoitetun kielen sääntöjä, joskin muotoiluja rajoittavat rajallinen tila ja aika sekä se, että sanottu on pilkottava korkeintaan kaksirivisiksi repliikeiksi, jotka näkyvät ruudulla yksi kerrallaan. Jotta käännös saadaan mahtumaan ruudulle repliikeiksi ja jotta repliikkien välinen sidosteisuus olisi mahdollisimman toimiva ja kirjoitus mahdollisimman helppolukuista, kääntäjä saattaa joskus turvautua eksplisiittistämiseen.

Kirjoitetun kielen konventiot

Kuten edellä luvussa 2.3 todettiin, puhuttu ja kirjoitettu kieli käyttävät hyväkseen erilaisia ilmaisutapoja ja rakenteita. Spontaanissa puheessa on usein redundanssia (Gottlieb 1998, 247) sekä esimerkiksi keskeneräisiä lauseita ja kielioppivirheitä, monitulkintaisuuksia, lipsahduksia

ja itseoikaisuja (Gottlieb 1994, 105–106). Kirjoitetulle kielelle ja useimmiten myös ruututeksteille ominaisia ovat esimerkiksi korkea koheesio ja koherenssi, informatiivisuus sekä täsmälliset sananvalinnat ja viittaukset (Perego 2009, 63–64). Kirjoitetun kielen konventioiden noudattaminen voi helpottaa ja nopeuttaa ruututekstien lukemista, sillä emme ole tottuneet näkemään puhetta kirjoitettuna. Puheessa esiintyvät toisto ja täytesanat tarjoavat myös oivan tilaisuuden tiivistää sanottua, jolloin ruututeksteissä on enemmän tilaa säästää puheen tärkeitä tietoja ja joskus jopa tarkentaa ja lisätä katsojan ymmärtämisen kannalta oleellista tietoa (Perego 2003, 73, 75). Eksplisiittinen sidosteisuus voi myös auttaa varmistamaan, ettei lauseiden keskinäinen suhde jää ainoastaan vastaanottajan päättelyn varaan (Becher 2011, 95), mikä näin ollen voi nopeuttaa ja helpottaa ruututekstien prosessointia.

Vaikka Lawson ja Oliver ovat todennäköisesti jonkin verran suunnitelleet sanomaansa, aineistossa on kuitenkin melko paljon puhutun kielen piirteitä (ks. luku 4.1). Osa piirteistä saattaa olla tarkoituksellisia siten, että Lawson ja Oliver pyrkivät luomaan kuvaa mahdollisimman luontevasta ja suunnittelemattomasta puheesta. Jotkin puheen piirteet, kuten väärät aloitukset ja epäselvät lauserakenteet taas vaikuttavat tahattomilta: vaikka kuvauksissa on ilmeisesti ollut ainakin jonkinlainen mahdollisuus myös uusintaottoihin, näyttää kuitenkin siis siltä, ettei uusintaottoa ole aina otettu, vaikkei puhe olisikaan kovin selvää. Tällaiset epäloogisuudet on yleensä pyritty korjaamaan käännöksessä eksplisiittistämisen keinoin.

Esimerkissä (15) Oliverin lause lähtee liikkeelle hivenen haparoiden, ja hän korjaa sanamuotojaan useampaan otteeseen: *And what I'm gonna do is – I mean there's loads – I mean quite frankly* (= ”Ja sitten aion – siis on paljon – siis suoraan sanoen” [oma käännös]). Tämä haparoiva aloitus ei oikein pohjusta sitä, mitä Oliver seuraavaksi sanoo: *a little bit of olive oil, and a little bit of salt and pepper, and they taste fantastic* (= ”Vähän oliiviöljyä, ja vähän suolaa ja pippuria” [oma käännös]). Kääntäjä on kaivanut sekavasta alusta järjen hivenen: ilmaisu *quite frankly* viitanee siihen, että nämä vähäiset mausteet ovat kaikessa yksinkertaisuudessaan kaikki, mitä tarvitaan (*Ei tarvita kuin*). Englanniksi voitaisiin ajatella, että Oliverin on ollut tarkoitus sanoa ”Quite frankly, all you need is a little bit of olive oil (...)”.

(15) Kirjoitettu kieli, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	And what I'm gonna do is – I mean there's loads – I mean quite frankly a little bit of olive oil, and a little bit of salt and pepper	Ei tarvita kuin vähän oliiviöljyä, suolaa ja pippuria, -
	And they taste fantastic, and you can literally do a nice warm salad with that squash.	ja maku on fantastinen. Tuosta saa lämpimän salaatinkin.

Tässäkin tapauksessa voidaan pohtia eksplisiittistämisen vaikutusta Oliverista syntyvään kuvaan: Oliverin säheltäminen ei käy sanatasolla esille. Ruututekstien on kuitenkin olla mahdollisimman luettavia. Lisäksi koska kirjoitettu kieli pelaa eri säännöillä kuin puhuttu, puheen epämääräisyyden eksplisiittistäminen saattaisi korostaa puheenomaisuutta liioitellusti, sisällön kustannuksella.

Aineistossa puheen lauseet ovat myös usein kieliopillisesti vaillinaisia, eli niistä puuttuu finiittiverbi. Tämä onkin yleistä puhutussa kielessä. Verbittömyyttä esiintyy joskus tehokeinona myös kirjoitetussa kielessä, etenkin kaunokirjallisuudessa, mutta kirjoitetulle kielelle ominaisempaa ovat kuitenkin täydelliset predikaatilliset lauseet. Yleinen eksplisiittisstrategia aineistossa onkin täydentää vaillinainen virke täydelliseksi, kuten esimerkissä (16), jossa on lisätty verbi *lisätään* ja adverbiaali *joukkoon*.

(16) Kirjoitettu kieli, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	And now the tender, beautiful onions.	Lisätään joukkoon ihanan pehmeät sipulit.

Aineistossa on myös yleistä, että puhujat vain luettelevat sanoja ja asioita ilman, että tekevät niiden keskinäisen suhteen selväksi. Lauseiden ja lauseenosien välisiä loogista sidosteisuutta on ruututekstikäännöksissä lisätty monesti erilaisilla sidosteisilla kytkentäaineiksilla, kuten konjunktioilla (esim. *ja*, *eli*, *vaikka*, *koska* ja *mutta*) ja relatiivipronomineilla (*joka*, *mikä*).

Esimerkissä (17) on selkeytetty lauseen osien välisiä suhteita lisäämällä relatiivipronomini *josta* ja 1. persoonan predikaattiverbi *käytän*. Tämä tekee repliikistä sujuvan ja helposti luettavan.

(17) Kirjoitettu kieli, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 3	So I've got a nice free-raised organic egg, yolk, just the yolk	Tämä on mahtava luomumuna, josta käytän vain keltuaisen.

Repliikkijako

Puhutussa kielessä ei aina ole selkeitä lauserajoja, ja joskus lauseet yhdistyvät pitkiksi ketjuiksi esimerkiksi erilaisin konjunktioin. Lisäksi toisto, korjaukset ja täytesanat pitkittävät sanottua siten, että lauseet ja virkkeet saattavat olla kestoiltaan hyvin pitkiä mutta samalla informaatiotiheydeltään varsin löyhiä. Ruututekstikääntämisessä oman haasteensa kääntäjälle luo se, että teksti on pilkottava järkeviksi ja informatiivisiksi, korkeintaan kahden rivin pituisiksi repliikeiksi. Tällöin kustakin lauseesta ja repliikistä on luotava koherentti ja ymmärrettävä itsenäinen kokonaisuus (Vertanen 2008, 153), ja lisäksi toisiaan seuraavien repliikkien välisestä koheesiosta on pidettävä huoli (Ivarsson 1992, 96). Repliikkijako saattaa synnyttää tarpeen eksplisiittistämiseksi.

Esimerkissä (18) pitkän virkkeen jakaminen usean repliikin alueelle aiheuttaa tarpeen luoda uusia virkerajoja ja täydentää nämä virkkeet kirjoitetun kielen mukaisiksi. Esimerkin tilanne on Lawsonin jakson alusta, jossa Lawson listaa ruokia, jotka aikoo valmistaa kyseisen jakson aikana. Lawsonin puheessa on hahmotettavissa kaksi virkettä, joiden väliin voisi kuvitella kaksoispisteen, sillä toinen virke selittää ensimmäistä. Tarkasti suomennettuna virke voisi kuulua seuraavasti: ”Sunnuntailounaani on kunnon lohturuokaa: tarjoilen lihamurekettä ja uuniperunoita sinihomejuustokastikkeella sekä mansikka-mantelipaistosta” [oma käännös]. Kuten esimerkistä nähdään, kääntäjä on jakanut virkkeen kolmeen repliikkiin. Ruututekstikäännöksissä virkkeiden ei suositella jatkuvan enemmän kuin kahden repliikin yli, joten käännöksessä on laitettu piste toisen repliikin loppuun ja aloitettu kolmannesta uusi virke. Tästä virkkeestä on saatu luonteva ja kirjoitetun kielen konventioiden mukainen lisäämällä alkuun *Jälkiruokana on*. Kaksi ensimmäistä repliikkiä on puolestaan sidottu toisiinsa konjunktio *eli* avulla, joka ilmaisee selitystä kaksoispisteen tavoin.

(18) Repliikkijako, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	My Sunday lunch is the ultimate comfort meal	Sunnuntaina tarjoilen kunnon lohturuokaa –
	I've got meatloaf and baked potatoes with a special blue cheese dressing	eli lihamureketta ja uuniperunoita sinihomejuustokastikkeella.
	and a strawberry and almond crumble.	Jälkiruokana on mansikka-mantelipaistosta.

Esimerkki (19) osoittaa, miten eksplisiittistaminen yhdessä repliikissä voi juontua virkkeen jakamisesta kahtia siten, että yhteiset lauseenjäsenet muuttuvat. Esimerkissä Oliverin puheessa subjektina on koko joko substantiivi *tomatoes* 'tomaatit' tai tomaatteihin viittaava pronomini *they* 'ne': *tomatoes* - - *are* 'tomaatit - - ovat', *they are not* 'ne eivät ole' ja *they've got* 'niissä on'. Suomennoksessa kääntäjä on jakanut pitkän virkkeen kahdeksi lauseeksi kahden repliikin alueelle, ja samalla ensimmäisen repliikin virke on muotoiltu siten, ettei puhutakaan enää tomaateista vaan tomaattikaudesta, ja lause on itse asiassa subjektiton tilalause: *Nyt* (adverbiaali) *ei ole* (predikaatti) *ihan paras tomaattikausi* (predikaatiivi). Näin ollen seuraavassa repliikissä suora käännös ”Niissä on silti mukavaa hapokkuutta” [oma käännös] ei enää toimisi, koska pronominilla *niissä* ei olisi selkeää viittauskohdetta. Näin ollen seuraava repliikki alkaa eksplisiittisellä substantiivilla *tomaateissa*.

(19) Repliikkijako, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 2	The real reason I'm doing that is 'cos the tomatoes at the moment are alright but they're not brilliant	Nyt ei ole ihan paras tomaattikausi.
	but they 've got a really nice sort of acidic fresh quality which I wanna keep	Tomaateissa on silti mukavaa hapokkuutta.

Usein puhutussa kielessä on paljon pronominiviittauksia. Ne saattavat olla ymmärrettäviä puheessa, mutta ruututekstikäännöksissä repliikkijaosta johtuen voi olla tarpeen toistaa aiheena olevia substantiiveja pronominien sijaan, jotta voidaan ehkäistä väärinymmärryksiä ja varmistaa oikea tulkinta. Tästä hyvänä osoituksena on esimerkki (20), jossa Lawson puhuu kananasta. Esimerkin viimeisessä repliikissä pronomini *it* 'se' viittaa varmasti kanaan, mutta *kana*-substantiivin viime maininta alkaa olla jo sen verran kaukana, että kääntäjä on nähnyt

tarpeelliseksi korvata pronominin substantiivilla. Näin myös vältetään se, että pronominin tulkittaisiin viittaavan marinadiin.

(20) Repliikkijako, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 2	Now to the chicken, let's see if the chicken's been behaving, if it's cooked through	Katsotaanpa, onko kana jo kypsää.
	You really do need just to cut a bit open, scissors are easy	Se täytyy tarkistaa. Saksilla se käy helposti.
	Perfect!	Kypsää on.
	So although it's cooked, I want the marinade to be reduced down	Vaikka kana on kypsää, haluan keittää marinadia kokoon.

Myös kolmannen repliikin eksplisiittistävä siirtymä voi mahdollisesti juontua repliikkijaosta: Nigella kokeilee tarkistaa kanan kypsyyden leikkaamalla kanaan saksilla viillon, ja huudahtaa *Perfect!* 'täydellistä'. Käännös *Kypsää on* varmistaa, että repliikin vaihtumisesta huolimatta vastaanottaja ymmärtää mikä on täydellistä: kanan kypsyysaste.

Redusointi

Ruututekstikäntämisessä tila- ja aikarajoitusten vuoksi kääntäjän on usein tiivistettävä sanottua. Aina tämä ei tarkoita vain informaation menettämistä, vaan joskus tiivistämällä voidaan ilmaista asioita jopa eksplisiittisemmin. Kun pitkä puheenpätkä pitää puristaa pieneen tilaan, eksplisiittistämällä voidaan myös kompensoida menetyksiä ja varmistaa merkityksen ja tyylin säilyminen (Perego 2003, 84). Tällainen redusoiva eksplisiittistäminen voi ilmetä joko täsmentävänä korvaamisena tai uudelleenmuotoiluna.

Esimerkissä (21) on kyse täsmentävästä redusoinnista. Lawson taputtelee skonssitaikinaa pöydälle sopivaksi paksuksi suorakulmioksi, josta hän aikoo sitten leikata muotilla sopivia paloja. Hän kuvailee taikinaa rähjäiseksi, hieman kuoppaiseksi suorakulmioksi. Sana *suorakulmio* on korvattu sanalla *taikina*, joka on huomattavasti lyhyempi ja mahtuu siten muutoin pitkähköön repliikkiin. Toisaalta repliikistä ei välity yhtä vahvasti Lawsonin persoonallinen puhetyyli, jossa hän monesti viittaa ruokiin ja ruoka-aineisiin jollakin leikkillisellä tai runollisella nimityksellä niiden oikeiden nimitysten sijaan.

(21) Redusoiva eksplisiittistäminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 3	And now, this ramshackle, slightly dimpled rectangle will be turned into scones.	Nyt tästä muhkuraisesta taikinasta tehdään skonsseja.

Joskus redusoiva eksplisiittistäminen saattaa muuttaa merkitystä epätoivottavalla tavalla. Esimerkissä (22) tiivistetty käännös on alkuperäistä puhetta eksplisiittisempi mutta virheellinen. Oliver valmistaa hummerivoileipiä ja puhuu samalla yleisemmällä tasolla siitä, miten kala- ja äyriäisruokia tulisi tarjoilla ravintolassa. Englanninkielisen puheen *seafood* 'kala- ja äyriäisruoat, merenelävät, meren herkut, meriruoka' on käännetty paljon lyhyemmällä ilmaisulla *rapu*. Samalla ratkaisu rajaa puheenaiheen tiettyyn merenelevään, rapuun, ja on siten merkitykseltään eksplisiittisempi kuin jos puhuttaisiin yleisemmin kaikista meren antimista tai mistä tahansa merenelävästä. Tässä yhteydessä kyseinen redusoiva täsmennys on kuitenkin hieman harhaanjohtava, sillä jakson pääraaka-aineena on hummeri, eikä hummeri ole oikeastaan rapu vaan äyriäinen. Näin ollen sana *rapu* rajaa hummerit puheenaiheen ulkopuolelle. Redusointi ei tässä tapauksessa ole siten täysin onnistunut.

(22) Redusoiva, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 3	When - when seafood gets cold, right, all the meat gets really firm and the flavour just goes down to like...	Kun rapu kylmenee, lihasta tulee tosi kiinteää, -

Seuraavat kaksi esimerkkiä havainnollistavat onnistuneita redusoivia uudelleenmuotoiluja. Esimerkissä (23) Lawson käsittelee herneitä ja huomauttaa, että näiden nimenomaisten herneiden etiketissä lukee itse asiassa *petit pois* (ranskaa, tarkoittaa 'pienet herneet') eikä *peas* (englantia, tarkoittaa 'herneet'). Kääntäjä on muotoillut uudelleen ilmaisun *or that's what it says on the label* (= "Tai niin ainakin etiketissä lukee" [oma käännös]) toteamuksella, että *Nämä herneet myytiin nimellä "petit pois"*. Ilmaisun myydyä nimellä *x* on paljon lyhempi ilmaisu ja mahtuu hyvin ruututeksteihin, ja samalla se on merkitykseltään hieman eksplisiittisempi.

(23) Redusoiva eksplisiittistäminen, uudelleenmuotoilu

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
LAWSON 1	Now although I say peas, in fact they are petits pois or that's what it says on the label	Nämä herneet myytiin nimellä ”petit pois” –

Esimerkissä (24) Oliver valmistaa tomaattikeittoa ja lisää keittoon hieman vettä. Katsojille hän selostaa tarkasti käännettynä: ”Siis suunnilleen tuon verran, mahdotonta sanoa paljonko tuossa on... sen verran että se peittyy” [oma käänös]. Käytännössä Oliver ei siis osaa sanoa mitään tarkkaa mitattavaa määrää vaan lisää vettä silmämääräisesti. Käännöksen ilmaus *En mitannut* tuo tämän esille eksplisiittisemmin ja samalla vähemmällä merkkimäärällä.

(24) Redusoiva eksplisiittistäminen, uudelleenmuotoilu

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
OLIVER 2	So about that much you can't say how much that is... just enough to sort of cover it	En mitannut , mutta sen verran, että ainekset peittyvät.

5.3 Tyylillinen eksplisiittistäminen

Tyylillinen eksplisiittistäminen perustuu Nohovecin (2015) kielellisen eksplisiittistämisen tyyliin liittyviin alatyyppeihin. Tyylillinen eksplisiittistäminen toimii kielen tekstuaalisella tasolla ja on siten eksplisiittistämistyyppi, jota voi esiintyä muidenkin kuin audiovisuaalisten teosten käännöksissä (Nohovec 2015, 83). Tyylillisessä eksplisiittistämisessä muutokset eivät siis juonnu ensisijaisesti eri kanavista saatavasta informaatiosta tai siirtymästä puheesta ruututeksteiksi, vaan ennemminkin kielen tyylillisistä valinnoista. Kääntäjä voi syystä tai toisesta valita tyyliarvoltaan korkeampia tai arkikielisempiä sanoja tai hyödyntää kohdekielen ilmaisuvarantoa hakien mahdollisimman luontevia ilmaisuja, jotka voivat olla alkuperäistä tekstiä eksplisiittisempiä. Myös kohdekielen vakiintuneet sanonnat ja idiomit voivat olla lähtökielen ilmausta eksplisiittisempiä.

Tyylillisessä eksplisiittistämisessä hahmotan kolme alakategoriaa: tyyliarvo ja aihepiirin sanasto, kohdekielen tyyli ja tyylilliset normit sekä sanonnat ja kiteytyneet ilmaukset.

5.3.1 Tyyliarvo ja aihepiirin sanasto

Eksplisiittistämisen taustalla saattaa joskus olla tilanteeseen ja aihepiiriin sopivan tyyliarvon tai sanaston käyttäminen. Esimerkki (25) on osoitus tilanteesta, jossa ruoanlaiton aihepiiri näyttää vaikuttaneen kääntäjän sananvalintaan. Lawson on tehnyt kampasimpukoita ja hernepyreetä ja asetellut ruoat tarjoilulautaselle. Viimeisenä silauksena hän asettelee päälle vielä muutaman thaibasilikan lehden. Verbi *add* 'lisätä' on käännetty kuvailevammalla ja semanttisesti eksplisiittisemmällä verbillä *koristella*, joka kuuluu selvästi ruoanlaiton sanastoon.

(25) Kieleen perustuva eksplisiittistäminen, tyyliarvon kohotus, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	And just because I've got them here, I'm gonna add a few leaves of Thai basil.	Koristellaan vielä thaibasilikalla.

Myös kuva on todennäköisesti vaikuttanut valintaan, koska siinä näkyy selvästi, että Lawson asettelee lehdet kauniisti annoksen päälle koristeiksi. Lisäksi vaikka *koristella* on pidempi sana kuin *lisätä*, tyylin ja kuvan lisäksi takana saattaa olla myös redusointia: verbi *koristella* tuo esille sen, ettei basilika ole välttämätön osa reseptiä maun kannalta, vaan mukava lisä, jos haluaa loihtia oikein hienot tarjoilut. Tällöin esimerkin voisi katsoa myös redusoiivaksi uudelleenmuotoiluksi. Tässä katson kuitenkin ensisijaisen vaikuttimen olleen tyyli ja aihepiirin sanasto.

Esimerkki (26) on Oliverin ohjelmasta. Verbi *put* 'laittaa' on korvattu verbillä *lorautella*, joka on tyyllillisesti värikkäämpi. Samalla se on eksplisiittisempi, sillä *lorautella* tuo heti ilmi, että kyseessä on jotain nestemäistä, jota laitellaan pieni määrä kerrallaan ja mahdollisesti useampi loraus, kunnes kyseistä nestettä tuntuu olevan tarpeeksi.

(26) Kielellinen eksplisiittistäminen, tyyliarvon kohotus, täsmennys (korvaus/korvaaminen)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	At this point, you could put booze in, read wine, white wine	Nyt sinne voisi lorautella viiniä.

Myös Nohovecin (2015) havaitsemaa normaalistamista löytyi aineistosta. Tästä osoituksena on esimerkki (27), jossa ilmaisu *let them huddle* (= ”annetaan niiden käpertyä toisiaan vasten” [oma käännös]) on käännetty huomattavasti neutraalimmalla *koota*-verbillä.

(27) Kielellinen eksplisiittistaminen, tyyliarvon normaalistaminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	Let them huddle on one side.	Kootaan kampasimpukat kulhon toiseen reunaan.

Tällaiset tyyllilliset muutokset muuttavat hieman puheesta syntyvään vaikutelmaan juuri esiintymispaikassaan, mutta toisaalta kun aineistossa on sekä tyyliarvoa kohottavia että normaalistavia tapauksia, ne osittain kompensoivat toisiaan. Näin ollen niiden vaikutus ohjelmien kokonaistulkintaan on ehkä vähäisempi kuin yksittäisiä esimerkkejä tarkastellessa saattaisi kuvitella.

5.3.2 Kohdekielen tyyli ja käännösnormit

Eksplisiittistamiseen saattavat johtaa myös kohdekielen tyylliset normit. Esimerkissä (28) Lawson paistaa kampasimpukoita, jotka juuri ovat saavuttaneet sopivan kypsyyssasteen. Sanan *nyt* lisäys tekee ilmaisusta suomeksi luontevamman, mutta käännös olisi kieliopillisesti oikein myös ilman sitä. Tämän tyyppisiä siirtymiä Klaudy (2009, 104–108) todennäköisesti tarkoittaa puhuessaan valinnaisesta eksplisiittistamisestä.

(28) Kohdekielen tyyli ja käännösnormit, lisäys

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	These are cooked.	Nämä ovat nyt kypsiä.

Aineistossa sekä Lawson että Oliver käyttävät hyvin usein ilmaisuja *I’ve got*, *we’ve got* ja *you’ve got* tai *you have* erilaisissa yhteyksissä. Tarkka suomennos ’minulla/meillä/sinulla on’ tai ’on (jotakin)’ ei useinkaan kuulosta kovin luontevalta, joten käännöksissä on usein valittu jokin luontevampi, eksplisiittisempi suomennos, kuten esimerkiksiin (29) poimituissa tapauksissa.

(29) Esimerkkejä tyyllisestä eksplisiittistamisesta, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
OLIVER 3	Beautiful... so wha' I'm gonna do, I've got some vanilla sugar	Minulla on tässä vaniljasokeria.
OLIVER 2	And I've got a nice, free-raised chicken here.	Ostin laadukkaan vapaana kasvatetun kanan.
LAWSON 1	You have Worcester sauce	Lisätään joukkoon Worcester-kastiketta.
OLIVER 1	So I've got the green cabbage	Kaali on suikaloitu .
LAWSON 2	I have a precious potion in the form of the white truffle oil	vaan käytän jotain erityistä, nimittäin valkoista tryffeliöljyä

5.3.3 Sanonnat ja kiteytyneet ilmaukset

Joissain tapauksissa kääntäjät ovat valinneet luontevan kohdekielisen kiteytyneen ilmauksen, joka on samalla lähtökieltä eksplisiittisempi. Esimerkissä (30) Oliver puhuu kananuudeliteitosta. Oliver toivoo, että ruoassa on joitain ”makuja, joita kaverit eivät ole ennen maistaneet” [oma käänös]. Käännöksen ilmaisu *luvassa on uusi makuelämyksiä* on hyvin idiomaattinen ja suomen kielelle ominainen ilmaisu. Samalla se on redusoiva, mutta idiomaattisuus on nähdäkseni ensisijainen vaikutin.

(30) Kohdekielen tyyli ja käännösnormit, uudelleenmuotoilu

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäänös
OLIVER 2	But hopefully some flavours that the guys haven't tasted before	Toivottavasti luvassa on uusia makuelämyksiä .

5.4 Kulttuurinen eksplisiittistäminen

Kulttuurinen eksplisiittistäminen on eksplisiittistämistä, jossa käännöksessä ilmaistaan jokin asia, joka saattaa kohdekulttuurin katsojalle olla vieras. Tämän tutkimuksen aineistossa kuten myös Kiviahon (2013) tutkimuksessa kulttuurinen eksplisiittistäminen on melko harvinainen, mutta joitakin kulttuurisia täsmennyksiä kuitenkin löytyi, sekä korvaamisen ja ekspansion muodossa.

Esimerkissä (31) Lawson valmistaa sinihomejuustokastiketta ja puristaa siihen purkista tummanruskeaa, paksua, kiiltävää kastiketta, johon hän viittaa nimellä *brown sauce*. Käsité on varmasti tuttu lähtökulttuurin katsojille eli briteille: *brown sauce* on Iso-Britanniassa hyvin suosittu maustekastike, jossa on hedelmiä, mausteita ja mallasviinietikkaa (James 2016). Suomennos ”ruskea maustekastike” ei ehkä kuitenkaan kertoisi kaikille suomalaisille juuri mitään ja saattaisi herkästi sekoittua ruskeaan kastikkeeseen, joka on kuitenkin eri asia: ruskea kastike on vehnäjauhoilla suurustettua ruskeaa peruskastiketta, jota käytetään muun muassa nakki- ja lihapullakastikkeissa. Sen sijaan monelle suomalaisellekin tuttu on HP-merkin maustekastike, joka on brittiläisten ruskeiden maustekastikkeiden klassikko ja jota nykyään myy Heinz. Jos kuvaa katsoo tarkkaan, voi siitä jopa tunnistaa, että Lawson käyttää juuri HP-kastiketta eikä Britanniassa myytäviä vaihtoehtoisia merkkejä. Näin ollen selitys on myös sopusoinnussa kuvan kanssa.

(31) Kulttuurinen eksplisiittistäminen, täsmennys (korvaus)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	A splotch of brown sauce	Sitten loraus HP -kastiketta.

Esimerkissä (32) Lawson kertoo valmistavansa pasta alla genovesea, ja selittää, mitä se on: *linguine with a perked-up pesto* (= ”Linguinea piristetyn peston kera” [oma käännös]). Siinä missä Lawson näyttää olettavan, että katsojat tuntevat linguinen, käännöksessä on täsmennetty, mitä linguine on. Sana *linguine* on laajennettu yhdyssanaksi: ”*linguine*”-pastaa. Esimerkki on siis selvä täsmentävä ekspansio. Oli linguine suomalaisille todellisuudessa tuttua tai ei, kääntäjä on selvästi olettanut, että se ei ole sitä ainakaan osalle katsojista.

(32) Kulttuurinen eksplisiittistäminen, täsmennys (ekspansio)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	I relax into Saturday with pasta alla genovese.	Lauantaina on vuorossa ”pasta alla genovese” –
	That’s linguine with a perked-up pesto.	eli ”linguine”-pastaa peston kera.

Myös esimerkki (33) on luettavissa kulttuuriseksi eksplisiittistämiseksi. Oliver kertoo, mistä *butternut squash* ’myskikurpitsa’ on saanut nimensä. Yksi mahdollinen syy nimelle on se, että myskikurpitsassa on voinen maku, mikä selittää nimessä olevan sanan *butter* ’voi’. Koska

suomenkielisellä nimellä *myskikurpitsa* ei ole mitään tekemistä voion kanssa, kääntäjä on säilyttänyt englanninkielisen nimen sellaisenaan käännöksessä. Varsinainen eksplisiittistämisen ilmentymä on nimen eteen lisätty määrite *englanninkielinen nimi*, joka selittää suomalaiselle lukijalle, mistä on kyse.

(33) Kulttuurinen eksplisiittistäminen, täsmennys (ekspansio)

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 1	And also you know it's called butternut squash for a reason I guess	Englanninkielinen nimi <i>butternut squash</i> tulee kai siitä, -

Kulttuurisen eksplisiittistämisen niukkuus aineistossa voi selittyä sillä, että Lawson ja Oliver valmistavat usein muita kuin brittiläisiä ruokia ja selittävät siten ruokien taustoja ja kulttuurikohtaisuuksia myös brittiläisille vastaanottajille. Lisäksi etenkin Oliver näyttää ottavan huomioon sen, että hänen katsojansa saattavat olla Ison-Britannian ulkopuolella ja selittää omatoimisesti myös brittiläisen kulttuurin traditioita siten, ettei käännökseen ole tarvetta avata asiaa enää tarkemmin.

5.5 Esimerkkejä vastakkaisista strategioista

Eksplisiittistämisen ilmeneminen ei ole aineistossa täysin johdonmukaista. Joissain hyvin samantapaisissa tilanteissa on joskus eksplisiittistetty, joskus taas seurattu lähemmin alkuperäiskielisen puheen sananmuotoja. Esimerkiksi vaillinaisiin lauseisiin ei aina ole lisätty verbiä, mitä havainnollistaa esimerkki (34).

(34) Vaillinainen lause ilman eksplisiittistämistä

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
LAWSON 3	A bit of white pepper	Vähän valkopippuria.

Myöskään epäselviä lauseita ei aina ole eksplisiittistetty. Oliverin ohjelmassa on paikoin jätetty kesken jäävä lause keskeneräiseksi, ilmentäen Oliverin koheltamista, kuten seuraavassa esimerkissä (35). Tämä saattaa toimia eräänlaisena mausteena kertomassa Oliverin huvittavan touhukkaasta luonteesta, ja toimiikin yksittäisessä tapauksessa vielä suhteellisen hyvin. Sen sijaan jos kääntäjä olisi välittänyt kaikki vastaavat tapaukset yhtä sananmukaisesti, seuraaminen olisi todennäköisesti vaikeutunut merkittävästi.

Tällaisissa tilanteissa en siis katso kolmea pistettä nonverbaalisen viestinnän eksplisiittistämiseksi vaan ennemminkin verbaalisen koherenssin puutoksesta juontuvaksi keinoksi ilmaista lauseiden katkeamista.

(35) Epäselvä lause ilman eksplisiittistämistä

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	Right and... what I'm thinking, I was thinking the other day... where's my... oh there it is	Mietin tässä hiljan... Missä on se... Siinä.

Aineistossa kääntäjät ovat joskus myös implisiittistäneet sellaisissa tilanteissa, jollaisissa on usein pyritty eksplisiittisyyteen. Tästä osoitus on esimerkki (36). Oliver leikkaa keräkaalista ytimen pois ja toistaa puheessaan substantiivin *core* 'ydin' kolme kertaa, mutta repliikeissä kolmas maininta on korvattu implisiittisemmällä pronomiinilla *se* siitä huolimatta, että repliikki vaihtuu välissä. Tässä kääntäjä on ehkä hakenut vaihtelua, joskin toisaalla Oliverin jaksoissa on taas toistettu samaa substantiivia hyvin useassakin peräkkäisessä repliikissä.

(36) Implisiittistäminen

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 2	And then these bits, just take the core off.	Näistä sitten poistetaan keskikohta.
	And then literally you can just ... cut them in half, when you got them in half you can see the core there	Pannaan puoliksi, jolloin ydin pilkkottaa täältä.
	Just take the core out	Otetaan se pois.

Aineistossa on myös pari kohtaa, joissa ruututekstikäännöksessä ei ole eksplisiittistetty mutta joissa eksplisiittistämällä voitaisiin kenties korjata kuvan ja sanan välisiä ristiriitoja ja siten mahdollisesti ehkäistä väärinkäsityksiä ja auttaa vastaanottajaa pysymään kärryillä. Hyvä osoitus tästä on esimerkki (37). Jaksossa Oliver kokeilee uusia keittoreseptejä, joita aikoo tarjota maistettavaksi kahdelle oppilaalleen, Timille ja Carrie-Annille. Ennen kuin oppilaat saapuvat, Oliver valmistaa kolme erilaista keittoa: ensin italialaisen pappa pomodoro -nimisen tomaattikeiton, sitten thaityyllisen kanakeiton ja lopuksi ranskalaisen kalakeiton.

Esimerkin tilanteessa oppilaat ovat juuri saapuneet ja Oliver on vielä viimeistelemässä aiolia, jota hänen on tarkoitus tarjoilla kalakeiton kanssa. Aiolia sekoitellen Oliver kertoo oppilailleen,

että nämä saavat maistaa kolmea erilaista keittoa, jotka hän on ajatellut lisätä ravintolansa ruokalistalle ja ehkä hieman parannella. Sitten hän vielä toistaa, että haluaa oppilaiden maistavan keittojaan. Samalla hän saa aiolin sekoitettua valmiiksi ja lykkää sen Timin eteen kehottaen tätä maistamaan sitä: *just taste that, big fella* (= ”Maistapa siitä” [oma käännös]). Heti tämän sanottuaan Oliver kääntyy ja astuu pois kuvasta jonnekin kattiloiden suuntaan. Kamera siirtyy ottamaan lähikuvaa Timistä, joka maistelee aiolia sormellaan. Samaan aikaan taustalla kuuluu Oliverin puhe: *This is called pappa pomodoro* (= ”Tätä sanotaan pappa pomodoroksi” [oma käännös]). Tässä kohdassa kuvan ja sanan välille syntyy pieni ristiriita: Esitellään pappa pomodoro, vaikka kuvassa on aioli.

Alkuperäisen puheen *this* ’tämä’ on jo sinänsä hämmentävä, mutta käännös *Se on pappa pomodoroa* vahvistaa ristiriitaisuutta entisestään: pronomini *tämä* viittaa sentään johonkin Oliveria lähellä olevaan ja on edes jollain tavalla looginen siinä mielessä, että Oliverin ääni kuuluu jostain kauempaa, kun taas pronomini *se* viittaa johonkin puhuteltavaa eli Timiä lähellä olevaan – tässä tapauksessa siis aioliin. Vasta *very*-sanon kohdalla kamera palaa laajempaan kuvaan, ja Oliver iskee pöydälle lautasen ja kattilan täynnä tomaattikeittoa, mikä selittää Oliverin puheen. Eksplisiittistämällä epämääräisiä pronomini- viittauksia oltaisiin kenties voitu selventää, mistä kulloinkin puhutaan, ja vahvistaa semioottista koheesiota siten, että hämmennykseltä oltaisiin välttytty. On mahdollista, että kääntäjällä on ollut työssään käytössä vain huonolaatuinen kuvamateriaali, jolloin hän ei ole ehkä kunnolla hahmottanut tilannetta.

(37) Eksplisiittistämistä kaipaava harhaanjohtava pronomini

Ohjelma, jakso	Englanninkielinen puhe	Suomenkielinen ruututekstikäännös
OLIVER 1	You’ve got perfect timing right. I’ve got three soups to give you	Mahtava ajoitus. Saatte maistaa kolmea keittoa.
	Which I’m thinking about putting on the menu, or doing slightly posher versions for next week yeah	Ajattelin panna ne listalle. Ehkä vähän vielä parannan niitä.
	And I want you to try ’em, so... just taste that big fella	Te saatte maistaa niitä. Maistapa siitä.
	This is called pappa pomodoro, right, and this is a very very Italian	Se on pappa pomodoroa. Se on tyypiltään italialaista -
	Sort of, really homely soup that kinda everyone knows in Italy	kotoisaa keittoa, jonka kaikki tietävät Italiassa.

5.6 Eksplisiittistämisen vaikutuksista aineistossa

Peregon (2009, 63–64) mukaan ruututekstikäännökset pyrkivät yleensä olemaan mahdollisimman informatiivisia ja itsenäisiä sekä seuraamaan pitkälti kirjoitetun kielen konventioita, kuten korkeaa koheesiota ja täsmällisiä ilmauksia. Tällaisen vaikutelman sai myös tämän tutkimuksen aineistosta. Ruututekstikäännöksissä on suosittu eksplisiittistämistä yleisesti ottaen hyvin usein kohdissa, joissa esiintyy luonnollisen puheen epämääräisyyttä, kuten epäloogisia virkkeitä, vaillinaisia lauseita tai päättelyä vaativia ja joskus epämääräisiä pronomini viittauksia. Usein ruututekstikäännöksissä on myös sanallistettu jotain kuvasta saatavaa ja joskus nonverbaalisesta viestinnästä tai jopa äänestä saatavaa informaatiota.

Kuten Peregokin (2003, 84) toteaa, eksplisiittistamisella voidaan pyrkiä helpottamaan audiovisuaalisen teoksen seuraamista. Esimerkiksi korvaamalla pronomini substantiivilla voidaan pyrkiä takaamaan heti oikea tulkinta siitä, mihin viitataan (Kiviaho 2013, 20–21), jolloin vastaanottajalla ei kulu ylimääräistä aikaa päättelyyn. Selkeät, sidosteiset lauseet ja repliikkien välinen koheesio sujuvoittavat ja siten todennäköisesti nopeuttavat lukemista, jolloin vastaanottajalle jää oletettavasti enemmän aikaa tehdä havaintoja muista kanavista.

Toisaalta kun ruututekstikäännöksissä on esimerkiksi eksplisiittistetty viittaussuhteita ja täydennetty vaillinaisia lauseita, puheen spontaaniuden tuntu ja etenkin Oliverin tapauksessa ajoittainen säheltäminen eivät välity ruututekstikäännöksistä yhtä vahvasti kuin alkuperäisen puheen kautta. Lisäksi eksplisiittistämisen seurauksena puhujien persoonien erot ovat ruututekstikäännöksissä ehkä hieman kaventuneet. Eksplisiittistämisen seurauksena kummankin ohjelman ruututekstikäännöksissä esimerkiksi lauserakenteet ovat sen sijaan pääosin hyvin loogisia, viittaussuhteet selkeitä ja repliikit sidosteisia. Poikkeuksiakin tosin löytyy. Oliverin ohjelmassa on toisinaan jätetty kesken jäävä lause täydentämättä, kuten edellä esimerkissä (35), ilmentäen Oliverin pientä tohelointia. Kummassakin ohjelmassa on myös paikoitellen jätetty esimerkiksi verbittömiä lauseita vaillinaisiksi (34), ja puheen eksplisiittisiä substantiiveja on joskus jopa korvattu implisiittisemmillä pronomineilla (36).

Vaikka puheen spontaaniudesta kielivät tai spontaaniuden illuusiota luovat piirteet eivät ruututeksteissä samassa määrin välity, suomalainen vastaanottaja ei välttämättä edes jää sellaisia kaipaamaan. Suomalaiset televisionkatsojat ovat todennäköisesti tottuneita siihen, että ruututekstit kunnioittavat kirjoitetun kielen sääntöjä ja ovat hyvin sidosteisia. Luonnollisen puheen epämääräisyys saattaisi kirjoitettuna vaikuttaa suorastaan tahattoman kohosteiselta (ks.

myös Tuominen 2012, 27; Tiittula & Voutilainen 2016, 50) eikä siten onnistuisi luomaan aivan samanlaista vaikutelmaa puhujista kuin ohjelman alkuperäinen puhe. Aineistossa vaihtelu kirjoitetun kielen omaisien ja hieman puhutumpaa kieltä muistuttavien ratkaisujen välillä saattaa olla harkittua: esimerkiksi täydelliset lauseet tekevät ruututekstikäännöksistä helposti luettavia ja kirjoitetulle kielelle luonteivia, ja vajaat lauseet taas toimivat paikoitellen mausteena luomassa illuusiota puhutusta kielestä.

Vaikka eksplisiittistäminen osin hieman kaventaa puhujien välisiä eroja, persoonat käyvät ilmi muilla tavoin. Ruutukesteissä Oliverin ohjelmassa kääntäjä on käyttänyt monia puhekielen omaisia sananvalintoja (esim. *tsekata*, *pöperö*, *plöräys*, *tehdä gutaa*, *tipu*, *kiitti*, *sapuska*), joilla persoonaa on saatu tuotua ilmi siten, ettei seuraaminen kuitenkaan vaikeudu. Lisäksi ohjelmien kuvaustapa, keittiön sisustus, puhujien pukeutuminen ja liikehdintä, puheen prosodia ja muut vihjeet ovat myös suomalaisen vastaanottajan havaittavissa. Vaikka vastaanottaja ei osaisikaan englantia, hän todennäköisesti huomaa, että Oliverin puhetta kuuluu katkeamattomana, nopeana papatuksena ja mies elehtii vauhdikkaasti kameran heiluessa perässä. Lawsonin ohjelmassa taas huomataan hempeästi valaistu keittiö, ajoittainen rentouttava taustamusiikkia sekä hidastempoinen puhe, jossa on paljon taukoja.

Kun ruututekstien seuraaminen on vaivatonta, voisi ajatella, että vastaanottajalla jää myös enemmän aikaa nauttia ohjelmien tunnelmasta ja tarkkailla Oliverin ja Lawsonin eleitä, ilmeitä ja puuhia. Eksplisiittiset ruututekstit voivat auttaa ohjaamaan vastaanottajan huomiota olennaiseen ja mahdollisesti helpottaa siten ohjelman seuraamista (ks. myös Perego 2003). Kummassakin ohjelmassa kuvaustyyli voi paikoitellen olla varsin haastava vastaanottajalle, jonka on luettava ruututekstikäännöksiä: ohjelmissa on paljon lähiottoja kasvoista ja ruoista, eikä kamera aina seuraa sitä, missä ymmärtämisen kannalta oleellisin toiminta on meneillään.

Aineistossa eksplisiittistämisen vaikutusten kannalta mielenkiintoisia tapauksia ovat myös tyylilliset eksplisiittistämisstrategiat. Usein tyylillisellä eksplisiittistämisellä varmistetaan käännöksen luontevuus kohdekielellä (esim. *Pasta tarvitsee 11 minuuttia* → *Pasta kypsyy 11 minuutissa*). Toisaalta kuten luvun 5.3.1 esimerkeissä todettiin, joskus käännökseen valitaan tyyliarvoltaan alkuperäisestä puheesta eroavia sanoja. Esimerkiksi ruoanlaiton sanastoa on hyödynnetty käyttämällä joitakin värikkäämpiä ja eksplisiittisempiä sananvalintoja (esim. *laittaa* → *koristella*, *vähän* → *loraus/nokare*), kun taas toisaalta joskus on valittu neutraali ilmaisu värikkään tilalle (esim. *Parkkeeraan pavut tähän* → *Laitan pavut tähän*). Tällaiset ratkaisut hieman muuttavat vaikutelmaa ainakin juuri ilmenemiskohdassaan, joskaan ne eivät

toisaalta ole sanoja, jotka eivät sinänsä Lawsonin ja Oliverin suuhun sopisi. Lisäksi koska aineistossa on siirtymiä sekä latteammasta värikkäämpään että värikkäämmästä latteaan, nämä saattavat osittain kompensoida toisiaan ohjelmien kokonaisvaikutelmien tasolla. Huomionarvoista on myös, ettei aineistosta löytynyt tapauksia, joissa esimerkiksi epämääräisestä ohjeesta olisi tehty huomattavasti eksplisiittisempi siten, että käytettäisiin esimerkiksi jotain hienoja ruoanlaiton ammattitermejä yleistajuisempien sijaan. Tällainen eksplisiittistäminen olisi voinut vaikuttaa puhujista syntyvään mielikuvaan voimakkaammin.

Yksittäisissä kohdissa eksplisiittistäminen on hieman muuttanut lähtötekstin ajatusta epätarkoituksenmukaisesti (esim. *merenelävät* → *rapu*) tai johtanut ristiriitaan lyhyen tokaisun ja pitkän repliikin välillä (esim. *Coriander* → *Tuoretta korianteria pinnalle*), mutta tällaisia ääripään tapauksia löytyi aineistosta kuitenkin verrattain vähän. Usein eksplisiittistämällä varmistetaan ruututekstien luettavuus, vahvistetaan ohjelman semioottista koheesiota, selitetään kulttuurisia taustatietoja ja tavoitellaan luontevia, idiomaattisia ilmauksia. Nämä kaikki ratkaisut voivat helpottaa ohjelman seuraamista ja auttaa miellyttävän vastaanottokokemuksen varmistamisessa.

6 Päätelmät

Tässä tutkielmassa tarkastelin eksplisiittistämisen ilmiötä brittiläisten ruoanlaitto-ohjelmien *Nigellan uudet herkut* (*Nigella Kitchen*) ja *Jamie Oliverin helpot herkut* (*Oliver's Twist*) suomenkielisissä ruututekstikäännöksissä. Tutkimus pohjautui aiemmin tekemääni kandidaatintutkielmaan *Eksplisiittistäminen ruoanlaitto-ohjelman "Nigellan uudet herkut" ruututekstikäännöksissä* (Kiviaho 2013), jossa kehitin luokittelua eksplisiittistämisen ilmenemismuodoista ruututekstikäännöksissä pohjaten italialaisen Elisa Peregon (2003; 2009) urauurtavaan luokitteluun ja tuoden siihen mukaan myös iranilaistutkijoiden Vahid Dastjerdin ja Reza Rahekhodan (2011) luokittelua ja omia havaintojani.

Halusin jatkaa aiheen tutkimista tässä pro gradu -tutkielmassa, sillä Kiviahon (2013) tutkimuksessa tarkempi laadullinen analyysi rajoittui vain pariin havaittuun eksplisiittistämistyyppiin ja vain yhteen ohjelmaan, minkä lisäksi tšekkiläinen Jan Nohovec (2015) on sittemmin kehittänyt Peregon (2003) mallia eteenpäin Kiviahosta (2013) poikkeavalla tavalla. Tämän pro gradu -tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella eri ilmenemistyyppejä tarkemmin ja selvittää, toimiiko Kiviahon (2013) luokittelu laajemmalla aineistolla sellaisenaan vai ilmeneekö tarvetta muokata luokittelua: onko luokkien välisissä suhteissa hiottavaa, löytyykö Nohovecin kuvaamaa kielellistä eksplisiittistämistä ja löytyykö täysin uusia eksplisiittistämisen tyyppejä. Lisäksi tarkoituksena oli pohtia eksplisiittistämisen vaikutusta ohjelmien seurattavuuteen, semioottiseen koheesioon ja ohjelmista syntyviin vaikutelmiin ja tulkintoihin.

Analyysi osoitti, että Kiviahon (2013) yritys luokitella eksplisiittistämistä ruututekstikäntämisessä kaipaa osin hiomista. Analyysin perusteella ilmeni tarve lisätä malliin Nohovecin kielellisen eksplisiittistämisen tyyppejä pienin muutoksin, muodostaen uuden tyyllillisen eksplisiittistämisen kategorian. Muille varsinaisille uusille kategorioille ei löytynyt tarvetta, mutta kategorioiden välisiä suhteita muokattiin ja nimeämistä hiottiin. Hiotussa mallissa hahmotetaan kolme ylätasoa eksplisiittistämistä: kanavaperusteinen eksplisiittistäminen, tyyllillinen eksplisiittistäminen ja kulttuurinen eksplisiittistäminen. Näistä kanavaperusteinen ja tyyllillinen jakautuvat vielä alakategorioihin: tyyllillisessä eksplisiittistämisessä hahmotetaan kolme alakategoriaa: (1) tyyliarvo ja aihepiirin sanasto, (2) kohdekielen tyyli ja tyylinormit sekä (3) idiomit ja kiteytyneet sanonnat. Kanavaperusteisessa taas hahmotetaan neljä semioottiseen koheesioon liittyvää eksplisiittistämistyyppiä eli (1) kuvan ja sanan, (2) äänen ja sanan, (3) nonverbaalisten viestien ja sanan sekä (4) ohjelmakontekstin

ja sanan välinen koheesio, sekä kolme tyyppiä, jotka pyrkivät ruututekstien luettavuuteen, eli (1) redusoiva eksplisiittistäminen, (2) repliikkijaosta juontuva eksplisiittistäminen ja (3) kirjoitetun kielen konventioista juontuva eksplisiittistäminen. Kuten aiemmissa tutkimuksissakin, ruututekstikäännösten sanallisella pintatasolla eksplisiittistämistä ilmeni lisäyksinä, uudelleenmuotoiluina ja täsmennyksinä eli korvauksina ja ekspansiona. Uutena repliikkien pintatason ilmenemismuotona havaittiin typografia, jolla voidaan eksplisiittistää nonverbaalisia viestejä.

Aineistossa kaikkein harvinaisimmaksi eksplisiittistämistrategiaksi havaittiin nonverbaalisen äänen eksplisiittistäminen: sitä löytyi vain yksi selvä tapaus. Myös tyyllisten kiteytyneiden ilmausten ja idiomien luokka ja kulttuurinen eksplisiittistäminen olivat melko harvinaisia. Nähdäkseni on kuitenkin tärkeä pitää ne luokittelussa mukana, sillä myös Perego (2003; 2009) ja Nohovec (2015) havaitsivat näitä tyyppejä: sekä Perego (2003) että Nohovec (2015) sisällyttivät jaotteluihinsa kulttuurisen eksplisiittistämisen luokan, minkä lisäksi Perego (2009) on löytänyt ääneen perustuvaa ja Nohovec (2015) kiteytyneisiin ilmauksiin ja idiomeihin liittyvää eksplisiittistämistä. Eri eksplisiittistämistrategioiden suhteellinen määrä saattaa hyvin vaihdella aineistosta toiseen, joten myös jotkin näistä kategorioista saattavat olla yleisempiä toisenlaisissa aineistoissa.

Kuten aiemmassa tutkimuksessani havaitsin, eksplisiittistäminen esiintyy usein yhdessä poistojen ja tiivistysten kanssa. Tiivistäminen voi joko eksplisiittistää viestiä suoraan tai tehdä tilaa eksplisiittistämälle. Av-kääntäjän on mietittävä, mikä on ymmärtämisen kannalta oleellista ja mitä asioita on tärkeintä korostaa ruututekstikäännöksissä. Epäoleellista voidaan karsia ja tärkeää tietoa vastaavasti lisätä (Perego 2003, 73). Lisäksi tutkimus vahvisti sen Peregon (2003, 85) ja Kiviahon (2013) havainnon, että yhdessä repliikissä tai peräkkäisissä repliikeissä voi usein olla yhtä aikaa useitakin erityyppisiä eksplisiittistäviä muutoksia.

Aineistossa havaittiin melko vahva tendenssi eksplisiittistää esimerkiksi vaillinaisia lauseita, pronomini- ja pronomini- ja epäloogisia tai epätarkkoja ilmauksia sen sijaan, että ne käännettäisiin alkuperäisen puheen sananmuotoja noudattaen. Eksplisiittistäminen ei kuitenkaan ollut kautta linjan täysin johdonmukaista, vaan myös vastakkaisia esimerkkejä löytyi: samantapaisissa tilanteissa on joskus eksplisiittistetty ja joskus taas jätetty eksplisiittistämättä, ja myös eksplisiittistämälle vastakkaista ilmiötä eli implisiittistämistä havaittiin joissakin hyvin samantapaisissa yhteyksissä kuin missä usein on eksplisiittistetty. Epäjohdonmukaisuudelle ja vaihtelulle voi olla monia syitä. Se saattaa johtua esimerkiksi muista samaan aikaan

vaikuttavista strategioista tai tasapainoilusta puheen illuusion ja luettavuuden välillä: kirjoitetun kielen konventioiden kunnioittamisella varmistetaan luettavuus, mutta paikoitellen annetaan pieniä vihjeitä puheenomaisuudesta esimerkiksi vaillinaisilla lauseilla. Lawsonin ja Oliverin spontaani puhetapa ei ruututestikäännöksistä tule ehkä aivan yhtä vahvasti esille kuin alkuperäisestä puheesta, mutta ruututeksteissä puheenomaisuus saattaisikin vaikuttaa tahattoman kohosteiselta ja vaikeuttaa seuraamista (Tuominen 2012, 27–28). Yleisesti ottaen eksplisiittistämällä tuntui monessa tapauksessa olevan varsin positiivinen vaikutus repliikkien luettavuuteen, ohjelmien seurattavuuteen ja semioottiseen koheesioon, joskin joissain yksittäisissä tapauksissa eksplisiittistäminen tuntui myös muuttavan merkitystä ja vaikutelmia.

Tämä pro gradu -tutkielma onnistui kehittämään Kiviahon (2013) mallia eteenpäin, ja samalla tuomaan Kiviahon (2013) ja Nohovecin (2015) mallit järkevällä tavalla yhteen. Samalla saatiin jälleen parempi ymmärrys eksplisiittistämisen ilmiöstä ja sen vaikutuksista ruututestikäännöksissä.

Tutkimuksessa on kuitenkin jonkin verran tulkinnanvaraisuutta siitä, mihin luokkaan kunkin yksittäisen eksplisiittistämistapauksen katsotaan kuuluvan. Yksiselitteinen luokittelu yhden tyyppin alle on usein hyvin vaikeaa. Luokittelin kunkin löydöksen sen perusteella, minkä katsoin kussakin tilanteessa olevan ensisijainen luokka, ja analyysiluvun esimerkeissä olen pyrkinyt tuomaan esille myös muita mahdollisesti samanaikaisesti vaikuttavia tekijöitä. Analyysivaiheessa pohdin aineiston löydöksiä kontekstissaan monelta kantilta huomioiden kuvan, äänen ja nonverbaaliset viestit, ohjelman tilanne- ja kokonaiskontekstin, repliikkijaon sekä tila- ja aikarajoituksetkin. Tarkka laadullinen analyysi on myös mahdollisissa tulevaisuuden tutkimuksissa tarpeellista, sillä tämän tutkimuksen analyysi paljasti, että mikä ensin vaikuttaa olevan selvästi luokiteltavissa yhdeksi eksplisiittistämistrategiaksi, saattaakin tarkemassa tarkastelussa näyttäytyä aivan eri valossa. Esimerkiksi pronominin korvaaminen substantiivilla saattaa joko pyrkiä vahvistamaan semioottista koheesiota kuvan kanssa, selkeyttämään epäselviä ja jopa epäloogisia viittaussuhteita tai juontua siitä, että pronomini ja sen viittauskohde päätyvät repliikkijaon seurauksena eri repliikkeihin, jolloin substantiivin toistaminen saattaa nopeuttaa repliikkien prosessointia.

Tämän tutkimuksen analyysia hankaloitti myös se, että yleisesti ottaen käännöstä eli käännösprosessin lopputulosta tarkastelemalla on vaikea todeta täysin varmasti, mikä on johtanut juuri tiettyyn ratkaisuun ja missä määrin itse viestin eksplisiittistäminen on ollut muutoksen ensisijainen syy. Aina ei voida täydellä varmuudella todeta, milloin esimerkiksi

redusoivassa eksplisiittistamisessa ensisijaisena tarkoituksena ollut tiivistää ja milloin eksplisiittistää sanottua (ks. myös Perego 2003). Kääntäjät käyttävät monesti useita käännösstrategioita samanaikaisesti (Lomheim 1999, 203–204), ja lopullinen käännös on näiden strategioiden summa.

Lisäksi se, onko jokin ilmaisu toista eksplisiittisempi, ei aina termin tarkasta määrittelystä huolimatta ole yksinkertaista. Se, mitkä asiat ovat loppuen lopuksi tekstissä läsnä implisiittisinä, riippuu jossain määrin myös jokaisen lukijan omista henkilökohtaisista taustatiedoista, kokemuksista ja tulkinnoista. Tässä tutkimuksessa jätettiin tarkastelun ulkopuolelle sellaiset uudelleenmuotoilevat käännökset, joissa olisi ollut hyvin hankala määritellä luotettavasti, onko käännös lähtötekstiä eksplisiittisempi vai ei. Uudelleenmuotoilut otettiin huomioon siis vain silloin, jos eksplisiittistävä siirtymä oli niissä ilmeistä.

Tämä tutkimus oli tapaustutkimus, jossa aineisto rajattiin kahteen brittiläiseen ruoanlaitto-ohjelmaformaattiin, joissa kummassakin suurimman osan ajasta laitetaan ruokaa studiokeittiössä. Näin ollen vaikka tutkimus onnistui kehittämään eksplisiittistämisen mallia eteenpäin Peregon (2003; 2009), Nohovecin (2015) ja Kiviahon (2013) sekä tämän tutkimuksen tuloksia yhdistelemällä, aineistosta löytyneiden tapausten pohjalta hahmotettua eksplisiittistämismallia ei täysin voida yleistää ilman lisätutkimuksia. Tukea kuitenkin antavat Peregon (2003; 2009) ja Nohovecin (2015) tutkimukset, joissa havaittiin suuri osa tässäkin tutkimuksessa ehdotetuista eksplisiittistämistyypeistä. On kuitenkin täysin mahdollista, että toisenlaisista aineistosta löytyy toisenlaisia luokkia, joita vielä tässä tutkimuksessa ei löydetty, tai että kaikkia strategioita ei löydy kaikenlaisista aineistoista. Lisäksi tämä tutkimus onnistuu tarjoamaan arvokkaita näkökulmia ruoanlaitto-ohjelmien ruututekstikäänntämiseen ja siinä käytettyihin strategiaihin.

Tässä tutkimuksessa keskityin laadulliseen tutkimukseen ja siihen, milloin ja miksi kääntäjät eksplisiittistävät. Tarkkaa kvantitatiivista tietoa siitä, kuinka paljon milläkin tavalla eksplisiittistetään, ei sen sijaan kerätty. Kvantitatiivinen tutkimus voisi tuoda arvokasta tietoa eksplisiittistämisen tutkimukseen etenkin siinä vaiheessa, kun luokittelun soveltuvuutta on testattu laajemmilla aineistoilla. Kvantitatiivinen tutkimus voisi olla hyödyksi myös etenkin vertailtaessa eksplisiittistämisen ilmenemistä eri genreissä. Hyödynnettäessä kvantitatiivista tutkimusmenetelmää on kuitenkin aina muistettava tehdä rinnalla mahdollisimman huolellista laadullista analyysiä. Ruututekstikäännöksiä analysoitaessa eksplisiittistämistä tulisi tutkia siinä kokonaisvaltaisessa polysemioottisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, jossa

eksplisiittistävät siirtymät esiintyvät, eikä esimerkiksi edellisen ja seuraavan repliikin muotoiluja pidä koskaan jättää tarkastelun ulkopuolelle.

Lisätutkimukselle on tarvetta siis niin erilaisilla aineistoilla kuin suuremmalla aineistollakin, ja mielenkiintoista olisi selvittää, miten audiovisuaalisen lähtötekstin genre ja muut tekijät vaikuttavat eksplisiittistämisen esiintymistiheyteen ja ilmenemismuotoihin. Tutkimusta kaivattaisiin myös muista audiovisuaalisen kääntämisen muodoista, kuten dubbauksesta, videopelien, mobiilisovellusten ja oopperan kääntämisestä. Erittäin tärkeää olisi saada jatkotutkimusta myös prosessi- ja vastaanottajanäkökulmasta. Kuten Peregokin (2003, 85) toteaa, eksplisiittistämisen tietoisuudesta ei ole vielä riittävästi tieteellistä tietoa. Tätä voitaisiin tutkia esimerkiksi haastatteleamalla kääntäjiä ja toteuttamalla ääneenajattelututkimuksia. Mallia tähän voitaisiin saada esimerkiksi Birgitta Englund Dimitrovan (2005) tutkimuksesta, jossa tutkittiin kääntäjän kokeneisuuden yhteyttä eksplisiittistämiseen hyödyntäen ääneenajattelua. Englund Dimitrovan tutkimuksessa käännettävät tekstit olivat asiatekstejä, mutta vastaavaa voitaisiin hyvin kokeilla myös ruututekstikääntämisessä.

Vastaanottotutkimuksen puitteissa taas olisi mielenkiintoista ja tärkeää tutkia, kuinka usein katsojat kiinnittävät huomiota eksplisiittistaviin siirtymiin ruututekstikäännöksissä ja miten he näihin suhtautuvat. Tällaiseen tutkimukseen mallia voisi saada esimerkiksi Tiina Tuomisen (2012) vastaanottotutkimuksesta. Erityisen tärkeää olisi lisäksi selvittää, miten toisaalta eksplisiittistäminen ja toisaalta eksplisiittistämättä jättäminen mahdollisesti vaikuttaa vastaanottajien kokemuksiin, tulkintaan ja ohjelman seuraamiseen erilaisissa tilanteissa kognitiivisella tasolla. Tätä varten vaadittaisiin laajoja, huolella valmisteltuja silmänliiketutkimuksia, vastaanottajahaastatteluja ja kuvantunnistustekstejä, joita ei tämän tutkimuksen puitteissa valitettavasti ollut mahdollista toteuttaa.

Eksplisiittistäminen ruututekstikääntämisessä on siis kaikkea muuta kuin loppuun koluttu aihe. Tähänastisen tutkimuksen niukkuus ja edellä mainitut haasteet eivät tarkoita, etteikö ilmiötä kannattaisi tutkia. Päinvastoin – eksplisiittistämisen tutkiminen ruututekstikäännöksissä voi avata uusia näkökulmia niin ruututekstikääntämisen tutkimukseen ja käytäntöön kuin eksplisiittistämisestä käytyyn keskusteluunkin. Eksplisiittistäminen voi olla ruututekstikääntäjille hyödyllinen strategia. Harkitusti käytettynä eksplisiittistämällä voidaan parhaimmillaan pyrkiä parantamaan ruututekstien luettavuutta, vahvistaa ohjelman eri kanavien semioottista koheesiota, varmistaa kulttuuristen viittausten ymmärtäminen ja tuottaa kohdekielellä luontevia ja tyyllillisesti toimivia ruututekstikäännöksiä. Eksplisiittistämällä

voidaan mahdollisesti helpottaa ruututekstikäännettyjen ohjelmien seuraamista ja edesauttaa miellyttävää vastaanottokokemusta. Siksi myös eksplisiittistämisen tutkimus ruututekstikäännöksissä on tärkeää, ja toivonkin mahdollisimman monien tarttuvan aiheeseen tulevaisuudessa.

7 Tutkimusaineisto ja lähteet

Tutkimusaineisto

- LAWSON 1. Viikonlopun lohturuokaa (Kitchen Comforts). *Nigellan uudet herkut (Nigella Kitchen)*. Esitetty Nelosella 18.9.2012. Suomentanut Maija Leino.
- LAWSON 2. Keittiöturisti (Kitchen Tourist). *Nigellan uudet herkut (Nigella Kitchen)*. Esitetty Nelosella 19.9.2012. Suomentanut Maija Leino.
- LAWSON 3. Helposti hyvä tulee (Easy Does It). *Nigellan uudet herkut (Nigella Kitchen)*. Esitetty Nelosella 21.9.2012. Suomentanut Maija Leino.
- OLIVER 1. Kasvikset kunniaan (Veg Out). Kausi 3, jakso 1. *Jamie Oliverin helpot herkut (Oliver's Twist)*. Esitetty MTV3-kanavalla 5.10.2016. Suomentanut Kimmo Kröger.
- OLIVER 2. Soppatykki Jamie (Jamie's Soup Kitchen). Kausi 2, jakso 9. *Jamie Oliverin helpot herkut (Oliver's Twist)*. Esitetty MTV3-kanavalla 17.10.2016. Suomentanut Kimmo Kröger.
- OLIVER 3. Venereissu (The Boat Trip). Kausi 1, jakso 14. *Jamie Oliverin helpot herkut (Oliver's Twist)*. Esitetty MTV3-kanavalla 20.10.2016. Suomentanut Kimmo Kröger.

Kirjallisuuslähteet

- Adami, Elisabetta 2014. Mediterranean Cuisine and the Language of British TV Food Shows: The Case of Jamie Oliver. Teoksessa Leo Marchetti & Carlo Martinez (toim.), *Orizzonti mediterranei e oltre. Prospettive inglesi e angloamericane*. Milano: LED. 95–119. Saatavilla: <http://www.ledonline.it/Il-Segno-le-Lettere/allegati/Marchetti-Orizzonti-integrale.pdf>. [Luettu 8.5.2017.]
- Bagheri, Marzieh, Azadeh Nemati & Jamal Abdolrahimzade 2014. Explicitation in Subtitling and Dubbing: A Case Study of Two Harry Potter's Movies. *Modern Journal of Language Teaching Methods* 4:1. 34–46.
- Becher, Viktor 2011. *Explicitation and Implication in Translation: A Corpus-Based Study of English-German and German-English Translations of Business Texts*. Universität Hamburg, väitöskirja. Saatavilla: <http://ediss.sub.uni-hamburg.de/volltexte/2011/5321/pdf/Dissertation.pdf>. [Luettu 1.5.2017.]
- Blum-Kulka, Shoshana 2000. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. Teoksessa Lawrence Venuti (toim.), *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge. 298–313. Julkaistu alun perin vuonna 1986 teoksessa Juliane House & Shoshana Blum-Kulka (toim.), *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Günter Narr Verlag. 17–35.
- Chesterman, Andrew 1997. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chesterman, Andrew 2004. Hypotheses about Translation Universals. Teoksessa Gyde Hansen, Kirsten Malmkjær & Daniel Gile (toim.), *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected Contributions from the EST*

- Congress, Copenhagen 2001. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1–13.
- Chiaro, Delia 2013. Passionate About Food. Jamie and Nigella and the Performance of Food-Talk. Teoksessa Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius & Susanne Ley (toim.), *Culinary Linguistics: The Chef's Special*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 83–102.
- Crystal, David 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6., parannettu painos. Malden/Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Day, Elizabeth 2013. Nigella Lawson: 'I'm Not a Chef – I'm Not Even Trained'. *The Guardian* 19.10.2013. Saatavilla: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2013/oct/19/nigella-lawson-chef-feminism-interview>. [Luettu 18.2.2017.]
- de Solier, Isabelle 2005. TV Dinners: Culinary Television, Education and Distinction. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 19:4. 465–481. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1080/10304310500322727>. [Luettu 25.3.2017.]
- Díaz Cintas, Jorge & Aline Remael 2007. *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Díaz Cintas, Jorge & Gunilla Anderman 2009. Introduction. Teoksessa Díaz Cintas & Anderman (toim.). 1–17.
- Díaz Cintas, Jorge & Gunilla Anderman (toim.) 2009. *Audiovisual Translation*. Language Transfer on Screen. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- d'Ydewalle, Géry, Johan Van Rensbergen & Joris Pollet 1987. Reading a Message When the Same Message is Available Auditorily in Another Language: The Case of Subtitling. Teoksessa J.K. O'Regan & A. Lévy-Schoen (toim.), *Eye movements: From physiology to cognition*. Amsterdam: Elsevier. 313–321.
- Englund Dimitrova, Birgitta 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Georgakopoulou, Panayota 2009. Subtitling for the DVD Industry. Teoksessa Díaz Cintas & Anderman (toim.). 21–35.
- Gottlieb, Henrik 1992. Subtitling – A New University Discipline. Teoksessa Cay Dollerup & Anne Loddegaard (toim.), *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience. Papers from the First Language International Conference Elsinore, Denmark, 31 May – 2 June 1991*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 161–170.
- Gottlieb, Henrik 1994. *Subtitling: Diagonal Translation*. Perspectives: Studies in Translatology 2:1. 101–121.
- Gottlieb, Henrik 1998. Subtitling. Teoksessa Mona Baker (toim.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge. 244–248.
- Hakulinen, Auli 2003. Vielä nykysuomesta ja sen huollosta. Ovatko puhuttu ja kirjoitettu kieli erkaantuneet toisistaan? *Kielikello* 1/2003. Saatavilla: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1401>. [Luettu 15.3.2017.]
- Heidari Tabrizi, Hossein; Azizeh Chalak & Hossein Enayat 2015. A Study on Explicitation Strategies Employed in Persian Subtitling of English Crime Movies.

- International Science Index, Cognitive and Language Sciences* 9:8. Saatavilla: <https://waset.org/publication/A-Study-on-Explication-Strategies-Employed-in-Persian-Subtitling-of-English-Crime-Movies/10002729>. [Luettu 4.4.2017.]
- IMBd Lawson. Nigella Kitchen. IMBd. Saatavilla: <http://www.imdb.com/title/tt1751231>. [Luettu 20.2.2017.]
- IMBd Oliver. Oliver's Twist. IMBd. <http://www.imdb.com/title/tt0459627>. [Luettu 20.2.2017.]
- Ivarsson 1992. *Subtitling for the Media: A Handbook of an Art*. Stockholm: Transedit.
- James, David 2016. 10 Surprising Facts about HP Brown Sauce. *Britain and Britishness*. Saatavilla: <http://britainandbritishness.com/2016/03/10-surprising-facts-about-hp-brown-sauce.html>. [Luettu 16.2.2017.]
- Jamie Oliver Bio. Food Network. Saatavilla: <http://www.foodnetwork.com/profiles/talent/jamie-oliver/bio>. [Luettu 19.2.2017.]
- Juntunen, Laura & Iris Lagus 2015. *Suomalainen televisiotarjonta 2014*. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 10/2015. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-243-460-9>. [Luettu 6.4.2017.]
- Kinder, Will 2013. Behind the scenes at Money Saving Meals. *JamieOliver.com*. Saatavilla: <http://www.jamieoliver.com/news-and-features/features/scenes-money-saving-meals>. [Luettu 22.2.2017.]
- Kiviaho, Camilla 2013. *Tuo tuonne eli raaste kulhoon. Eksplisiittistäminen ruoanlaitto-ohjelman "Nigellan uudet herkut" ruututekstikäännöksissä*. Tampereen yliopisto, kandidaatintutkielma.
- Klaudy, Kinga 2009. Explication. Teoksessa Mona Baker & Gabriela Saldanha (toim.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2., parannettu painos. London/ New York: Routledge. 104–108.
- Kuusi, Päivi 2011. *Miksi näkökulma muuttuu käänöksessä? Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen selitysvoima ja seuraukset*. Acta Universitatis Tamperensis 1638. Tampere: Tampere University Press. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8522-0>. [Luettu 12.11.2016.]
- Lomheim, Sylfest 1999. The Writing on the Screen. Subtitling: A Case Study from Norwegian Broadcasting NRK, Oslo. Teoksessa Gunilla Anderman & Margaret Rogers (toim.), *Word, Text, Translation. Liber Amicorum for Peter Newmark*. Clevedon: Multilingual Matters. 190–207.
- Lång, Juha 2016. Subtitles vs. Narration: The Acquisition of Information from Visual-Verbal and Audio-Verbal Channels When Watching a Television Documentary. Teoksessa Silvia Hansen-Schirra & Sambor Grucza (toim.), *Eye-tracking and Applied Linguistics*. Berlin: Language Science Press. 59–82. Saatavilla: <http://langsci-press.org/catalog/book/108>. [15.3.2017.]
- Nigella Lawson Bio. Food Network. Saatavilla: <http://www.foodnetwork.com/profiles/talent/nigella-lawson/bio>. [Luettu 19.2.2017.]

- Nohovec, Jan 2015. *Explicitation in Subtitling: A Study of 30 Movies*. Masaryk University, pro gradu -tutkielma. Saatavilla: https://is.muni.cz/th/393197/ff_m/Nohovec_MA_Thesis.pdf. [Luettu 1.1.2017.]
- Oittinen, Riitta 2008. Peukaloliisasta Nalle Puihin. Kuva, sana, ääni ja kääntäjä. Teoksessa Oittinen & Tuominen (toim.). 44–70.
- Oittinen, Riitta & Tiina Tuominen 2008. Lukijalle. Teoksessa Oittinen & Tuominen (toim.). 11–13.
- Oittinen, Riitta & Tiina Tuominen (toim.) 2008, *Olennaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press.
- Oliver's Twist Episodes. Food Network. Saatavilla: <http://www.foodnetwork.com/shows/olivers-twist/episodes>. [Luettu 16.2.2017.]
- Øverås, Linn 1998. In Search of the Third Code. An Investigation of Norms in Literary Translation. *Meta* 43:4. 557–570. Saatavilla: <http://id.erudit.org/iderudit/003775ar>. [Luettu 27.10.2012.]
- Pedersen, Jan 2011. *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Perego, Elisa 2003. Evidence of Explicitation in Subtitling: Towards a Categorisation. *Across Languages and Cultures* 4:1. 63–88. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1556/Acr.4.2003.1.4>. [Luettu 20.10.2016.]
- Perego, Elisa, 2009. The Codification of Nonverbal Information in Subtitled Texts. Jorge Díaz Cintas (toim.), *New Trends in Audiovisual Translation*. Bristol: Multilingual Matters. 58–69.
- Perego, Elisa, Fabio del Missier, Marco Porta & Mauro Mosconi 2010. The Cognitive Effectiveness of Subtitle Processing. *Media Psychology* 13:3. 243–272. Saatavilla: <http://www2.units.it/delmisfa/papers/SubtitlesProcessing2010.pdf>. [Luettu 18.3.2017.]
- Pym, Anthony 2005. Explaining Explicitation. Krisztina Károly & Ágota Fóris (toim.), *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 29–43.
- Salovaara, Taina 2015. Ruokamaailman kuningattaret Martha Stewart, Nigella Lawson, Julia Child ja Donna Hay: Katso huippukokkien reseptit! *Anna.fi* 9.4.2015. Saatavilla: <https://anna.fi/ruoka/ruokajutut/ruokamaailman-kuningattaret-martha-stewart-nigella-lawson-julia-child-ja-donna-hay-katso-huippukokkien-reseptit>. [Luettu 22.2.2017.]
- Séguinot, Candace 1988. Pragmatics and the Explicitation Hypothesis. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 1:2. 106–113.
- Strange, Niki 1998. Perform, Educate, Entertain: Ingredients of the Cookery Programme Genre. Teoksessa Christine Geraghty & David Lusted (toim.), *The Television Studies Book*. London: Arnold. 301–312.
- Suojanen, Tytti, Kaisa Koskinen & Tiina Tuominen 2012. *Käyttäjäkeskeinen kääntäminen*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B1. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8839-9>. [Luettu 27.4.2017.]

- The Jamie Oliver Group 2016. *The Jamie Oliver Group Media Pack*. Saatavilla: <http://www.jamieoliver.com/media-kit/pdf/jamie-oliver-media-group-media-kit-2016-september.pdf>. [Luettu 27.2.2017.]
- Tiittula, Liisa 1992. *Puhuva kieli: suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Helsinki: Finn Lectura.
- Tiittula, Liisa & Eero Voutilainen 2016. Puhe, kirjoitus ja puheen muuttaminen kirjoitukseksi. Teoksessa Tiittula & Nuolijärvi (toim.). 29–62.
- Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi 2016. Johdanto. Teoksessa Tiittula & Nuolijärvi (toim.). 8–28.
- Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi (toim.) 2016. *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen keinoja ja rajoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tortoriello, Adriana 2011. Semiotic Cohesion in Subtitling: The Case of Explicitation. Teoksessa Adriana Serban, Anna Matamala & Jean-Marc Lavaur (toim.), *Audiovisual Translation in Close-up: Practical and Theoretical Approaches*. Bern: Peter Lang AG. 61–74.
- Tuominen, Tiina 2012. *The Art of Accidental Reading and Incidental Listening. An Empirical Study on the Viewing of Subtitled Films*. Acta Electronica Universitatis Tampensis 1270. Tampere: Tampere University Press. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9008-8>. [Luettu 1.5.2017.]
- Vahid Dastjerdi, Hossein & Reza Rahekhoda 2010. Expansion in Subtitling: The Case of Three English Films with Persian Subtitles. *Journal of Universal Language* 11:1. 7–27. Saatavilla: http://www.sejongjil.org/archive/view_article?pid=jul-11-1-7. [2.5.2017.]
- Vehmas-Lehto, Inkeri 1989. *Quasi-Correctness: A Critical Study of Finnish Translations of Russian Journalistic Texts*. Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 31. Helsinki: Neuvostoliittoinstituutti. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0976-7>. [15.3.2017.]
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2003. Syteen vai saveen? Eksplikointi käännösstrategiana. Teoksessa Merja Koskela & Nina Pilke (toim.), *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi XXIII. Vaasa 8.–9.2.2003*. Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmän julkaisuja 30. Vaasa: Vaasan yliopisto. 330–337.
- Vertanen, Esko 2008. Ruututeksti tiedon ja tunteiden tulkkina. Teoksessa Oittinen & Tuominen (toim.). 149–170.
- Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet 1995. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Ranskankielinen alkuteos *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (1958). Kääntäneet ja editoineet: Juan C. Sager & M.-J. Hamel. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wennerstrom, Ann K. 2001. *The Music of Everyday Speech: Prosody and Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press.

ENGLISH SUMMARY

Explicitation in Subtitling: The Case of Two British Cookery Shows, *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist*, and their Finnish subtitles

Introduction

Due to the strict time and space constraints in subtitling, reduction and omissions have received a great amount of attention among researchers. However, rarely do studies address the opposite phenomenon, namely how translators may sometimes verbalize something which has only been implied in the original text (see also Perego 2003, 70–71; Tortoriello 2011, 63). The terminology of such shifts in translations varies, but here I examine the phenomenon under the term *explicitation*.

This Master's thesis is a continuation to my Bachelor's thesis *Tuo tuonne eli raaste kulhoon: Eksplisiittistäminen "Nigellan uudet herkut" ruututekstikäännöksissä* (Kiviaho 2013), which proposed a refined model of the then-existing categorizations of explicitation in subtitling. The aim of this study is to develop the categorization of Kiviaho (2013) even further by examining a larger data set and by taking into account a new categorization proposed by Jan Nohovec (2015).

The research questions of the present thesis are:

- Does the analysis of a larger data set support the categorization proposed by Kiviaho (2013) or will the analysis reveal a need to refine the categorization?
 - Will we find any reason to modify the relations of the existing categories?
 - Will we find grounds to include language-based explicitation in the model as defined by Nohovec (2015) or in a slightly modified form?
 - Can we discover completely new types of explicitation?

In addition, a further aim of the study is to reflect on how explicitation might affect semiotic cohesion, the ease of watching the shows and the impressions formed of the shows and the personalities of the speakers.

Despite the fact that explicitation has been quite widely studied in the field of translation studies, it remains a largely unstudied phenomenon in subtitling, especially in Finland and in

Finnish subtitles. One of the goals of the present thesis is thus to increase awareness of the phenomenon in subtitling, raise discussion and encourage further research on the topic.

The research material for the study consists of a total of six episodes of two British cookery shows, *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist* and their Finnish subtitles. The method of study is a qualitative case study, where I compare the original verbal English soundtrack to the Finnish subtitles, thoroughly analysing them in their polysemiotic context.

Subtitling, explicitation and explicitation in subtitling

Subtitling and its polysemiotic nature

Audiovisual texts convey information through auditory and visual channels. In both channels, the information conveyed can be either verbal or nonverbal. Henrik Gottlieb (1998, 245) uses the term *polysemiotic texts*, which convey information through four different channels: (1) the *verbal auditory channel* with spoken word and lyrics, (2) the *non-verbal auditory channel* perceived as sounds, such as music, sound effects and natural sounds, (3) the *verbal visual channel* encompassing written signs and superimposed texts on the screen and (4) the *non-verbal visual channel* including the image material and action on the screen. As the total meaning is constructed by the interplay between all the different channels, I use the term *text* in its wide sense to refer to the entire polysemiotic whole.

A form of audiovisual translation is interlingual subtitling, whereby the original verbal auditory soundtrack is translated from one language to another and placed at the bottom of the screen (Gottlieb 1992, 163), thus adding verbal visual information to the original polysemiotic whole without omitting anything from the original (Gottlieb 1994, 105; Tortoriello 2011, 61). This may both challenge and help translators. The translator has to fit the subtitles in a very restricted space and take into account the cuts and rhythm of the programme, length of the utterances and the reading speed of the viewers (Georgakopoulou 2009, 21–23). Subtitles can usually take up one or two lines on the screen and accommodate 33–34 characters per line on average. To ensure adequate time for the viewers to comfortably read the subtitles, each subtitling block should stay on the screen for a sufficiently long time; a one-liner usually for 2–3 seconds and a two-liner for 4–5 seconds. The subtitles should follow the pace of the programme, aiming for synchrony with the speech. Subtitles should be neither too long nor too short compared to the length of the original utterance to avoid contradiction between the verbal visual and verbal auditory channels (Vertanen 2008, 151–152).

Translators of audiovisual materials need to consider alternative translation solutions in the light of the entire polysemiotic whole (Perego 2003, 65; Tortoriello 2011, 61). Subtitles should be in line with the information received from other channels (Gottlieb 1994, 105–106, 111–112; Tortoriello 2011, 61–62), which may sometimes pose challenges, for example, if the original material contains culture-specific non-verbal signs (Tortoriello 2011, 62; Tuominen 2012, 27). However, the presence of other channels also allows subtitlers to condense what is said, as part of the information will be conveyed by image and sounds (Gottlieb 1994, 112; Gottlieb 1998, 247; Tortoriello 2011, 61). In addition, the other channels also provide the translator with clues for interpreting the said (Gottlieb 1992, 165–166), as the translator hears the tone of the voice and sees the gestures of the speaker.

In addition to the presence of other channels, one of the prominent features of subtitling is a shift from spoken to written dimension, which can be referred to as diamesic translation (Gottlieb 1998) or diamesic shift (Perego 2009). However, as subtitles are dynamic in nature and appear on the screen one block at a time, they are not prototypical written texts but rather a hybrid of spoken and written language (Tiittula & Voutilainen 2016, 44–45). Despite this, subtitles comply to a large extent with the norms of written texts, such as high informativity, high level of explicit cohesion, conciseness, textual organization, clear pronoun references as compared to the sometimes ambiguous pronoun references of spoken language, and logicity of arguments (Perego 2009, 63–64).

The meaning of verbal spoken utterances is usually affected by nonverbal communication. Here, I use the term nonverbal communication as an umbrella term to encompass *prosody*, including intonation, pauses, loudness, rhythm, and tempo of speech (Wennerstrom 2001, 4) and *paralinguistic features*, such as voice quality, pitch, volume and other pragmatic, emotional or stylistic features of voice (Wennerstrom 2001, 60); *kinesics*, that is, gestures, facial impressions and body movements (Tiittula 1992, 44); as well as *proxemics*, meaning the use of space in communication (Tiittula 1992, 44). Here, I thus use the terms differently than Kiviaho (2013) and Perego (2009), who use *paralanguage* as the all-encompassing term.

When shifting from spoken to written language, a part of these nonverbal clues are lost (Tiittula & Voutilainen 2016, 55; Perego 2003, 65) unless they are somehow compensated for verbally (Tuominen 2012, 27). Despite the fact that the nonverbal clues can still be heard and seen in the audiovisual text, they might not be as obvious to the target viewers, especially if the languages and cultures involved are very different from each other (Tuominen 2012, 27).

Explicitation in translation studies

The term *explicitation* first emerged in translation studies in 1958, when the French scholars Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet (Klaudy 2009, 104; 2; Becher 2011, 17) provided the following definition: “A stylistic translation technique which consists of making explicit in the target language what remains implicit in the source language because it is apparent from either the context or the situation”. The antonym of explicitation is *implicitation*: “A stylistic translation technique which consists of making what is explicit in the source language implicit in the target language, relying on the context or the situation for conveying the meaning” (Vinay & Darbelnet 1995, original emphasis omitted).

As Viktor Becher (2011, 17–18) points out, although widely accepted, the definition of Vinay and Darbelnet fails to define the concepts of *explicit* and *implicit* as well as to determine what it is that can be explicated. Becher himself defines implicitness, explicitness, implicitation and explication as follows:

Implicitness is the non-verbalization of information that the addressee might be able to infer. (...) **Explicitness** is the verbalization of information that the addressee might be able to infer if it were not verbalized. (...) **Explicitation** is observed where a given target text is more explicit than the corresponding source text. **Implicitation** is observed where a given target text is less explicit (more implicit) than the corresponding source text.

(Becher 2011, 18–19, original emphasis)

In the definition, as the modal verb *might* suggests, it is not required that the addressee(s) always succeed to infer the implied information; the information only needs to be inferable in theory. *Information*, in turn, may contain any aspect of a linguistic message, be it syntactic, semantic, pragmatic or phonological (Becher 2011, 17–18). In the present thesis, I see that the information can derive from any of the channels of a polysemiotic text or from cultural background knowledge.

Researchers are not unanimous on what type of changes should be counted as explicitation. In particular, there has been discussion on whether explicitation is a form of addition or vice versa, or whether they are the same thing (Vehmas-Lehto 2003, 331; Perego 2003, 68–69). In this study, I understand explicitation as a broad term, adopting the classification offered by Linn Øverås (1998) and further developed by Perego (2009). Øverås (1998) divides explicitation into *additions* and *specifications*, where specifications can occur in two forms: *expansion* or *substitution*. Additions refer to the insertion of completely new elements in translation, whereas specifications concern the manipulation of an already existing element, such as a noun or a

grammatical device. Expansion involves expanding an element by adding determiners, such as possessives or demonstratives. Substitution means replacing an element, such as a pronoun, by a more explicit one. Perego (2009) introduces a third type: *reformulation*, where the translator replaces an entire sentence or phrase with a more informative one, thus expressing the said in a different way than the original.

Explicitation can also be approached from the perspective of its causes. Kinga Klaudy (2009) distinguishes four different types of explicitation in translation: (1) *obligatory*, (2) *optional*, (3) *pragmatic* and (4) *translation-inherent explicitation*. Obligatory explicitation is caused by the differences between language systems and is as such unavoidable; optional explicitation seeks to ensure that the translation sounds natural in the target language; pragmatic explicitation is applied to bridge cultural gaps; and translation-inherent explicitation is said to be due to “the nature of the translation process itself” (Klaudy 2009, 104–108). This fourth category relates to Shoshana Blum-Kulka’s (2000, 300) famous Explicitation Hypothesis, which “postulates an observed cohesive explicitness from SL to TL texts regardless of the increase traceable to differences between the two linguistic and textual systems involved”. (Chesterman 2004, 8; Kuusi 2011, 14). Explicitation has thus been proposed to be a universal of translation (Chesterman 2004, 8).

The classification is, however, rather controversial. It has been criticized for overlapping categories (see e.g. Vehmas-Lehto 2003; Englund Dimitrova 2005, 38; Kuusi 2011, 137–138), and the existence of the fourth category has been questioned (e.g. Becher 2011). Becher (2011, 2017) and Anthony Pym (2015, 39) point out that translation-inherent nature and universality are an over-simplistic way to explain explicitation – an explanation which many have happily accepted without considering possible alternative triggers. According to Becher, however, through a thorough qualitative comparative analysis of a translated text and its source texts, we can find answers to when and why translators explicate (Becher 2011, 83, 216–217). More recent studies have begun to seek more exact reasons for why translators choose to explicate (Suojanen, Koskinen & Tuominen 2012, 40). Elisa Perego’s (2003; 2009) categorization of explicitation in subtitling represents one such endeavour; although Perego takes Klaudy’s model as her starting point, she does not apply it as such but develops it further. Perego only acknowledges pragmatic and obligatory explicitation as ready categories, but does not include translation-inherent or optional explicitation as separate categories in her model; instead, she suggests completely new categories and only highlights cases where stylistic preferences are at

play as well. The present thesis subscribes to Perego's (2003) approach, taking her model as the starting point. Following Perego, I exclude the cases of obligatory explicitation from the analysis, as they are not particularly relevant here due to their inevitability. Thus, I only look at cases where the translator would have had the opportunity to choose a less explicit solution closer to the original while still producing a grammatically correct target text.

In this study, I understand explicitation as a strategy (see also Vehmas-Lehto 2003, Nohovec 2015). Following the definition provided by Andrew Chesterman (1997), I understand strategy as potentially but not necessarily conscious, problem-centred and goal-oriented "text-linguistic behaviour", which aims to create the most optimal translation that the translator can think of. Strategies are textual in that we can observe them by comparing translations with their source texts. Strategies can be either global or local; global strategies concern translator's decisions on how to translate a text as a whole, whereas local strategies concern particular (local) problem points in the text (Chesterman 1997, 87–92). Here, I consider explicitation to be a local strategy. As to the consciousness of the strategy, I believe that Englund Dimitrova (2005, 239) is probably right suggesting that explicitation might often be conscious at first but become automatized as the translator becomes more routinized in his or her work. Regardless of whether the decisions are conscious or unconscious, I fully subscribe to Päivi Kuusi's (2011, 136) notion that the translator is nevertheless always an active agent.

Studies on explicitation in subtitling

The pioneer of uniting the study of explicitation and subtitling is the Italian researcher Elisa Perego, who in 2003 published an article proposing an initial categorization of explicitation in subtitling, comprising three categories: (1) cultural explicitation, (2) channel-based or intersemiotic explicitation and (3) reduction-based explicitation. In 2009, Perego published another article developing the category of channel-based explicitation further, suggesting four subtypes triggering explicitation: the shifts from image to word, sound to word and paralanguage (i.e. nonverbal messages) to word and the diamesic shift from spoken to written language.

Another classification has been proposed by the Iranian researchers Hossein Vahid Dastjerdi and Reza Rahekhoda (2011). They study expansion which they understand to be similar to explicitation and which may also manifest itself as explicitation. Of the total of six categories proposed, three have to do with explicitation: (1) expansions caused by explicitation of co-

textual information, i.e. of information derived from the immediate linguistic environment, (2) expansions caused by explicitation of visual information, and (3) expansions caused by explicitation of contextual information, i.e. something derived from the context of the film, that is, spatial, temporal or social environment of the dialogue.

In my Bachelor's thesis (Kiviaho 2013), I proposed a categorization building on Perego and Vahid-Dastjerdi and Rahekhoda and on my own observations. Kiviaho's (2013) categorization has two main categories: channel-based explicitation and contextual explicitation. Contextual explicitation includes Perego's (2003) cultural and Vahid Dastjerdi and Rahekhoda's (2010) contextual explicitation, where the explicitation is not due to shifts from one channel to another and the information is not inferred from other channels but instead from the surrounding situation at large or from general background knowledge (Kiviaho 2013).

The second main category of Kiviaho's (2013) model, channel-based explicitation, is very similar to the one proposed by Perego (2003; 2009), but with some changes. In accordance with Perego, Kiviaho (2013) distinguishes four subcategories of channel-based explicitation, three of which are the same as Perego's: from image to words, from sounds to words and from paralinguistic (nonverbal communication) to words. The fourth category, that is explicitation triggered by the diamesic shift from spoken to written dimension, was modified; it became a subcategory of a completely new main category, namely the shift from spoken word to subtitles. This change was motivated by the fact that subtitles are a hybrid of spoken and written texts and a unique text genre of their own. Thus, the shift from spoken text to subtitles includes three subtypes: (1) explicitation caused by the diamesic shift, i.e. that subtitles comply with the norms of written texts, (2) reduction-based explicitation caused by the restricted length and time of subtitles and (3) a new type of explicitation identified by Kiviaho herself, namely explicitation deriving from the division of the translation over several subtitling blocks, which may create the need for a different kind of, more explicit cohesion. Of all these categories, I only inspected the shifts from spoken text to subtitles and from image to subtitles in my Bachelor's thesis, which is why I wanted to continue with the topic in the present thesis.

Since Kiviaho (2013), another proposal to develop Perego's model has been offered by Czech Jan Nohovec (2015) in his extensive Master's thesis *Explicitation in Subtitling: A Study of 30 Movies*. Nohovec examines a total of 30 English-speaking movies and their Czech subtitles, taking both a qualitative and quantitative approach and investigating how the translator's personal style might be reflected in explicitation. In his study, Nohovec proposes a new

category of language-based explicitation strategies, but on the other hand does not consider Perego's further study on intersemiotic (2009) explicitation, which Kiviahio (2013) in turn has developed further. The new language-based explicitation category proposed by Nohovec (2015) includes four subtypes: (1) explicitation along with normalizing or boosting the stylistic value, (2) explicitation using stylistics, (3) explicitation for the sake of coherence or cohesion and (4) explicitation due to an idiom or a fixed expression in the target language.

Another interesting study has been done by the Italian researcher Adriana Tortoriello (2011). She does not propose a categorization but investigates the phenomenon with regard to the semiotic cohesion of subtitled audiovisual texts. By the term *semiotic cohesion* she refers to the fact that in audiovisual texts, cohesion is not formed on a semantic or lexicogrammatical level only but also on a semiotic level, involving all the different information channels (Tortoriello 2011, 62–63). Verbal messages may reinforce nonverbal visual information (*anchoring*) or convey the same message (*redundancy*), or the nonverbal visual channel may function independently (Marleau⁸ 1982 cited in Tortoriello 2011, 62–63). The translator should try to maintain the semiotic cohesion in the subtitled text (Tortoriello 2011, 62–63).

The effects of explicitation

There has been much debate on whether explicitation is a strategy worth promoting or rather one to avoid (see also Vehmas-Lehto 2003). Explicitation may be used to decrease the risks of misinterpretations (Pym 2005; Becher 2011, 62–63) but simultaneously it narrows down possible alternative interpretations. The translator always brings his or her own interpretation to the translation, and especially when image and sounds provide many additional clues, the translator might easily end up filling too many gaps of the source text, leaving little room for the viewer's own interpretation (Oittinen 2008, 60–62). Whether explicitation is a good or a bad thing might depend on the genre and function of the source and target text (Kuusi 2011, 32). In some TV programme genres, such as documentaries, the exactness of subtitles might be paramount, while in other genres, the style might be more important (Gottlieb 1994, 103, 111).

Vahid Dastjerdi and Rahekhoda (2010, 16–18, 19–20) highlight subtitles' need for brevity, arguing that subtitlers should rely on the viewers' ability to receive information from other channels. While it might be that in the subtitles they studied, explicitation may have resulted in

⁸ Marleau, Lucien 1982. Les sous-titres... un mal nécessaire. *Meta* 27:3. 271–285.

unnecessary redundancy in some cases, I think that the conclusion cannot be generalized to all subtitles and all situations. In some situations, the viewers who also have to read subtitles might be at risk to miss something important in the image or sound (Perego 2009, 65). For example, subtitles always cover a part of the image, and there might be situations where information provided by the visual channel is not particularly clear (Kiviaho 2013, 17) or is highly culture-specific (Tortoriello 2011, 62; Tuominen 2012, 27). The subtitlers should carefully consider their solutions in the light of the polysemiotic whole and aim for semiotic cohesion (Tortoriello 2011, 63). As subtitling also involves a shift from the verbal auditory channel to the verbal visual dimension, explicitation may compensate for the loss of nonverbal clues of the original talk (Perego 2003, 65). Explicitation of information in the co-text might sometimes be justified as well, as the flow of speech needs to be divided into sentences and subtitling blocks, creating the need for a new kind of coherence and cohesion. Thus, it may sometimes be necessary to repeat something in the subtitling block which has been already mentioned in the preceding subtitles (Kiviaho 2013, 21).

It is also important to bear in mind that brevity does not always make for better readability (Tortoriello 2011, 63), and explicitation has in fact been found to improve readability (Kuusi 2011, 145). As each subtitle is only visible for a few seconds and the viewers also need time to investigate the image, the readability of subtitles is of paramount importance. Ambiguity might disturb the viewing experience. While further research is needed on the perception of subtitled polysemiotic texts (see for example Perego et al. 2010), brevity of subtitles should not be considered an end in itself. As Jorge Díaz Cintas and Aline Remael (2007, 203) and Tortoriello (2011, 63) have stated, despite the time and space constraints, translators should not always go for the shortest solution. It is the readability of subtitles and semiotic cohesion of the polysemiotic whole that count (Tortoriello 2011, 63–64).

Research material and method used

Introducing the two cookery shows: *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist*

The research material of the present thesis consists of a total of six episodes of the British cookery shows *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist* with Finnish subtitles, hosted by the internationally known celebrity chefs; the former by the self-learned home cook Nigella Lawson and the latter by the professional chef-restaurateur Jamie Oliver. Three episodes of approximately 30 minutes were investigated of each show. The episodes of *Nigella Kitchen*

examined here were shown on channel Nelonen on the Finnish TV in autumn 2012 and have been subtitled by Maija Leino of Broadcast Text International. The *Oliver's Twist* episodes were broadcast in Finland on MTV3 in the autumn of 2016, subtitled by Kimmo Kröger of Stellar Text Oy. *Nigella Kitchen* was already examined in my Bachelor's thesis, but I analysed the material all over again in the framework of the present study.

I had many reasons to choose *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist* for this study. The few existing studies on explicitation in subtitling have investigated movies, whereas explicitation in television shows remains an unstudied area. Moreover, despite the vast number of different types of food-related shows shown on television, I have not been able to find any studies on the subtitling of cookery shows. An important motivation for choosing these two cookery shows was also the fact that in my previous study (Kiviaho 2013), I noticed that cookery shows seem to provide fruitful material for the study of explicitation.

Today's cookery shows can be regarded as a hybrid of factual and entertainment programmes (de Solier 2005, 466). They can concentrate either on cookery demonstration, the personality of the host, food traveling or the origins of food, or on a combination of these (Strange 1998). A central part of Lawson and Oliver's shows is formed by cookery demonstration, although the personalities of the hosts also play a significant role and could be considered even more important than the instructions (Chiaro 2013, 84, 101). Oliver and Lawson are both very colourful personalities. Oliver is known for his laid-back, enthusiastic attitude towards cooking and for the way he mimics the Cockney accent and runs around the kitchen, often forgetting things (Adami 2014, 100–102). Lawson, in turn, moves and talks much more calmly and slowly than Oliver, speaking in Received Pronunciation with a deep and sensual, sometimes even flirting voice (Chiaro 2013, 84–85, 93–94, 101–102.) Her shows highlight the pleasure of eating and a cosy, warm atmosphere (Salovaara 2015). In both shows, the visual channel plays an important role in presenting the phases of food preparation. However, sometimes the footage might not serve the demonstration of preparation phases in the best possible way, concentrating on the hosts and on the creation of atmosphere.

Compared to acted movies and television soap operas, the talk of the two shows includes many features of spoken, spontaneous language. Although Lawson and Oliver have most likely prepared their speech to some extent before filming and they have the possibility for retakes, their talk includes quite a few features of natural spoken language. It is possible that they try to intentionally appear spontaneous, in order to be more approachable to the viewers (Chiaro 2013,

96). Lawson's talk is much more polished than that of Oliver's, but both are often very vague and also tend to avoid the typical cookery jargon of professional chefs (Chiaro 2013, 96–98, 201); this may also be a conscious choice and a way to present cooking as something fun and easy that anyone can do at home.

Research question and methods

The present study is a case study where I compare the original verbal auditory English soundtrack of the cookery shows to the written Finnish subtitles, as well as the original polysemiotic whole to the more complex polysemiotic whole with the subtitles through a thorough qualitative analysis. As transcriptions were not available, I manually wrote down both the original verbal soundtrack and the Finnish subtitles in an Excel workbook, and performed the analysis by closely investigating the polysemiotic context of the shows.

The research questions were: 1. Does the analysis of a larger data set support the categorization proposed by Kiviaho (2013)? 2. Will the analysis reveal a need to refine the categorization either by adding categories or by changing the relations of the existing categories? 3. Can we find types of language-based explicitation as defined by Nohovec (2015)? 4. Can we discover completely new types of explicitation?

In addition to answering these actual research questions, a further aim of the study was to reflect on the possible effects of explicitation on the semiotic cohesion and watching the shows as well as on the impressions created of the shows and the speakers' personalities.

Explicitation in the Finnish subtitles of *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist*

Analysis and central findings

The analysis revealed that none of the previously proposed categorizations alone suffice to describe the various forms of explicitation in subtitling and thus the classification of Kiviaho (2013) needs to be refined. Cases of Nohovec's (2015) language-based explicitation types were identified and included in the model with some modifications, and the relationships between different categories were revised. The final refined model has three main categories: (1) channel-based, (2) stylistic and (3) cultural explicitation. Of these, the categories of channel-based and stylistic explicitation are further divided into subtypes.

Channel-based explicitation remained essentially the same as in Kiviaho's (2013) model; the changes are related to the way in which the categories are presented in the model. Channel-based explicitation contains two distinct subcategories. The first is related to the semiotic cohesion between the written word and different information channels; to ensure or strengthen cohesion, the subtitler may verbalize something in the subtitles that is inferable from the image, sound or nonverbal communicative signs of the speaker, or something that is clear from the context of the programme, i.e. something that has happened previously or will happen later during the show. The four strategies aiming for semiotic cohesion include the relationship between (1) image and word, (2) nonverbal sound and word and (3) nonverbal communication and word, as well as between (4) the entire context of the episode and word.

The second big subcategory of channel-based explicitation is related to *the shift from verbal auditory channel to the verbal visual subtitles*, aiming to ensure readability. This category has been retained from Kiviaho's (2013) model, including (1) explicitation due to the diamesic shift, (2) reduction-based explicitation and (3) explicitation aiming at cohesion within and between individual subtitling blocks. As subtitles tend to apply by the rules of written language, the subtitler may need to perform explicitation to produce workable subtitles. To fit into the limited space available in the subtitles, the subtitler may need to use explicitation to condense the said (see also Perego 2003). Moreover, the fact that the sentences have to be divided over several subtitling blocks may create a need to enhance the cohesiveness of single subtitle as well as to strengthen the cohesive links between preceding and following subtitles.

Stylistic explicitation builds on the strategy proposed by Jan Nohovec (2015), namely language-based explicitation. Instead of four subtypes, however, the model proposed by the present thesis only has three: (1) normalizing or boosting the stylistic value and topic-related vocabulary, (2) target language stylistics and (3) idioms or fixed expressions in the target language. By contrast, Nohovec's category of explicitation for the sake of coherence or cohesion was not included in this category, as it is included in the types channel-based explicitation. As the remaining three subtypes all have to do with style, I therefore renamed the category *stylistic explicitation*. A new development was also to add the topic-related vocabulary alongside boosting and normalizing the stylistic value.

Finally, the refined model presents *cultural explicitation* as a separate main category, unlike in Kiviaho's (2013) classification, where it was a subtype of contextual explicitation alongside situation-based explicitation, which in the refined model is seen as part of the types of channel-

based explicitation. Cultural explicitation as well as sound-based explicitation turned out to be quite rare in the research material of the present thesis, but they are still considered worth including in the model as categories of their own, as they have been recognized by previous research and could be more frequent in other types of texts. On the superficial layer, explicitation can manifest itself as addition, specification (substitution or expansion) or reformulation, as in Kiviahho's (2013) study. In addition, a further type was identified: typography, which can be used to explicate nonverbal messages.

According to Perego, subtitles tend to be as informative and independent of other channels as possible and to follow the conventions of written language (Perego 2009, 58–59, 63–64). This was also detectable in the research material of the present thesis. The analysis found explicitation to be quite a common strategy in cases where the original utterances are vague or unclear, sentences incomplete (without finite verb) or pronoun references potentially ambiguous. In addition, the translators have often verbalized information inferable from the image and sometimes from nonverbal communication. In regard to the effects of the explicitation strategy, explicitation might dilute the impression of spontaneous talk and narrow down the differences between the two speakers and their personalities, as the subtitles of both programmes are rather polished. However, it has to be pointed out that had the translators conveyed all the illogical and incomplete sentences in the subtitles, the subtitled programmes would most likely be quite hard to follow. Finnish television viewers are accustomed to reading subtitles that are cohesive and that mostly follow the rules of written language. Thus, features of spoken language could appear strange to the viewers (see also Vertanen 2008).

Furthermore, it has to be noted that the strategy of explicitation is not entirely consistent in the data set of the present thesis. In some cases very similar to the situations where the translators often have explicated for one of the above-mentioned reasons, the translators had not explicated or even implicated. This might be due to many different reasons, such as competing or co-affecting strategies. However, the perceived inconsistency could also be a way to achieve balance between readability and the illusion of spoken discourse. While the subtitles follow the norms of written texts for the most part, the exceptions here and there might spice up the subtitles, providing an impression of the way in which the two chefs speak. Moreover, when considering the overall impressions of the shows and speakers, explicitation is not the only strategy at play, and personalities can be presented by other, less obtrusive means than incomplete and illogical sentences or vague pronouns. In Oliver's show, for example, some

carefully considered colloquial words here and there create an impression of Oliver's talk. Moreover, subtitles are not read in isolation but are complemented by other semiotic channels, so the personalities and different styles of the programmes can be conveyed to the viewers through the interior design of the studios, the dressing style of the speakers, voice quality and many other clues. In many cases, these might be equally understandable to the Finnish as to the British viewers.

The effects of stylistic explicitation types are also worth considering. Sometimes the stylistic value of words is changed to produce either a more colourful or more a neutral translation, but since both boosting and normalization were observed, these may well compensate for each other so that the overall impression created by the programmes is not affected as much as it would seem by looking at individual cases. It is also noteworthy that cases where the translators would have replaced more general words or instructions with more explicit cookery jargon were not found; such shifts could have had a greater impact on interpretations. At its best, stylistic explicitation can ensure natural-sounding subtitles, helping the viewer to forget that they are reading subtitles.

However, in both cookery shows examined, although the feel and style of the shows might be conveyed efficiently, the camerawork can sometimes be rather challenging for the viewers when it comes to following the different phases of cooking, especially as the viewers also need to read the visual subtitles. The camera does not always seem to concentrate on the most important aspects and frequently takes close-ups of the speakers and ingredients. Thus, by providing precise and unambiguous information in the subtitles, explicitation can potentially facilitate comprehension and ensure that the viewers will immediately understand what is being referred to without delay. By improving readability, explicitation might also leave more time for the viewers to examine the visual material. It may also compensate for the loss due to reduction, which is an inevitable part of subtitling (Perego 2003, 84).

In some individual cases, explicitation has changed the meaning inappropriately (such as by substituting the word seafood by *rapu* 'crab', thus excluding lobsters) or has resulted in an imbalance between the auditory verbal utterance and visual verbal subtitles (such as *Coriander* → *Tuoretta korianteria pinnalle* 'Fresh coriander on the top'). However, such extreme cases are very rare in the material of the present study. Generally, explicitation seems to ensure the readability of subtitles, strengthen semiotic cohesion, clarify cultural references and create

natural-sounding, idiomatic expressions. Thus, explicitation might help the translator in ensuring an effortless, comfortable viewing experience.

Conclusions

The present study set out to examine explicitation in the Finnish subtitles of two British cookery shows, *Nigella Kitchen* and *Oliver's Twist*, with the aim of developing the models of explicitation in subtitling further. The study succeeded in its goal and brought the classifications of Kiviahio (2013) and Nohovec (2015) together in a meaningful way. Explicitation was found to be a rather common strategy across the material, most often enhancing readability and semiotic cohesion, though opposite cases were also identified.

The study was a case study of two British cookery shows with Finnish subtitles. As such, the model developed based on the analysis of this material cannot be generalized to all subtitles without further research. Moreover, the classification of instances is subject to some amount of interpretation; others might have classified some instances a little differently. The analysis of the present thesis, however, tried to highlight any alternative interpretations and any possible simultaneously affecting triggers for the cases of explicitation in their context.

Future research could investigate explicitation in various different types of materials, different genres as well as in different areas of audiovisual translation, including dubbing, opera surtitling and game localization. Moreover, it would be both interesting and important to study the phenomenon of explicitation from the perspective of the translation process and reception. The processes perspective could be studied through translator interviews and by way of TAP research; for such endeavours, the study of Birgitta Englund Dimitrova (2005), applying the TAP method to study the effect of translators' expertise on explicitation in the translation of biographical texts, could provide valuable insights. The study of reception, in turn, would require vast interviews and questionnaires as well as extensive eye-movement studies. Unfortunately, these were out of the scope of this study.

Thus, the phenomenon of explicitation is all but a worn-out research topic and definitely worth looking into. I warmly recommend future researchers to consider the topic, as studying explicitation in subtitling can both increase our understanding of subtitling as well as open up new perspectives in the discussion on explicitation in general.